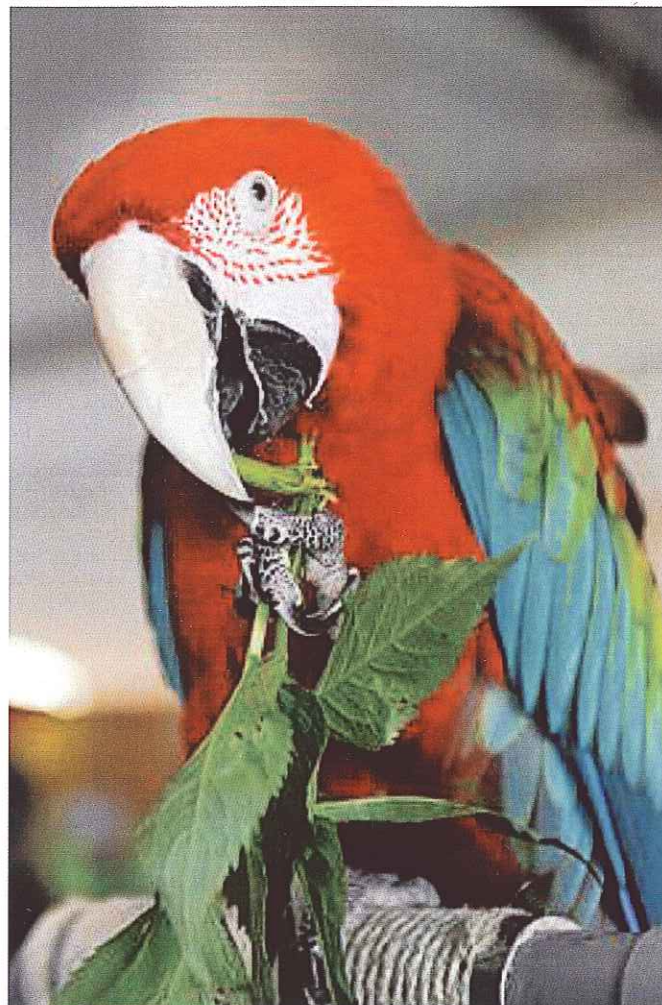

Dierenwelzijnsrichtlijnen voor Animal Event

Lotte Dijkema

Juni 2012

Margerie Karlas

Dierenwelzijn richtlijnen voor Animal Event

Een kwalitatief onderzoek naar de implementatie van richtlijnen voor het welzijn van dieren van de standhouders op Animal Event

MEDIATHEEK

Hogeschool VAN HALL LARENSTEIN
Postbus 1528
8901 BV LEEUWARDEN

Leeuwarden, juni 2012

Van Hall Larenstein

Uitgevoerd door:

Lotte Dijkema

Margerie Karlas

910302002

900210002

In opdracht van:

Academy Bartels

Koestraat 9

5095BD Hooge Mierde

+31 (0)13-5091666

info@academybartels.com

Begeleider AB:

Mevr. M. van Leeuwen

Begeleiders VHL:

Dhr. G. de Jong

Mevr. M. Nieuwenhuizen

Afstudeernummer:

594000

Trefwoorden: Dierenwelzijn, wet- en regelgeving, evenementen, stress, richtlijnen, dierenwelzijnscores, ongerief, standhouder

Foto voorkant: Stichting Papegaai is tijdens de zesde editie van Animal Event uitgeroepen tot winnaar van de Dierenwelzijns prijs 2012. Op de foto ziet u één van de papegaaien die in de stand van Stichting Papegaai getoond werd. (Bartels, 2012)

In dit afstudeerrapport is gestreefd naar juistheid en volledigheid van de aangeboden informatie. De schrijvers noch de opleiding of de organisatie als geheel zijn in geen geval aansprakelijk voor enige directe of indirecte schade welke ontstaat door gebruikmaking van dit rapport.

Voorwoord

Dit onderzoeksrapport is geschreven voor een ieder die geïnteresseerd is in het waarborgen van het welzijn van dieren op evenementen. Aanleiding voor dit onderzoek is de afstudeeropdracht die is aangedragen door Academy Events. Het eindproduct van dit onderzoek, algemene richtlijnen voor het waarborgen van dierenwelzijn in stands, wordt in de toekomst gebruikt om globaal te bekijken hoe het met het welzijn van verschillende diersoorten op Animal Event gesteld is. De richtlijnen zijn zo opgesteld dat deze ook gebruikt kunnen worden op andere evenementen waarbij dieren in stands aanwezig zijn

Tijdens het schrijven van dit onderzoeksrapport is kennis en inzicht vergaart rondom het welzijn van verschillende diersoorten op evenementen, hoe men het welzijn op een evenement kan scoren, en hoe men kan proberen het welzijn van alle dieren op een evenement op een dusdanige manier te waarborgen dat de dieren zo min mogelijk ongerief ervaren.

Aan dit onderzoek hebben verschillende personen meegewerkt. Wij willen Mirella van Leeuwen, van Academy Events, bedanken voor het aanreiken van de opdracht, en het brainstormen in de beginfase van de opdracht. Hierdoor zijn wij met veel ideeën en enthousiasme begonnen aan het onderzoek. De begeleiders van van Hall Larenstein, Marije Nieuwenhuizen en Gerrit de Jong, hebben geholpen deze brede ideeën in te kaderen. Naarmate het onderzoek vorderde is de kern van het onderzoek steeds duidelijker geworden. Hiervoor willen wij Marije en Gerrit bedanken. Hiernaast willen wij de geïnterviewde deskundigen bedanken voor hun enthousiasme, ideeën en soms verhelderende inzichten. Tot slot willen wij een ieder bedanken die ons tijdens deze opdracht op wat voor manier ook heeft gesteund. Met deze hulp zijn wij tot een eindproduct gekomen waarover wij zeer tevreden zijn, en dat naast Animal Event ook goed bruikbaar is op andere evenementen.

Lotte Dijkema en Margerie Karlas

Leeuwarden, juli 2012

MEDIATHEEK

Hogeschool VAN HALL LARENSTEIN
Postbus 1528
8901 BV LEEUWARDEN

Samenvatting

Aanleiding

Animal Event is het grootste gezelschapsdierenevenement van de Benelux en werd op 4, 5 en 6 mei 2012 door Academy Events (Academy Bartels) voor de zesde keer georganiseerd. Academy Events is een organisatiebureau dat een verscheidenheid aan evenementen organiseert. Bij al deze evenementen staat het dier centraal. Dit zijn hoofdzakelijk paarden. Het meest populaire evenement is Horse Event. Dit blijkt uit het publieksrecord van 32.500 bezoekers dat het evenement in 2011 behaalde. Naar aanleiding van het concept van Horse Event is ook het idee van Animal Event ontstaan. De organisatie heeft hiermee een verscheidenheid aan dieren aan haar evenementen toegevoegd zoals honden, katten, konijnen, vogels, knaagdieren, vissen, reptielen en diverse boerderijdieren. Net zoals Horse Event is ook Animal Event een groot succes. Dit evenement heeft een publieksrecord van 27.450 bezoekers in 2011 behaald. Het succes van Academy Events is het resultaat van de visie en missie van het bedrijf. In de visie is duidelijk te zien waar Academy Events haar kansen ziet, waarop zij duidelijk een basis legt voor het beleid van de organisatie. De visie van het bedrijf luidt; Academy Events draagt via haar evenementen kennis over aan een brede groep paarden- en dierenliefhebbers. Uit deze visie volgt een missie, die als volgt omschreven wordt; *'Het bedenken en uitvoeren van hoogwaardige educatieve paarden- en huisdierenevenementen'*. Zoals al eerder beschreven is, is Academy Events in staat haar kansen in de toekomst te zien en durft hierop in te spelen. Dit blijkt uit hetgeen dat de organisatie dierenwelzijn meer in haar evenementen wilt integreren en dan met name in Animal Event.

De organisatie is niet ontevreden over het verloop van eerdere edities maar denkt zich op het vlak van dierenwelzijn nog flink te kunnen verbeteren. Toch lopen ze ieder jaar tegen een probleem aan. Dit probleem heeft betrekking op het tentoonstellen van dieren in een stand. Hierdoor kan het voor komen dat het welzijn van deze dieren onder druk komt te staan. De organisatie heeft niet de kennis om het dierenwelzijn van al de tentoongestelde dieren te beoordelen. Wanneer er een incident plaatsvindt wordt de hulp van deskundigen gevraagd om de standhouder goed te woord te staan.

Om het probleem aan te pakken is met dit onderzoek getracht objectieve richtlijnen op te stellen ter bevordering van het welzijn van de dieren van standhouders. Hierdoor kan de organisatie op een aantal randvoorwaarden inzetten ten aanzien dierenwelzijn. Het belangrijkste doel van deze richtlijnen is dat de organisatie incidenten kan voorkomen en haar standpunten kan onderbouwen wanneer er een incident dreigt, zonder hiervoor de hulp van deskundigen te hoeven inschakelen.

Het doel van dit onderzoek is: inzicht krijgen in de mogelijkheid om het welzijn van dieren van de standhouders zo te implementeren in Animal Event dat deze dieren geen onderwerp van discussie kunnen vormen.

Om invulling te geven aan de richtlijnen wordt er getracht met dit onderzoek antwoord te krijgen op de volgende vragen;

Algemene vraagstelling

Hoe kan Animal Event het dierenwelzijn van de tentoongestelde dieren van de standhouders zodanig waarborgen met de richtlijnen die hiervoor moeten worden opgesteld?

Specifieke onderzoeksvragen

1. Wat betekent welzijn voor de dieren op evenementen?
2. Wat zijn de wetten en regels omtrent het tentoonstellen van dieren?

3. Wat is de opinie van deskundigen ten aanzien van de risicofactoren van tentoongestelde dieren op evenementen?
4. Welke slag moet de organisatie van Animal Event maken om de bij 1 t/m 3 genoemde zaken om te zetten in goede richtlijnen?

Werkwijze

Deze rapportage is het resultaat van literatuurstudie en interviews met deskundigen. Met behulp van de literatuurstudie is getracht om meer inzicht te krijgen omtrent dierenwelzijn en wet- en regelgeving op evenementen. Hiernaast zijn half gestructureerde interviews afgenomen om opvattingen en ideeën van deskundigen omtrent dit onderwerp te krijgen. Uiteindelijk zijn er richtlijnen opgesteld waarmee het welzijn van de grootste risicogroepen onder de tentoongestelde dieren in komende edities van het evenement kan worden verantwoord. Hiernaast zijn er globale richtlijnen opgesteld die gelden voor zowel standhouders als organisatie.

Conclusie en aanbevelingen

Het welzijn van dieren op evenementen kan niet optimaal zijn, aangezien het dier uit zijn vertrouwde omgeving is. De duur, ernst en frequentie van welzijnsstoring zijn hierbij van belang. Deze welzijnsstoring op evenementen hoeft geen blijvende gevolgen te hebben, aangezien het evenement van tijdelijke aard is. Geen enkel welzijnsmodel is hierop ingericht en moet daarom aangepast worden, waarbij er rekening wordt gehouden met het tijdelijke effect en het brede scala aan diersoorten op het evenement. Uiteindelijk moeten getrainde mensen het welzijn van deze diersoorten met het aangepaste welzijnsmodel kunnen scoren. De optimalisering van dierenwelzijn kan tevens bereikt worden door vooraf de geschiktheid van het dier te bepalen. De niet gedomesticeerde dieren zijn relatief kwetsbaarder dan de gedomesticeerde dieren. Hiernaast kan de organisatie vooraf rekening houden met de indeling van het terrein, waarbij de scheiding van prooi- en roofdieren belangrijk is. Op het evenement zelf is, naast het welzijn, ook de beperking van risico's omtrent gezondheid door middel van een veterinaire gezondheidscontroles van zowel de dieren van standhouder als bezoeker van toegevoegde waarde.

Tijdens het evenement is het aan te bevelen om toezichthouders in te schakelen die er continu op toe zien dat de richtlijnen worden nageleefd. Hiernaast is de educatieve rol die de organisatie zichzelf toekent van belang. Mensen willen het goede voor hun dier, maar zijn zich vaak niet bewust van wat het goede voor hun dier is. Animal Event kan hierin zowel de standhouder als het publiek bewust maken van het welzijn van het dier. De organisatie heeft een beleid voor dierenwelzijn en dat ze hierover nagedacht hebben mogen ze best naar buiten toe spelen.

Hiernaast kan het welzijn van de tentoongestelde dieren geoptimaliseerd worden door de naleving van diverse punten genoemd in de huidige Dierenwelzijnswet, maar ook door vooruit te kijken naar de nieuwe Wet Dieren.

Om de slag richting de richtlijnen te maken moet de organisatie een scheiding maken tussen de verantwoordelijkheid van de organisatie en de verantwoordelijkheid van de standhouder. Hierbij zijn de vier criteria van het Animal Welfare Quality Management van belang. Onder voeding, huisvesting, gezondheid en gepast gedrag staan in de richtlijnen een aantal algemene punten die van belang zijn voor de waarborging van het welzijn van de dieren in stands en de verantwoordelijkheid van standhouder en organisatie. Uiteindelijk is het de taak van de organisatie om te controleren op naleving van de richtlijnen.

Summary

Introduction

Animal Event is the largest pet event in the Benelux countries and was organized for the sixth time by Academy Events (Academy Bartels) on the 4th 5th and 6th of May 2012. Academy Events is an organization which organizes a variety of events. Their events are mainly focused on horses. The most popular event is Horse Event. In 2011, this event had a record of 32,500 visitors. Due to the concept of Horse Event the organization came with the concept of Animal Event. With this concept the organization added a variety of animals to their events such as dogs, cats, rabbits, birds, rodents, fish, reptiles and various farm animals. Just as Horse Event, Animal Event became a great success. This event had a record of 27,450 visitors in 2011. The success of Academy Events is the result of the vision and mission of the company. The vision of the company reveals where the organization sees their opportunities on which they constitute a basis for the policy of the organization. The vision of the company states; Academy Events contributes through its events knowledge to a broad group of horse and animal lovers. The mission is described as follows. 'To invent and execute high quality educational horse and pet events'. As previously described, Academy Events is capable to see their opportunities in the future and dares to respond to it. This is expressed in the fact that Academy Events wants to integrate animal welfare in her events, mainly in Animal Event.

The organization is not dissatisfied with previous editions, but they think they can improve considerably in terms of animal welfare. Despite their efforts they do encounter a recurring problem. This issue relates to the exhibition of animals. Here it can occur that the well being of the animals is harmed. The organization does not have the knowledge to assess the welfare of all the exhibited animals. When an incident occurs, the organization brings in experts to talk to the exhibitors.

To tackle this problem this research attempts to set objective guidelines to advance animal welfare of exhibitors. This allows the organization to deploy a number of conditions regarding animal welfare. The main purpose of these guidelines is that the organization can prevent incidents and can substantiate its positions when an incident occurs, without having to contact experts.

The purpose of this study is: to gain insight into the possibility of implementing the welfare of animals of the exhibitors in Animal Event so these animals can not be made subject of discussion.

To give substance to the guidelines of this study the following questions will be attempted to be answered;

Main question

How can Animal Event guarantee the welfare of the exhibited animals according to the guidelines that should be drawn?

Sub questions

1. What does animal welfare mean at events?
2. What are the laws and rules regarding the exhibition of animals?
3. What is the opinion of experts regarding the risk of exhibited animals at events?
4. What should the organization of Animal Event do to make good guidelines with the previous (1,2 and 3) questions in mind?

Method

This report is the result of literature study and interviews with experts. Using the literature the researchers tried to get more insight about animal welfare and the laws and regulations at events. In addition, semi-structured interviews were used to get views and ideas of experts on

this subject. Ultimately guidelines are established on which the welfare of the largest risk groups among the exhibited animals of Animal Event is ensured in the future. In addition general guidelines are established that apply to both exhibitors and organization.

Conclusion and recommendations

The welfare of animals at events may not be optimal, since these animals are out of their familiar surroundings. The duration, severity and frequency of the interference of welfare are important here. This welfare interference doesn't always give lasting effects, since the event is temporary. There is no welfare model equipped enough and should therefore be adjusted, which takes the temporary effect and the wide range of species present at the event into account. Ultimately, well trained people should score the welfare of the exhibited animals with this welfare model. The optimization of animal welfare can also be reached by determining the suitability of the animal. Non-domestic animals are relatively more vulnerable than domestic animals. In addition, the organization can, in advance, take the layout of the terrain into account where the separation of prey and predators is important. At the event itself, besides the well-being, the reduction of risks relating to health with a veterinary health check of both the animals of exhibitors and visitors has an added value. During the event it is recommended to call in supervisors to constantly check on the compliance of the guidelines. In addition, the educational role that the organization assign itself is important. People want the best for their animal, but are often unaware of what is good for their animal. Animal Event can make both exhibitors as visitors aware of animal welfare. The organization has a policy for animal welfare and that they have thought about it is important to show.

In addition, the welfare of the exhibited animals can also be optimized by the compliance of various items in the current laws and regulations on animal welfare, but also to look forward to the new Animal act.

To work towards the set of guidelines, the organization must make a (clear) distinction between the responsibility of the organization and the responsibility of the exhibitor. The four criteria of Animal Welfare Quality Management are of importance here. Under the four criteria of AWQM, nutrition, housing, health and appropriate behaviour, there are some general points that are important to ensure the welfare of the exhibited animals and the responsibility of the exhibitor and the organization. Ultimately, it is the task of the organization to verify the compliance with the guidelines.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	7
2. Materiaal en methoden	10
2.1 Soort onderzoek	10
2.1.1 Randvoorwaarden	10
2.1.2 Onderzoeksontwerp	10
2.1.3 Onderzoekseenheden	10
2.2 Dataverzameling	11
2.2.1 Literatuurstudie	11
2.2.2 Interviews	11
2.3 Data-analyse	13
3. Dierenwelzijn	15
3.1 Betekenis van dierenwelzijn vanuit verschillende opinies	15
3.2 De vrijheden van Brambell en het Animal Welfare Quality System	16
3.3 Welzijnsstoring	18
3.4 Totale dierenwelzijnscores	18
3.4.1 De Tiergerechtheitsindex van Bartussek (TGI)	19
3.4.2 Het Decision Support System van Bracke (DSS)	20
3.4.3 Het Qualitative Behaviour Assessment-systeem van Wemelsfelder (QBA)	21
3.4.4 Het Animal Welfare Quality System (WQS)	22
3.5 Keuze diersoorten op evenementen	25
3.6 Algemene welzijnsknelpunten per diersoort	26
3.6.1 Konijnen	26
3.6.2 Vogels	27
3.6.3 Reptielen	31
3.7 Voorlichting	31
3.8 Dierenwelzijnsprijs	32
4. Wet- en regelgeving	33
4.1 Innovativiteit wet- en regelgeving in Nederland	33
4.2 Aanmelding en registratie evenement	33
4.3 Verantwoordelijkheid op dierevenementen	34
4.3.1 Standhouder	34
4.3.2 Organisatie	34
4.4 Aanwezigheid vakbekwaam persoon	34
4.3 Huisvesting en verzorging	35

4.4	Zieke en/of gewonde dieren.....	35
4.4.2	Preventie dierziektes.....	36
4.5	Afvoer dode dieren.....	37
4.5.1	Verwijdering landbouwhuisdieren en hobbydieren	37
4.5.2	Verwijdering gezelschapsdieren.....	37
4.6	Verboden ingrepen (tentoonstelling verbod)	37
4.7	Leeftijd tentoongestelde dieren	37
4.8	Het verloten en/of verkopen van dieren	37
4.9	Transport.....	37
5.	Conclusie.....	39
5.1	Betekenis dierenwelzijn op evenementen.....	39
5.2	Wetgeving.....	39
5.3	Risicofactoren	39
5.3.1	Huisvesting	39
5.3.2	Gezondheid.....	40
5.3.3	Gedrag.....	40
5.3.4	Dieren.....	40
5.3.5	Transport	40
5.4	Richtlijnen.....	40
5.5	Waarborging dierenwelzijn op evenementen	41
6.	Discussie	42
6.1	Resultatendiscussie	42
6.2	Methode discussie.....	42
7.	Aanbevelingen	43
7.1	Selectie van geschikte dieren	43
7.2	Voorlichting.....	43
7.3	Ingangscontrole	43
7.4	Toeziethouders.....	43
7.5	Huisvestingssystemen.....	43
7.6	Leeftijd tentoongestelde dieren	44
	Nawoord	45
	Bibliografie	46
	Bijlage I Interviewvragen	50
	Bijlage II Draaiboek bestrijding dierziektes	53
	Bijlage III Richtlijnen	70

1. Inleiding

Animal Event is het grootste gezelschapsdierenevenement van de Benelux en werd op 4, 5 en 6 mei 2012 door Academy Events (Academy Bartels) voor de zesde keer georganiseerd. Academy Events is een organisatiebureau dat een verscheidenheid aan evenementen organiseert. Bij al deze evenementen staat het dier centraal. Dit zijn hoofdzakelijk paarden. Het meest populaire evenement is Horse Event. Dit blijkt uit het publieksrecord van 32.500 bezoekers dat het evenement in 2011 behaalde. Naar aanleiding van het concept van Horse Event is ook het idee van Animal Event ontstaan. De organisatie heeft hiermee een verscheidenheid aan dieren aan haar evenementen toegevoegd zoals honden, katten, konijnen, vogels, knaagdieren, vissen, reptielen, en diverse (kinder)boerderijdieren (Animal Event, 2011). Net zoals Horse Event is ook Animal Event een groot succes. Dit evenement heeft een publieksrecord van 27.450 bezoekers in 2011 behaald. Het succes van Academy Events is terug te vinden in de visie en missie van het bedrijf. In de visie is duidelijk te zien waar Academy Events haar kansen ziet liggen in de toekomst en waarop zij duidelijk een basis legt voor het beleid van de organisatie. De visie van het bedrijf is als volgt te beschrijven; Academy Events draagt via haar evenementen kennis over aan een brede groep paarden- en dierenliefhebbers. Uit deze visie volgt een missie, die als volgt omschreven wordt; *'Het bedenken en uitvoeren van hoogwaardige educatieve paarden- en huisdierenevenementen'*. Zoals al eerder beschreven is, is Academy Events in staat haar kansen in de toekomst te zien en durft hierop in te spelen. Dit blijkt uit hetgeen dat de organisatie dierenwelzijn meer in haar evenementen wilt integreren en dan met name in Animal Event. (Academy Bartels, 2011)

Dat dierenwelzijn steeds belangrijker wordt blijkt uit stukken uit onder andere De Volkskrant en Trouw (Volkskrant, 2011; Haneveld J.K., 2009; Trouw, 2012). Een voorbeeld hiervan is de opkomst van de Dierenpolitie en de veel eerdere komst van De Partij voor de Dieren (Rijksoverheid, 2011; PvDD, 2002). Ook in de Nederlandse samenleving ontstaan er geregeld heftige discussies over diverse onderwerpen. Neem bijvoorbeeld de discussie betreffende de populaire paardenraces. In Engelse paardenraces vallen ieder jaar slachtoffers. In 349 dagen overleden 143 paarden als gevolg van de wedstrijden (Horses, 2008).

Dat ook het welzijn van dieren op evenementen, beurzen, keuringen etc. steeds belangrijker wordt bevonden, is dan ook als gevolg van de aandacht die het onderwerp krijgt vrij logisch. Dieren die op evenementen worden tentoongesteld ondervinden gedurende een korte periode hevige stress ten gevolge van de omstandigheden tijdens deze aangelegenheden. (van der Burg, et al., 2006) Een voorbeeld hiervan is de drukte en hectiek van bezoekers tijdens een evenement. Tijdens dit onderzoek wordt er dan ook ten eerste ingegaan op het welzijn van dieren die op evenementen aanwezig zijn in stands.

De organisatie van Animal Event wil dierenwelzijn meer in haar evenementen integreren. De organisatie is niet ontevreden over het verloop van eerdere edities, maar denkt zich op dit vlak nog flink te kunnen verbeteren. Toch lopen ze ieder jaar tegen een probleem aan. Dit probleem heeft betrekking op het tentoonstellen van dieren in een stand. Hier kan het voorkomen dat het welzijn van deze dieren onder druk komt te staan. De organisatie heeft niet de kennis om het dierenwelzijn van al de tentoongestelde dieren te beoordelen. Wanneer er een incident plaatsvindt wordt de hulp van deskundigen gevraagd om de standhouder goed te woord te staan.

In het verleden heeft er een incident plaatsgevonden in het kader van klein huisdieren. Het welzijn van kippen van een standhouder was in het geding. Mede standhouders en clinicgevers hebben de organisatie erop geattendeerd dat het welzijn van deze kippen in het geding was. Met de hulp van de dierenarts die tijdens het evenement toezicht hield en de deskundige clinicgevers heeft de organisatie de standhouder hierop aangesproken. De

standhouder bleek niet voor rede vatbaar. Naar aanleiding van het advies van de deskundigen en de dierenarts heeft de organisatie besloten dat zij geen andere oplossing zagen dan de standhouder het evenement te laten verlaten en uit te sluiten voor het vervolg van het evenement (Bartels, 2012). De meningen over het welzijn van de desbetreffende kippen waren verdeeld. Deze verdeeldheid binnen de organisatie is tot op heden niet veranderd.

Incidenten kunnen diverse consequenties hebben. Een voorbeeld hiervan is de kans dat de organisatie imagoschade oploopt (Hoeken H. & Renkema J., 1997; Meijer M.M. & Kleinnijenhuis J., 2006; Mulder G. & Spooren W., 2007). Uit de jaarlijkse bezoekersenquêtes van de evenementen blijkt dat mond tot mond reclame de grootste vorm van reclame is (Academy Events, 2011). Wanneer op het evenement een incident plaatsvindt, kan dit negatieve publiciteit tot gevolg hebben. De pers kan dit oppakken en de organisatie om een reactie vragen, maar wanneer de organisatie hier niet klaar voor is kan dit een probleem worden. (Hoeken H. & Renkema J., 1997; Meijer M.M. & Kleinnijenhuis J., 2006; Mulder G. & Spooren W., 2007).

In een gewenste situatie heeft de organisatie de kennis over het waarborgen van het dierenwelzijn van de dieren op het evenement. Hierdoor kunnen incidenten efficiënter en effectiever aangepakt worden, zonder deskundigen erbij te betrekken. In deze situatie kan dierenwelzijn meer geïntegreerd worden in het evenement en vervuld Animal Event, in het mooiste geval, een voorbeeldfunctie. Aandacht voor dit punt kan ervoor zorgen dat er een kwalitatief beter evenement neergezet kan worden.

Om het probleem aan te pakken is er met dit onderzoek getracht objectieve richtlijnen op te stellen ter bevordering van het welzijn van de dieren van standhouders. Hierdoor kan de organisatie op een aantal randvoorwaarden inzetten ten aanzien dierenwelzijn. Het belangrijkste doel van deze richtlijnen is dat de organisatie incidenten kan voorkomen en haar standpunten kan onderbouwen wanneer er een incident dreigt, zonder hiervoor deskundigen te contacteren.

Standhouders die zelf dieren tentoonstellen hebben een beter houvast aan de objectieve richtlijnen van de organisatie. Vaak hebben standhouders zelf richtlijnen, maar deze zijn onderling verschillend (Academy Bartels, 2011). Deze richtlijnen dienen als richtpunt voor de organisatie en de standhouder.

Het onderzoek is gericht op de standhouders die hun dieren op het evenement tentoonstellen.

Op Animal Event staan circa 130 stands, waarvan ruim 35% van de standhouders levende dieren tentoonstellen. Naast de 35% van de standhouders die dieren tentoonstellen staan er ook verschillende standhouders die juist een bepaalde diergroep promoten om het welzijn van deze dieren te verbeteren.

Het doel waarmee dit onderzoek is uitgevoerd is dan ook: inzicht krijgen in de mogelijkheid om het welzijn van dieren van de standhouders zo te implementeren in Animal Event dat deze dieren geen onderwerp van discussie kunnen vormen.

Om invulling te geven aan de richtlijnen wordt er getracht met dit onderzoek antwoord te krijgen op de volgende vragen.

Algemene vraagstelling

Hoe kan Animal Event het dierenwelzijn van de tentoongestelde dieren van de standhouders zodanig waarborgen met de richtlijnen die hiervoor moeten worden opgesteld?

Specifieke onderzoeksvragen

1. Wat betekent welzijn voor de dieren op evenementen?
2. Wat zijn de wetten en regels omtrent het tentoonstellen van dieren? (gemeente, Nederland en Europees)

3. Wat is de opinie van deskundigen ten aanzien van de risicofactoren van tentoongestelde dieren op evenementen?
4. Welke slag moet de organisatie van Animal Event maken om de bij 1 t/m 3 genoemde zaken om te zetten in goede richtlijnen?

Voordat het daadwerkelijke onderzoek verder beschreven wordt, is het van belang inzicht te geven in de begrippen waar het in dit onderzoek om gaat. In dit onderzoek zijn de volgende begrippen van belang:

Dierenwelzijn: welzijn laat zich omschrijven als de toestand van het organisme, waarin werkelijkheid en bijpassende normen alle met elkaar overeenstemmen. Zijn er verschillen dan is het welzijn alleen dan gestoord, wanneer het organisme niet beschikt over (gedrags)programma's, waarmee deze verschillen kunnen worden opgeheven. (van der Burg, et al., 2006) In hoofdstuk drie wordt er meer ingegaan in wat welzijn betekend voor dieren op evenementen.

Deskundige: een persoon die veel van een bepaald onderwerp af weet, bijvoorbeeld door opleiding, ervaring, bevoegdheid etc.. In dit onderzoek is een deskundige een persoon die veel af weet van een bepaald dier(en), welzijn, gezondheid of wet- en regelgeving. Hier wordt in paragraaf 2.1.3 meer toelichting op gegeven.

In dit onderzoek zal allereerst de gebruikte materiaal en methoden worden toegelicht. Onder dit hoofdstuk wordt verstaan: het soort onderzoek dat uitgevoerd is, de dataverzamelmethode en de wijze van data-analyse. Vervolgens wordt er in het derde hoofdstuk ingegaan op de betekenis van dierenwelzijn, de vrijheden van dieren, wat een welzijnsstoring is, hoe we welzijn meetbaar kunnen maken met verschillende systemen en welk van deze systemen het meest geschikt is voor het waarborgen van welzijn op evenementen. Er wordt ook een antwoord gegeven op de vraag welke diersoorten het meest geschikt zijn om tentoon te stellen en welke soorten het meest kwetsbaar zijn. Ook wordt in dit hoofdstuk het belang van voorlichting over dierenwelzijn uitgelicht, en wordt er kort ingegaan op de dierenwelzijnsprijs die ontwikkeld en uitgegeven is door de organisatie van Animal Event. Het vierde hoofdstuk gaat in op de wet- en regelgeving die gelden rondom het waarborgen van het welzijn van dieren en het tentoonstellen van dieren op evenementen. In hoofdstuk vijf worden de conclusies die uit de resultaten in hoofdstuk drie en vier kan worden getrokken beschreven. In hoofdstuk zes wordt er een discussie gevoerd over de verschillende facetten van dit onderzoek. Ten slotte worden er in hoofdstuk zeven aanbevelingen gedaan over de richtlijnen en de richting die de organisatie kan bewandelen om dierenwelzijn meer in haar evenementen te kunnen integreren.

2. Materiaal en methoden

In dit hoofdstuk worden de gebruikte onderzoekstechnieken kort toegelicht. Er wordt aangegeven voor welke methoden de onderzoekers hebben gekozen en waarom er voor deze methoden is gekozen.

2.1 Soort onderzoek

Tijdens dit beschrijvend onderzoek zijn er globale richtlijnen voor standhouder en organisatie opgesteld, waarmee het welzijn van de tentoongestelde dieren (dieren in stands) kan worden gewaarborgd. De grootste risicogroepen zijn in deze richtlijnen uitgelicht. De richtlijnen zijn tot stand gekomen door literatuurstudie omtrent dierenwelzijn en wet- en regelgeving op tentoonstellingen. Deze literatuurstudie is gecombineerd met de informatie uit de interviews die zijn afgenomen bij verschillende deskundigen op het gebied van dierenwelzijn.

Het uitgevoerde onderzoek is een kwalitatief onderzoek. In dit onderzoek is gebruik gemaakt van nieuwe informatie in de vorm van interviews met verschillende deskundigen op het gebied van dierenwelzijn. (Baarda, de Goede & Teunissen, 2005)

2.1.1 Randvoorwaarden

Aan het onderzoek waren aan een aantal randvoorwaarden verbonden. Het onderzoek moest uitvoerbaar zijn in een tijdsbestek van vijf maanden. De richtlijnen die uit dit onderzoek zijn voortgekomen, zijn zo opgesteld dat ze begrijpelijk en uitvoerbaar zijn voor de verschillende standhouders die op Animal Event komen. De onderzoeksvragen waaraan het onderzoek gebonden was, zijn op een dusdanige manier beantwoord dat dit leesbaar en begrijpelijk is voor de opdrachtgever. De gebruikte literatuur is op een dusdanige manier wetenschappelijk onderbouwd dat deze voor waar mag worden aangenomen (bijv. uitgegeven door een universiteit, kennisinstituut of wetenschapper).

2.1.2 Onderzoeksontwerp

Dit onderzoek betreft een kwalitatief survey-onderzoek. Er is uitvoerig en diepgaand ingegaan op de opvattingen en ideeën van verschillende gericht gekozen deskundigen. De vragen van het interview zijn open en weinig gestandaardiseerd en zijn met kwalitatieve analysetechnieken geanalyseerd zoals verderop in dit hoofdstuk beschreven is. (Baarda, de Goede, & Teunissen, 2005)

2.1.3 Onderzoekseenheden

De geïnterviewde deskundigen vormen de onderzoekseenheden. De opgestelde richtlijnen zijn mede gebaseerd op de kennis die is aangedragen door de verschillende deskundigen. De deskundigen die zijn uitgekozen zijn geselecteerd op verschillende criteria:

- Algemene kennis over dieren
- Specifieke kennis op een bepaald vlak van het dier:
 - o Diergezondheid
 - o Diergedrag
 - o Gespecialiseerd in dierenwelzijn
 - o Beleid

Deze criteria zijn gekozen op basis van de literatuur en vragen waarop de literatuur geen antwoord kon bieden.

Het was toegestaan om deskundigen aan te dragen die buiten bovenstaand criteria vielen. Deze deskundigen konden een aanvulling zijn voor het onderzoek, bijvoorbeeld door het bezitten van bepaalde kennis, visie of ervaring.

De interviews hebben plaatsgevonden in het kader van dierenwelzijn op evenementen. De deskundigen die zijn benaderd om mee te werken aan dit onderzoek zijn met behulp van

bovenstaande criteria geselecteerd in de database van de Wageningen Universiteit, via rapporten over dierenwelzijn en met behulp van het Van Hall Larenstein en Academy Events.

In eerste instantie zijn acht deskundigen geselecteerd om mee te werken aan dit onderzoek. Uitgangspunt was om deskundigen te interviewen totdat er een bepaalde mate van verzadiging was opgetreden. Om deze reden is er gekozen om een aantal deskundigen achter de hand te houden voor het geval de verzadiging niet optrad. Het bleek echter niet nodig om deze "reserve" deskundigen te benaderen, omdat de verwachte verzadiging inderdaad na acht interviews optrad.

2.2 Dataverzameling

Tijdens dit onderzoek is data verzameld via interviewen en literatuurstudie. Om dit onderzoek representatief te maken is er gebruik gemaakt van verschillende bronnen en auteurs die dezelfde informatie verstrekken. Door informatie op deze manier te controleren is er een representatief eindproduct ontwikkeld, namelijk richtlijnen die toepasbaar zijn op verschillende evenementen waar dieren worden tentoongesteld, of in stands aanwezig zijn.

2.2.1 Literatuurstudie

Zoals eerder beschreven is er in dit onderzoek gebruik gemaakt van bestaande gegevens ter grondlegging van de interviews en de richtlijnen. Het gebruiken van bestaande gegevens heeft enkele voordelen: een goede toegankelijkheid, meer mogelijkheden om uitspraken te kunnen doen over betrouwbaarheid en geldigheid, het kost minder tijd en geld en het materiaal kan meerdere malen worden geraadpleegd. (Baarda, de Goede, & Teunissen, 2005) De literatuur die in dit onderzoek is gebruikt is afkomstig van bronnen als wur library, boeken en webpagina's uitgegeven door betrouwbaar bekend staande schrijvers en bronnen afkomstig van verschillende universiteiten, wetenschappers en kennisinstituten. Er kleven echter ook een aantal nadelen aan het gebruik van bestaande literatuur. Zo komt de informatie altijd uit tweede hand en is er te maken met de interpretatie van de onderzoeker. Er kan informatie ontbreken over de context, de informatie kan gecensureerd, gekleurd of onvolledig zijn en het gevaar van elitevertekening is niet denkbeeldig (Baarda, de Goede, & Teunissen, 2005). Gezien dit onderzoek is er gebruik gemaakt van niet-persoonlijke documenten, bijvoorbeeld juridische stukken. Om deze materialen op validiteit te beoordelen, zijn er verschillende bronnen met aanvullende gegevens geraadpleegd. Hierbij is ook duidelijk gekeken naar overeenkomsten en tegenstrijdigheden binnen bepaalde documenten.

Bij het zoeken via internet is er gebruik gemaakt van de volgende zoektermen. Hieronder zijn de zoektermen in het Nederlands uitgeschreven, er is echter ook gezocht met de Engelse en Duitse vertaling van dit woord.

Dierenwelzijn	Varken	Geit	CBS
Rapport	Schaap	Standhouder	Dier(en)
WUR	Reptiel	Wetgeving	Instantie
Ongerief	Paard	Regelgeving	Welzijn
Evenementen	Hond	Tentoonstelling	Transport
Deskundig	Kat	Bedrijfsimago	Stichting
Domesticatie	Koe	Richtlijnen	Dierentuinen
Circusdieren	Vogel	Negatieve publiciteit	

2.2.2 Interviews

Er zijn half gestructureerde diepte interviews afgenomen bij verschillende deskundigen. Bij een half gestructureerd interview liggen de belangrijkste vragen en de volgorde waarin de vragen gesteld worden in principe vast (Fischer & Julsing, 2009).

Na het uitvoeren van de literatuurstudie is ontbrekende of onvolledige informatie door de onderzoekers vastgelegd in de vorm van een interview. Aan de hand van dit interview is een

topiclijst opgesteld en zijn deskundigen geselecteerd. De gebruikte interview is bijgevoegd in bijlage I.

De deskundigen zijn telefonisch benaderd voor een persoonlijke afspraak. Deze telefonische afspraken zijn door middel van het versturen van een email bevestigd. Bij deze email werd een topiclijst toegevoegd, waardoor de deskundigen zich in een zekere mate konden voorbereiden op het interview. Deze topiclijst bestond uit onderstaande punten (1 t/m 4).

1. Welzijn van dieren op evenementen (volgens het Animal Welfare Quality System)
 - a. Voeding
 - b. Huisvesting
 - c. Gezondheid
 - d. Gedrag
2. Knelpunten welzijn op evenementen
 - a. Kwetsbare diersoorten
3. Wet- regelgeving
4. Diervriendelijkste standhouder

Tijdens de selectieprocedure konden het Van Hall-Larenstein en Academy Bartels deskundigen aandragen die interessant konden zijn voor het onderzoek. De uiteindelijke keuze en benadering van deskundigen werd echter door de onderzoekers gemaakt. Op de afgesproken tijd, datum en plaats is de deskundige geïnterviewd. Het gesprek is opgenomen met een mobiele telefoon met spraakrecorder. In tabel 1 staat aangegeven welke deskundigen wanneer en waar zijn geïnterviewd.

Tabel 1: Geïnterviewde deskundigen

Organisatie	Naam geïnterviewde	Functie	Datum	Tijd	Plaats
WUR	Ferry Leenstra	Projectmanager	09-05 2012	14.00	Lelystad
Sophia Vereeniging	Frank Wassenberg	Beleids-medewerker	10-05 2012	09.00	Amsterdam
Dieren- bescherming	Erwin Virginia	Senior beleids- medewerker	10-05 2012	14.00	Den Haag
Universiteit Utrecht	Paul Overgaauw	Lector HAS	14-05 2012	09:00	Utrecht
LICG	Josefien Wallet- Vinck	Medewerker kennis- en informatie- ontwikkeling	22-05 2012	10.00	Barneveld
WUR	Hans Hopster	Lector van Hall Larenstein	25-05 2012	11:00	Lelystad
Safaripark Beekse Bergen	Jacques Kaandorp	Dierenarts Safaripark	31-05 2012	10:00	Beekse Bergen
Universiteit Utrecht	Claudia Vinke	Assistent professor	Via mail aangepaste vragenlijst		

Tijdens het afnemen van het interview was er een duidelijke taakverdeling tussen de onderzoekers. Onderzoeker 1 nam de leiding in het interview, en bracht verschillende thema's in. Onderzoeker 2 vulde aan, en hield de tijd bij. De onderzoekers stelden zich objectief en open op, zodat de geïnterviewde zijn eigen visie op het probleem kon geven. Hierdoor zijn diverse meningen, attitudes, kennis en gevoelens achterhaald (Baarda, de Goede, & Teunissen, 2005).

2.3 Data-analyse

Voor het analyseren van de gegevens is de hiërarchische boomstructuur gebruikt. Nadat de interviews waren afgenomen, zijn de geluidsopnames omgezet in een tekstbestand. In dit tekstbestand zijn de antwoorden van de deskundigen letterlijk uitgeschreven. In deze tekstbestanden is de relevante informatie gearceerd, waardoor de tekstbestanden werden opgedeeld in fragmenten. Deze fragmenten zijn gelabeld. Labels houden in dat naast elk fragment kort wordt weergegeven wat het fragment inhoudt. Door uiteindelijk deze labels te rangschikken kunnen de antwoorden makkelijk vergeleken worden. Hiernaast zijn ze ook makkelijk terug te vinden. De labels zijn op hiërarchische volgorde geordend. Bij dit ordenen is rekening gehouden met de in probleemstelling beschreven onderzoeksvragen en de uiteindelijk op te stellen richtlijnen. Het belangrijkste label is het label dat de inhoud van het fragment het beste dekt. Dit zijn de kernlabels. Er is gecontroleerd of de verschillende kernlabels echt een eigen onderwerp hebben, en of deze eventueel onder de noemer van een ander label zouden kunnen vallen. Uiteindelijk zijn de labels geordend en gereduceerd tot een bruikbare hoeveelheid en inhoud. Met deze boomstructuur is er gecontroleerd of deze dekkend is voor alle interviews. Zodra er belangrijke wijzigingen of toevoegingen waren is de structuur opnieuw gecontroleerd. Net zolang tot alle labels correct en dekkend waren. Om de hiërarchische boomstructuur af te maken werd er per label uitgelegd wat de definitie inhoudt, waarna ze ingedeeld werden naar de mate van belangrijkheid. Dit kon door te kijken naar de frequentie van voorkomen of door oorzaakgevolg. (Baarda, de Goede, & Teunissen, 2005) Door op deze manier te werken is in dit onderzoek tot de volgende structuur gekomen, te zien in tabel 2.

Tabel 2: Hiërarchische boomstructuur van de labels

Betekenis welzijn van dieren op evenementen	<i>Geschiktheid dieren</i> <i>Welzijn evenementen</i> <i>Voorlichting/educatie</i> <i>Definitie welzijn</i>
Wetten en regels rondom het tentoonstellen van dieren	<i>Huidige wetgeving</i> <i>Kader wet</i> <i>Levendig document</i>
Risicofactoren tentoonstellen dieren	<i>Scheiding dieren</i> <i>Honden bezoekers</i> <i>Arbeid dier</i> <i>Kwetsbaarheid diersoort</i> <i>Transport</i> <i>Knelpunten</i> <i>Soorten selecteren</i> <i>Training/gewenning</i>
Welzijnssystemen	<i>Scoring +-</i> <i>Criteria</i> <i>AWQM</i>
Voeding	<i>Voeding en drenking</i>
Huisvesting	<i>Suggestie huisvesting</i> <i>Klimaat</i>
Gezondheid	<i>Conditie dier</i> <i>Veterinaire controle</i> <i>Risico diergezondheid</i>
Gedrag	<i>Stressniveau</i> <i>Gedrag benoemen</i> <i>Ongewenst gedrag</i> <i>Mogelijkheid om gedrag te vertonen</i>
Verantwoordelijkheid organisatie	<i>Verantwoording organisatie</i> <i>Faciliteren</i> <i>Terreinindeling</i>

	<i>Risico indekken</i>
Verantwoordelijkheid standhouder	<i>Verantwoording standhouder</i>
Welzijnsvriendelijke stand	<i>Dierenwelzijnsprijs criteria</i> <i>Fokkerijbeleid</i>

Zoals te zien in deze structuur is er onder het kopje welzijnssystemen gekozen voor vier subcategorieën. Deze subcategorieën zorgen ervoor dat de totale structuur overzichtelijk blijft. Na het uitwerken van deze structuur zijn de gelabelde fragmenten volgens de structuur overgenomen in een apart document. Met behulp van dit document en de literatuurstudie zijn de resultaten van dit onderzoek beschreven.

De uitkomsten van de interviews zijn verwerkt in de hoofdstukken drie en vier. Hierin is duidelijk weergegeven welke mening welke deskundige over een onderwerp had. Suggesties van deskundigen over de invulling van richtlijnen of rondom het welzijn van dieren op evenementen zijn meegenomen wanneer deze van dusdanig belang waren.

3. Dierenwelzijn

Sinds het begin van de jaren '70 wordt de discussie over het gebruik van dieren breder. Dierenwelzijn wordt steeds belangrijker. Toch is het een begrip dat zeer lastig meetbaar is te maken. In dit hoofdstuk wordt hier een poging toe gedaan. Het begrip dierenwelzijn wordt vanuit verschillende invalshoeken bekeken en er wordt ingegaan op verschillende systemen die dierenwelzijn betekenis geven en meetbaar maken. Daarnaast wordt er van konijnen, vogels en reptielen kort weergegeven waar de grootste knelpunten volgens de literatuurbronnen liggen.

3.1 Betekenis van dierenwelzijn vanuit verschillende opinies

Dierenwelzijn is een zeer moeilijk begrip dat lastig te definiëren is. In de loop der jaren hebben verschillende deskundigen hun visie op dit begrip geuit.

Lorz, 1973 (Bokma-Bakker, Hierden, Houwers, Rodenburg, & Kijlstra, 2006, p. 2)
"Dierenwelzijn is het dier in harmonie met zichzelf en zijn omgeving, zowel fysiek als psychologisch"

Wiepkema, 1980 (Moraal, 2005, p. 13)
"Dierenwelzijn is een staat waarin dieren zich goed voelen"

Simonsen, 1982 (Moraal, 2005, p. 13)
"Dierenwelzijn is het afwezig zijn van pijn en lijden"

Broom, 1991 (Bokma-Bakker, Hierden, Houwers, Rodenburg, & Kijlstra, 2006, p. 2)
"Welzijn van een individu is de staat waarin het verkeert als gevolg van pogingen om zich te redden in zijn omgeving"

Wiepkema en Koolhaas, 1993 (Ruis & Pinxterhuis, 2007, p. 15)
"Dierenwelzijn hangt samen met de voorspelbaarheid en beheersbaarheid van de omgeving."

Broom en Johnson, 1993 (Ruis & Pinxterhuis, 2007, p. 15)
"Welzijnsstatus hangt af van de moeite om aan te passen aan de omgeving."

Duncan, 1996 (Ruis & Pinxterhuis, 2007, p. 15)
"Dierenwelzijn hangt samen met de mentale en emotionele status van dieren, zoals plezier, pijn, gevoel van stress, angst en frustratie."

Spruijt, 2001 (Moraal, 2005, p. 13)
"Dierenwelzijn is de door het dier waargenomen dynamische balans van positieve en negatieve ervaringen"

Bracke, 2001 (Bokma-Bakker, Hierden, Houwers, Rodenburg, & Kijlstra, 2006, p. 2)
"De kwaliteit van leven zoals die door dieren zelf wordt ervaren."

Dierenbescherming, 2004 (Moraal, 2005, p. 13)

"De kwaliteit van het leven zoals het wordt ervaren en gewaardeerd door het dier zelf."

Ministerie van landbouw, natuur en voedselkwaliteit, 2008 (Hopster H., 2008, p. 3)

"Dierenwelzijn betreft de kwaliteit van het leven van het dier, waarbij de houder de 'vijf vrijheden' respecteert en daarmee de grenzen van het adaptatievermogen van het dier niet overschrijdt."

Hopster et al, 2011 (Hopster, Groot Bruinderink, & Bracke, 2011, p. 24)

Dierenwelzijn kan omschreven worden als het voldoen aan de behoeftes van dieren en de zorg voor hun fysieke en mentale gezondheid('fitheid').

Kaandorp, 2011 (pc. Kaandorp, 2012)

Dierenwelzijn is afhankelijk van de behoefte van de diersoort. Bij verschillende vraagstukken moet gekeken worden welke definitie van welzijn het beste in een bepaalde situatie gebruikt kan worden, en wat aanvaardbaar is voor het dier. Bij het welzijn van productiedieren wordt vaak uitgegaan van de vijf vrijheden van Brambell, tenzij er wordt uitgegaan van de positie van de consument of producent waarbij de vrijheden lang niet allemaal passend zijn. Er bestaan veel dilemma's rondom

dierenwelzijn. Zo ben ik van mening dat de geboorte van een Franse bulldog, die alleen kan plaatsvinden met een keizersnede, geen welzijn is. In de fokkerij is er pas sprake van welzijn wanneer er wordt gefokt op gezondheid, en niet op exterieur.

Bij het omschrijven van dierenwelzijn speelt de visie van de deskundigen een belangrijke rol. Waar de één vindt dat dierenwelzijn gaat over het biologisch functioneren van het dier gaat een ander meer uit van de gevoelens van dieren en positieve en negatieve ervaringen. Dieren kunnen niet praten, en zijn daarom afhankelijk van menselijke inschattingen als het gaat om het beoordelen van welzijn. De definities van dierenwelzijn hebben allemaal bepaalde factoren gemeen. Het gaat echter wringen als er een specifieke invulling aan het begrip wordt gegeven. (Moraal, 2005)

Dierenwelzijn kan staan voor de levenskwaliteit van het dier. Het is geen wetenschappelijke term maar een woordwoord. Het staat bijvoorbeeld voor de bezorgdheid over de behandeling van dieren. Uiteraard kan de wetenschap bijdragen om van dierenwelzijn een objectief begrip te maken. Dit is echter erg moeilijk doordat er veel verschillende visies zijn over de status die dieren hebben. Het verschil in opinie verklaart waarom mensen niet alleen anders denken over het belang van dieren, maar ook over alle vormen van diergebruik. (de Tavernier, Lips, & Aerts, 2010) Toch wordt het begrip dierenwelzijn steeds wetenschappelijker ingeschat en krijgt het een steeds grotere betekenis voor zowel professionals als het algemeen publiek. Animal Event wil hierop inspelen door dierenwelzijn een grotere rol binnen haar organisatie te geven. Hierin kan de organisatie voorop lopen. Dierenwelzijn is een begrip waarover de meeste mensen maar weinig kennis hebben, maar wat in de beleving steeds belangrijker wordt.

3.2 De vrijheden van Brambell en het Animal Welfare Quality System

Dierenwelzijn gaat over de kwaliteit van leven van dieren. In 1965 legde de commissie van Brambell de basis voor het meetbaar maken van dierenwelzijn. Deze basis is door de Farm Animal Welfare Council (FAWC) in 1993 verder ontwikkeld. Het eindproduct zijn de vijf vrijheden van Brambell, welke zijn weergegeven in tabel 3. (de Tavernier, Lips, & Aerts, 2010)

Tabel 3: De vijf vrijheden van Brambell (Dierenwelzijnsweb, 2012; de Tavernier, Lips, & Aerts, 2010)

Welzijnsprincipe	Betekenis
Vrij van dorst, honger en ondervoeding	Door beschikbaarheid van vers water en een geschikt voeder om gezond en levenskrachtig te blijven
Vrij van fysiek en thermaal ongerief	Door te zorgen voor een geschikte omgeving, inclusief beschutting en een comfortabele rustplaats
Vrij van pijn, verwonding en ziektes	Door preventie of snelle diagnose en behandeling
Vrij van angst en chronische stress	Door te zorgen voor omstandigheden die mentaal lijden vermijden
Vrij om natuurlijk gedrag te vertonen	Door te zorgen voor voldoende ruimte, geschikte faciliteiten en het gezelschap van soortgenoten

Deze vijf vrijheden vormen belangrijke maatstaven om dierenwelzijn meetbaar te maken. In Nederland is in 1996 de Gezondheid en Welzijns Wet voor Dieren in werking getreden. In deze wet zijn de vijf vrijheden opgenomen als uitgangspunt om welzijnsregelgeving te gaan inrichten. Er bestaat echter nog veel discussie over de vraag of met deze wetgeving het welzijn van dieren gegarandeerd is. (van der Burg, et al., 2006)

In 2008 heeft de commissie van Bolhuis nieuwe inzichten omtrent dierenwelzijn met de vijf vrijheden gecombineerd. Dit heeft geleid tot criteria waarvan het Animal Welfare Quality System (zie paragraaf 3.4.4) gebruikt maakt. In deze vrijheden is extra aandacht besteed aan de natuurlijke gedragsbehoeften van het dier en de mens-dierrelatie. (de Tavernier, Lips, & Aerts, 2010) De twaalf vrijheden staan weergegeven in tabel 4. Deze geeft weer in welke hoofdcategorieën de verschillende welzijnsriteria kunnen worden onderverdeeld, namelijk: voeding, huisvesting, gezondheid en gepast gedrag. Achter elk welzijnsriteria is met een stelling aangegeven wat er met het criteria bedoelt wordt.

Tabel 4: Animal Welfare Quality System (de Tavernier, Lips, & Aerts, 2010)

Welzijnsprincipes	Welzijnsriteria	Betekenis
Goede voeding	Afwezigheid van langdurige honger	<i>Dieren zouden niet mogen lijden onder langdurige honger</i>
	Afwezigheid van langdurige dorst	<i>Dieren zouden niet mogen lijden onder langdurige dorst</i>
Goede huisvesting	Comfortabel rusten	<i>Dieren zouden zich comfortabel moeten voelen, vooral op hun rustplaats</i>
	Thermisch comfort	<i>Dieren zouden goed thermisch comfort moeten ervaren</i>
	Vrij voortbewegen	<i>Dieren zouden in staat moeten zijn zich vrij voort te bewegen</i>
Goede gezondheid	Afwezigheid van verwondingen	<i>Dieren mogen fysisch niet verwond worden</i>
	Afwezigheid van ziekte	<i>Dieren zouden vrij moeten zijn van ziekte</i>
	Afwezigheid van pijn door managementingrepen	<i>Dieren zouden geen pijn mogen lijden door slecht management</i>
Gepast gedrag	Uitdrukking van sociaal gedrag	<i>Dieren zouden in staat moeten zijn om hun natuurlijk, niet schadelijk, sociaal gedrag te vertonen</i>
	Uitdrukkingen van andere gedragingen	<i>Dieren zouden de mogelijkheid moeten hebben om andere intuïtief wenselijke gedragingen te vertonen, zoals exploratie en spel.</i>
	Goede mens-dier relatie	<i>Goede mens-dier relaties zijn weldadig voor het dierenwelzijn</i>
	Afwezigheid van angst in het algemeen	<i>Dieren zouden geen negatieve emoties mogen ervaren, zoals angst, distress, frustratie of apathie</i>

3.3 Welzijnsstoring

Met behulp van de richtlijnen zal Animal Event in de toekomst ernstige welzijnsstoringen kunnen voorkomen. Hierbij is het belangrijk te weten hoe ernstig de welzijnsstoring van het dier is. Of het welzijn van het dier in een bepaalde situatie of omgeving in het geding is hangt af van:

- De duur van de verstoring
- De ernst van de verstoring
- De frequentie van de verstoring (van der Burg, et al., 2006; Leenstra, et al., 2010)

Aan de hand van een aantal regels kan er een schatting worden gemaakt van het uiteindelijke effect van de welzijnsstoring op het dier.

- Afwijkingen van genetische normen* zijn ingrijpender dan afwijkingen van ontogenetische* of ervaringsnormen*.
- Afwijkingen van ontogenetische normen wegen zwaarder dan afwijkingen van ervaringsnormen
- Afwijkingen van aangeleerde normen zijn niet ernstig
Een verschil tussen de norm en werkelijkheid telt zwaarder naarmate de aantasting groter is.
- Wordt het dier tijdelijk een bepaald gedrag (en het effect ervan) onthouden, dan blijkt in meerdere gevallen na afloop van de periode het verloren gedrag te worden ingehaald (eten, drinken, slapen, etc.).

(van der Burg, et al., 2006)

Het niet kunnen uitvoeren van gedrag is op zich nog geen bewijs voor een welzijnsstoring. Hoe ernstiger de storing hoe meer moeite het dier zal doen om de storing op te lossen. Hoe meer arbeid het dier verricht, hoe belangrijker het tekort. (van der Burg, et al., 2006)
In paragraaf 3.4.4.4 zijn een aantal situaties weergegeven waardoor een welzijnsstoring kan optreden op een evenement.

Bij echte welzijnsstoringen gaat het in feite om conflicten die niet door het dier zelf kunnen worden opgelost. Deze conflicten gaan met een aantal typische gedragsstoringen gepaard of leiden daartoe. Deze gedragingen zijn:

- Beschadigend en agonistisch gedrag*, dat wil zeggen agressie op verzorger of soortgenoten, vluchtgedrag uit de bestaande situatie. Dit gedrag kan vergezeld worden van pijnuitingen.
- Levert het agonistische gedrag geen oplossing dan kan apathie volgen. De dieren zijn niet meer geïnteresseerd in hun omgeving.
- Zware- en onoplosbare conflicten doen stereotypieën ontstaan: vormvaste houdingen of patronen daarvan, die voortdurend worden herhaald en naar hun effect doelloos lijken. (van der Burg, et al., 2006)

Met deze kennis zal de organisatie van Animal Event sneller een welzijnsstoring kunnen opmerken en, indien mogelijk, voorkomen of oplossen.

* **Genetische normen:** liggen per dier vast en zijn alleen door selectie te veranderen

Ontogenetische normen: Deze normen ontstaan in de vroege jeugd. Volwassen dieren hebben meer moeite wanneer ze ontogenetisch gedrag niet kunnen vertonen dan jonge dieren.

Ervaringsnormen: ervaringsnormen kunnen makkelijk afgeleerd worden. (van der Burg, et al., 2006)

Agonistisch gedrag: Gedrag wat een dier vertoont wanneer hij niet zeker is wat te doen. Zo kan het dier in conflict zijn tussen aanvallen of vluchten.

3.4 Totale dierenwelzijnscores

In paragraaf 3.1 is aangegeven dat dierenwelzijn een subjectief begrip is, waardoor dierenwelzijn op verschillende manieren geïnterpreteerd kan worden. Om welzijn toch meetbaar te maken zijn er verschillende (meet)systemen ontwikkeld. In deze systemen

wordt, om het welzijn van dieren te meten, meestal geen gebruik gemaakt van kwantitatieve metingen aan het dier zelf. Dit heeft een aantal oorzaken. Metingen zijn te duur, nemen teveel tijd in beslag en geven, in het geval van een cortisol-meting, geen goed beeld weer omdat het dier eerst gevangen moet worden. De systemen die de laatste jaren zijn ontwikkeld worden als groep *totale dierenwelzijnscores* (TDWS) genoemd. (de Tavernier, Lips, & Aerts, 2010) In deze paragraaf worden de volgende vier systemen toegelicht om een helder beeld te vormen van de mogelijkheden om dierenwelzijn te meten:

- De Tiergerechtheitsindex van Bartussek (TGI)
- Het Decision Support System van Bracke (DSS)
- Het Qualitative Behaviour Assessment-systeem van Wemelsfelder (QBA)
- Het Animal Welfare Quality-system (WQS)

(de Tavernier, Lips, & Aerts, 2010)

Deze systemen worden alle vier toegelicht omdat er geen indicator is waarmee het dierenwelzijn volledig wordt gemeten. Hoe meer indicatoren worden gecombineerd in een index, des te nauwkeuriger de welzijnsschatting. Vaak worden in TDWS systemen indicatoren becijferd (1= slecht, 5=zeer goed) en geven alle indicatoren bij elkaar een indexgetal waaruit kan worden afgelezen hoe het met het dierenwelzijn is gesteld. Deze methode wordt echter niet toegepast in het QBA systeem waarin men uitgaat van een gedragsbeoordeling. (Wageningen UR Livestock Research, 2011)

Elk van de systemen heeft zijn eigen voor- en nadelen. Zo is de TGI vrij helder en duidelijk voor de veehouder maar de consument zal weinig informatie uit dit systeem kunnen halen. Het DSS heeft meer aansluiting op beide partijen. De QBA is aantrekkelijker voor de consument maar de veehouder zal er op zijn bedrijf betrekkelijk weinig mee kunnen doen. Misschien wordt WQS een goede tussenweg. In geen enkele van deze systemen wordt echter het menselijk handelen voldoende meegenomen. (de Tavernier, Lips, & Aerts, 2010) Bij het lezen van dit hoofdstuk moet er rekening mee worden gehouden dat geen van onderstaande systemen ontwikkeld is om het welzijn dieren op evenementen te meten.

3.4.1 De Tiergerechtheitsindex van Bartussek (TGI)

De TGI is een systeem wat voornamelijk wordt gebruikt om het dierenwelzijn op landbouwbedrijven te kunnen controleren. Kort gezegd worden er met de TGI een aantal soort specifieke criteria gescoord. Deze criteria zijn opgesteld rondom de huisvesting waarin een dier wordt gehouden. Aan ieder criteria is een waarde opgesteld waaraan de huisvesting minimaal moet voldoen. Het totaal aantal punten bij elkaar opgesteld vormt de welzijnsscore, ofwel de TGI waarde. (Wageningen UR Livestock Research, 2012)

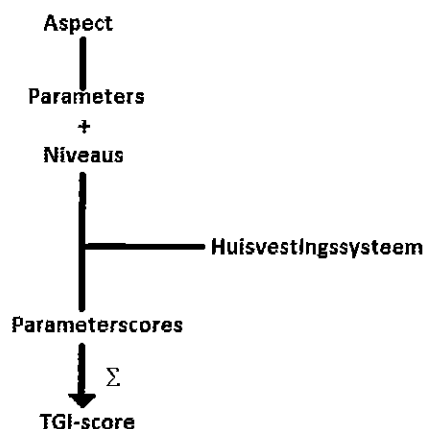
De TGI maakt welzijn meetbaar door metingen aan de omgeving waarin dieren worden gehuisvest. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de indicatoren die zijn weergegeven in tabel 5. Bij elk van deze indicatoren horen parameters, die per diersoort en houderijsysteem verschillen. (de Tavernier, Lips, & Aerts, 2010)

Tabel 5: Indicatoren van TGI (de Tavernier, Lips, & Aerts, 2010)

Indicatoren in de TGI
Mogelijkheid tot bewegen
Sociaal contact met soortgenoten
Toestand van de ondergrond
(Stal)klimaat
Intensiteit van de menselijke zorg

In figuur 1 wordt de TGI schematisch weergegeven. Het gaat om een vrij rechtlijnig systeem waarbij per aspect een aantal parameters gedefinieerd zijn, elk met zijn bijbehorende

schaalverdeling(niveaus). Het huisvestingssysteem dat onder de loep genomen wordt krijgt op basis van zijn eigenschappen punten die opgeteld de uiteindelijke TGI score opleveren. (de Tavernier, Lips, & Aerts, 2010)

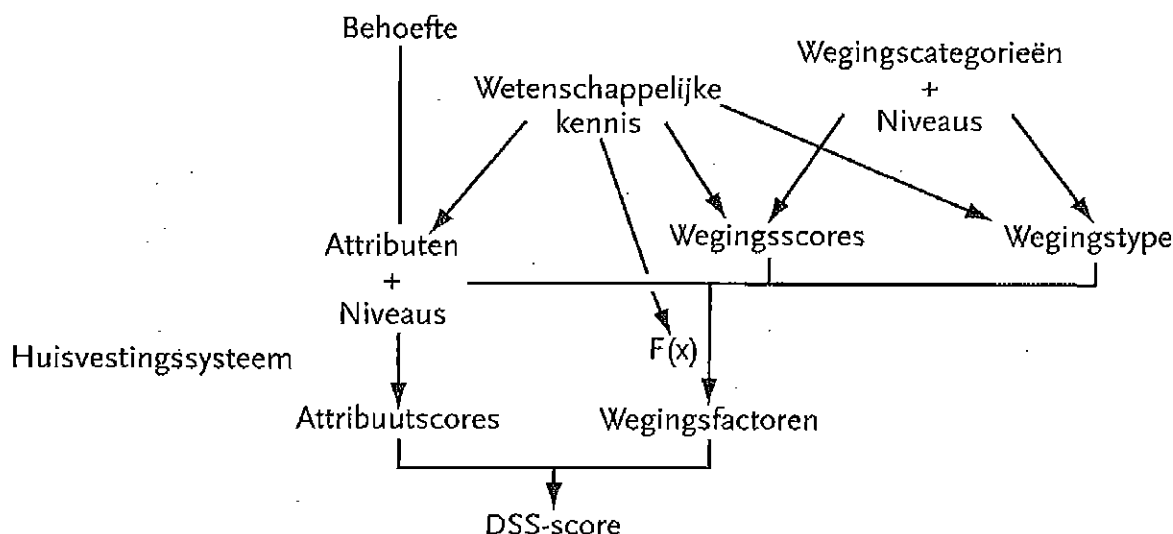

Figuur 1: Beoordelingsprocedure van de TGI (de Tavernier, Lips, & Aerts, 2010)

De TGI methode is een flexibel systeem dat per situatie betrouwbaarder kan worden gemaakt door het toevoegen van indicatoren voor de specifieke situatie. Het voordeel van de TGI methode is dat deze erg weinig tijd kost. Het nadeel is dat er met deze methode niet aan de dieren zelf wordt gemeten (vb. gedrag) maar alleen aan de huisvesting van het dier. (de Tavernier, Lips, & Aerts, 2010; Wageningen UR Livestock Research, 2012)

3.4.2 Het Decision Support System van Bracke (DSS)

In het DSS systeem wordt er meer uitgegaan van het gedrag van dieren, met als uitgangspunt dat de emotionele status van het dier belangrijk is voor zijn welzijn. Met het DSS kan de toegevoegde waarde van een investering worden ingeschat. Het DSS is opgesteld aan de hand van wetenschappelijke informatie over een diersoort en bestaat in de basis uit drie met elkaar verbonden tabellen: één voor de wetenschappelijke kennis, één voor de relevante behoeften en één voor de indicatoren. Dit is ook af te lezen uit figuur 2. In het DSS systeem wordt gestreven naar methodologische correctheid en het uitdrukkelijk beschrijven van het verband tussen wetenschappelijke kennis, houderijsystemen en welzijn. (de Tavernier, Lips, & Aerts, 2010)

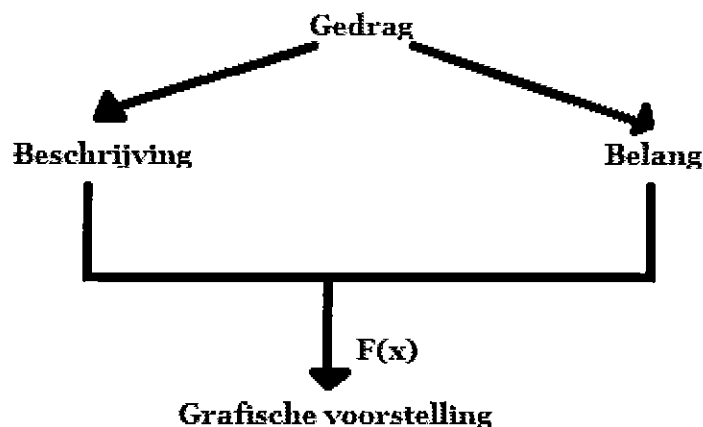

Figuur 2: Schematische voorstelling DSS systeem (de Tavernier, Lips, & Aerts, 2010)

De structuur van de DSS is veel ingewikkelder dan de structuur van de TGI. Toch zijn er ook overeenkomsten. In dit systeem wordt er echter rekening gehouden met het feit dat niet alle indicatoren even belangrijk zijn voor het dier. De grote sterkte van het DSS systeem is de doorgedreven objectivering van het hele systeem. Als een indicator belangrijker is dan een andere berust dit op wetenschappelijke informatie. Veel objectiever kan een dierenwelzijnscore niet worden. Nieuwe informatie kan makkelijk worden geïntegreerd. Er is een computerprogramma waardoor dit systeem zeer makkelijk in gebruik is. Er is geen rekenwerk en de output kan grafisch voorgesteld worden. Aangezien DSS voorgeprogrammeerd is, is er voor de gebruiker niet te zien op welke waarde gegevens worden geschat en hoe er tot een welzijnsberekening wordt gekomen. Een ander nadeel is dat de menselijke factor niet wordt meegenomen binnen dit systeem. (de Tavernier, Lips, & Aerts, 2010)

3.4.3 Het Qualitative Behaviour Assessment-systeem van Wemelsfelder (QBA)

Het QBA systeem gaat er vanuit dat het gedrag aangeeft hoe het is gesteld met het welzijn van het dier. (de Tavernier, Lips, & Aerts, 2010) Bij een meting van het QBA worden een aantal ongeïdentificeerde welzijnsindicatoren waargenomen aan een dier of een groep dieren. Deze observaties kunnen door zowel getrainde als ongetrainde personen worden uitgevoerd waarbij op vrij in te vullen lijsten wordt aangegeven welk gedrag een dier vertoont. (Wageningen UR Livestock Research, 2012) Dus observatoren noteren gedrag wat ze waarnemen. De verkregen beschrijving van de dieren wordt via een statistische manier geanalyseerd en het resultaat wordt grafisch weergegeven. Deze methode is erg gevoelig voor antropomorfisme. In figuur 3 is deze methode schematisch uitgewerkt. (de Tavernier, Lips, & Aerts, 2010)

Figuur 3: beoordelingsprocedure van de QBA-techniek (de Tavernier, Lips, & Aerts, 2010)

Dit systeem kan door veel mensen gebruikt worden, omdat er in eigen termen het gedrag mag worden aangeduid. Hierdoor is het bruikbaar voor zowel wetenschappers als "gewone" mensen. De methode moet echter nog uitvoerig worden getest, en is nog niet uitontwikkeld. Het grote nadeel is dat het welzijn van dieren wordt beoordeeld zonder rekening te houden met invloeden van buitenaf. Het resultaat is een welzijnsscore waarin geen oorzaken zijn aan te geven. Ook is deze methode niet wetenschappelijk te onderbouwen. (de Tavernier, Lips, & Aerts, 2010)

3.4.4 Het Animal Welfare Quality System (WQS)

Het Animal Welfare Quality System is een Europees welzijnsmodel dat voor een groot deel op dierenmerken is gebaseerd. (Dierenwelzijnsweb, 2012) Het systeem is ontwikkeld om objectieve uitspraken te kunnen doen over het welzijn van dieren. Zoals eerder genoemd zijn de principes van het WQS gebaseerd op de vijf vrijheden van Brambell(paragraaf 3.2).

Elk welzijnsprincipe is zo geformuleerd dat het een essentieel welzijnsvraagstuk omvat. De vier principes waaruit wordt gemeten zijn weergegeven in tabel 4. Vanuit het WQS protocol worden voor verschillende diersoorten audits opgesteld aan de hand waarvan een welzijnsberekening is op te maken. (Wageningen UR Livestock Research, 2011)

Het voordeel van het WQS is dat er gekeken wordt naar diengerelateerde metingen, omgevingselementen en managementelementen. Doordat er naar meerdere factoren wordt gekeken kan er ook worden aangegeven waarom het welzijn bij een bepaald criteria in het geding is, en wat er veranderd moet worden om dit te verhelpen. (de Tavernier, Lips, & Aerts, 2010)

Van de vier besproken systemen is geen enkel systeem ontwikkeld om het welzijn van dieren in een tijdelijke omgeving te meten. Het WQS is het systeem dat het meest geschikt is om het welzijn van dieren op evenementen enigszins meetbaar te maken omdat er meer gekeken wordt naar het dier zelf dan naar de omgeving (pc. Leenstra, 2012; pc. Overgaauw, 2012; pc. Wallet-Vinck, 2012). Om het systeem bruikbaar te maken voor evenementen moeten het systeem aangepast worden. Hierbij moet rekening gehouden worden met het tijdelijke effect van het evenement op het welzijn van een dier (pc. Virginia, 2012). Het systeem moet breed genoeg worden om alle diersoorten, van gezelschapsdier tot exoot, te kunnen beoordelen (pc. Overgaauw, 2012). Er dienen ook soortspecifieke parameters in het systeem worden opgenomen. (pc. Kaandorp, 2012; pc. Vinke, 2012). De moeilijkheid hierbij is dat niet voor iedere diersoort goed zichtbare parameters bestaan (pc. Vinke, 2012). Het is belangrijk dat mensen die met het opgestelde protocol gaan werken getraind zijn om welzijn van verschillende diersoorten te scoren (pc. Hopster, 2012).

De vier criteria van het WQS, goede voeding, goede huisvesting, goede gezondheid en gepast gedrag, zijn allemaal even belangrijk. Het criteria gepast gedrag vertoont vaak afwijkingen wanneer één van de andere criteria niet in orde is (pc. Wassenberg, 2012; pc. Hopster, 2012). Zo vertoont een ongezond dier geen gepast gedrag (pc. Overgaauw, 2012). Een dier kan nooit alle gedragingen vertonen op een evenement (zoals wordt aangegeven in paragraaf 3.4.4.4), maar het kunnen vertonen van een aantal basis gedragingen, zoals sociaal gedrag, is belangrijk (pc. Wassenberg, 2012). Welk criteria als belangrijkste kan worden aangemerkt is ook zeer afhankelijk van de diersoort die op dat moment gescoord wordt (pc. Vinke, 2012).

Het Animal Welfare Quality System is op te delen in vier welzijnsprincipes, zoals af te lezen is in tabel 4. Deze vier welzijnsprincipes zijn indicatoren waaraan het dierenwelzijn op evenementen kan worden gemeten. In paragrafen 3.4.4.1 t/m 3.4.4.4 wordt er voor ieder welzijnsprincipe aangegeven hoe deze vertaald wordt naar evenementen.

3.4.4.1 Goede voeding

Drinkwater moet ad libitum worden aangeboden. Drinkwater moet vers zijn, en zo worden aangeboden dat het dier er op een gemakkelijke manier bij kan. (pc. Wassenberg, 2012; pc. Virginia, 2012; pc. Hopster H. , 2012)

Voeding moet soortspecifiek zijn, en ook dusdanig worden aangeboden. (pc. Kaandorp, 2012; pc. Vinke, 2012) Tijdens evenementen moet er in de gaten gehouden worden of een dier daadwerkelijk eet. (pc. Leenstra, 2012)

3.4.4.2 Goede huisvesting

Huisvesting van dieren op evenementen kan op verschillende manieren aangeboden worden, en kan door zowel organisatie als standhouder gerealiseerd worden. Wanneer een standhouder verantwoordelijk is voor het meebrengen van huisvesting, kan de organisatie hier nog wel eisen aan stellen (pc. Leenstra, 2012). Qua afmetingen is het een minimale vereiste dat een dier languit kan liggen en staan, en dat het de ruimte heeft om bepaalde soortspecifieke behoeften te uiten, zoals bijvoorbeeld rennen en vliegen. (pc. Wallet-Vinck, 2012; pc. Leenstra, 2012; pc. Virginia, 2012). Hiernaast hangt de benodigde ruimte ook af van het aantal dieren in het hok, of de dieren uit de hokken komen tijdens het evenement en de duur en frequentie hiervan. (pc. Leenstra, 2012)

Met de manier van huisvesten kan een voorbeeldfunctie worden vervuld. Hoe kan het publiek een bepaalde diersoort houden, en waarom? Hierin speelt het Animal Event een educatieve rol (hierop wordt teruggekomen in paragraaf 3.7). (pc. Wassenberg, 2012)

Bij goede huisvesting hoort ook een juiste klimaatsbeheersing. Er moet gezorgd worden dat dieren tochtvrij worden tentoongesteld (Leenstra, 2012). Dit kan gerealiseerd worden door de openingen van een kooi te verplaatsen aan de hand van de windrichting (pc. Wallet-Vinck, 2012). De temperatuur moet binnen de soortspecifieke thermoneutrale zone blijven (pc. Leenstra, 2012; Overgaauw, 2012). De lichtinval moet ook aan de hand van de diersoort aangepast worden (pc. Leenstra, 2012; pc. Virginia, 2012).

Op outdoor-evenementen is klimaatbeheersing een stuk lastiger. Er moet minimaal beschutting worden geboden voor regen en zon, bijvoorbeeld in de vorm van schaduw of tenten, waarvan de ingang verplaatst kan worden. (pc. Overgaauw, 2012; pc. Wassenberg, 2012; pc. Wallet-Vinck). De organisatie dient rekening met de risico's te houden, en hier voorzorgsmaatregelen voor te nemen (pc. Overgaauw, 2012; pc. Hopster, 2012)

Bij de plaatsing van huisdieren moet er een omgeving worden gecreëerd waarin het tentoongestelde dier zich veilig kan voelen (pc. Leenstra, 2012). Het publiek moet op afstand worden gehouden, zodat het dier naar eigen aard en soort op het evenement kan worden gehouden (pc. Hopster, 2012; pc. Overgaauw, 2012). Hoeveel deze afstand bedraagt is diersoortspecifiek.

Hiernaast biedt een goede huisvesting de mogelijkheid voor dieren om zich terug te trekken. Dit kan gerealiseerd worden door managementaanpassingen (duur tentoonstellen, afwisseling en training) of door middel van huisvestingsaanpassingen (zoals schuilmogelijkheid en afwisseling) (pc. Vinke, 2012). Schuilmogelijkheid is belangrijk voor een tentoongesteld dier. De kans bestaat dat het dier de hele dag wegschuilt maar dit is voor het dier geen probleem (pc. Leenstra, 2012). Bij het plaatsen van een schuilmogelijkheid moet er rekening mee worden gehouden dat een dier niet alleen wegschuilt voor visuele prikkels, maar ook voor geluid (pc. Virginia, 2012).

Omtrent de indeling van het terrein is het belangrijk om roefdieren en prooidieren te scheiden van zicht, geur en geluid. (pc. Leenstra, 2012; pc. Wassenberg, 2012; pc. Virginia, 2012; pc. Overgaauw, 2012; pc. Wallet-Vinck, 2012; pc. Hopster, 2012; pc. Vincke, 2012). Zo ontstaat er op het terrein een duidelijk roefdieren gedeelte en een duidelijk prooidieren gedeelte (pc. Leenstra, 2012), waartussen de organisatie bijvoorbeeld paarden of stands zonder dieren kan plaatsen. Wanneer dit niet mogelijk is moet er aan prooidieren de mogelijkheid geboden worden om weg te schuilen (Wallet-Vinck, 2012).

3.4.4.3 Goede gezondheid

Veel mensen en dieren bij elkaar op één terrein levert gezondheidsrisico's op. (pc. Wassenberg, 2012; pc. Hopster, 2012). Om de gezondheid van dieren op een evenement te waarborgen kan ieder meegebracht dier bij de ingang worden gecontroleerd door een veterinaire. Deze controleert of er dieren worden meegenomen waarbij de gezondheid niet in orde is. (pc. Leenstra, 2012; pc. Wassenberg, 2012; pc. Virginia, 2012; pc. Overgaauw, 2012; pc. Hopster, 2012) Hiermee wordt het risico ingeperkt, maar er blijft een risico op virussen ed. (pc. Hopster, 2012). Een ander voordeel van een ingangscntrole is dat loopse teven bij voorbaat worden uitgesloten van toegang (pc. Kaandorp, 2012) Aangezien de organisatie

aangewezen is om zorg te dragen voor de gezondheid van de dieren mag deze eisen dat de dieren gecontroleerd worden (pc. Overgaauw, 2012; pc. Vincke, 2012). Naast een ingangscontrole moeten meegebrachte dieren in het bezit zijn van een volledig vaccinatie rapport of een gezondheidsverklaring (pc. Leenstra, 2012).

Op een dierenevenement moet altijd een dierenarts aanwezig zijn. Deze kan voordat het evenement zijn deuren opent de gezondheid en het welzijn van de dieren in de stands controleren zodat dit in een bepaalde mate gewaarborgd blijft. (pc. Overgaauw, 2012)

Naast de ingangscontrole moeten er ook op het terrein toezichthouders rondlopen die tijdens het evenement controleren of de meegebrachte dieren nog in een aanvaardbare welzijnstoestand verkeren. Deze toezichthouders zijn bevoegd om dieren tijdelijk naar een rustplaats te verwijzen of om een dier te laten verwijderen van het evenement, eventueel in samenspraak met een dierenarts en de organisatie. (pc. Leenstra, 2012; pc. Wallet-Vinck, 2012) Het is belangrijk dat deze toezichthouders herkenbaar zijn voor het publiek (pc. Wallet-Vinck, 2012). De toezichthouders kunnen bestaan uit de aanwezige dierenarts(en) of mensen die aantoonbare kennis hebben van het welzijn van verschillende diersoorten en dus vakbekwaam zijn. (pc. Leenstra, 2012; pc. Virginia, 2012)

Als laatste moet de verzorger van het dier vakbekwaam zijn. Deze moet als eerste signaleren of er iets mis is met de gezondheid en het welzijn van het dier. (pc. Overgaauw, 2012).

3.4.4.4 Gepast gedrag

Wanneer een dier wordt meegebracht naar een evenement, wordt het de mogelijkheid ontnomen om al het soorteigen gedrag te vertonen. Dit is niet erg want als het al het soorteigen gedrag moet kunnen tonen dan kunnen evenementen met dieren niet meer gehouden worden. (pc. Vincke, 2012). Het niet kunnen tonen van gedrag hoeft niet per se een welzijnsschade op te leveren. Het is wel belangrijk dat een dier een gedeelte van zijn gedrag kan vertonen zoals rennen, vluchten, schuilen en sociaal gedrag (pc. Wassenberg, 2012; pc. Virginia, 2012). Hiernaast is het belangrijk dat de standhouder kan garanderen dat het meegebrachte dier geen angst ervaart en dat er aandacht wordt besteed aan een goede mens-dierrelatie (pc. Vincke, 2012).

De meest genoemde begrippen als het gaat om gedrag op evenementen zijn angst en stress (pc. Leenstra, 2012; pc. Wallet-Vinck, 2012). Stressgedrag is echter niet altijd zichtbaar, een dier kan namelijk ook reageren met apathie (lusteloos, ongevoelig en onverschillig zijn voor prikkels van buiten). Apathie wordt vaak niet opgemerkt omdat het ook ervaren kan worden als een dier in rust. (pc. Leenstra, 2012; Wassenberg, 2012) En niet iedere standhouder kan soortspecifiek stressgedrag herkennen (pc. Wallet-Vinck, 2012). Zo kan een gestreste cavia of een gestrest konijn volledig verstijft in zijn hok zitten, terwijl een gestreste hond enorm gaat piepen (dit zijn voorbeelden). Niet alle dieren hebben een duidelijke lichaamstaal. Stress hoeft ook niet absoluut te worden vermeden maar het is belangrijk dat een dier niet wordt blootgesteld aan langdurige stress (pc. Wallet-Vinck, 2012). Normaal gedrag wordt echter vaak pas vertoond wanneer de rest van het welzijn van het dier in orde is (pc. Overgaauw, 2012).

Om het welzijn van dieren op een evenement te waarborgen worden er toezichthouders aangesteld, zoals in paragraaf 3.4.4.3 is beschreven. Deze moeten ongewenst gedrag herkennen en indien nodig maatregelen nemen, zoals het tijdelijk uit de drukte halen van een dier in een soort afkoelruimte (pc. Leenstra, 2012) Voor het dier is het prettig als de organisatie een mogelijkheid biedt waar het dier even rustig kan zitten en tot zichzelf kan komen (Vincke, 2012). Het gevaar is dat gedrag van sommige diersoorten moeilijk is waar te nemen en hierdoor moeilijk te meten is (Overgaauw, 2012).

Dieren die ongetraind worden meegenomen naar een vreemde omgeving krijgen vaak last van angst en stress. Dieren zijn gewoontedieren en hechten dan ook sterk aan een bekende situatie. Om te voorkomen dat dieren overmatig stress ervaren is het belangrijk dat ze van

jongs af aan op onbekende situaties getraind worden. Met een goede voorbereiding kan de eigenaar de hoeveelheid stress beperken. (pc. Leenstra, 2012; pc. Wallet-Vinck, 2012; pc. Hopster, 2012; pc. Vinke, 2012) Socialisatie is hierbij een belangrijk punt. Het dier moet zo op het evenement worden tentoongesteld dat hij relaxed staat te eten, zich laat aaien en geen overmatige stress vertoont (pc. Kaandorp, 2012).

Zoals eerder genoemd zijn stress en angst de begrippen die het meest worden genoemd als het gaat om afwijkende gedragingen. Hiervoor zijn de volgende oorzaken genoemd:

- Drukke (pc. Overgaauw, 2012; pc. Hopster, 2012; pc. Vinke, 2012)
- Contact met mensen (pc. Leenstra, 2012; pc. Virginia, 2012; pc. Overgaauw, 2012; pc. Vinke, 2012)
- Contact tussen dieren (pc. Leenstra, 2012; pc. Virginia, 2012)
- Harde en aparte geluiden (pc. Leenstra, 2012; pc. Wassenberg, 2012; pc. Virginia, 2012; pc. Overgaauw, 2012; pc. Hopster, 2012)
- Geur (pc. Wassenberg, 2012; pc. Hopster, 2012)
- Huisvesting algemeen (pc. Hopster, 2012; pc. Kaandorp, 2012; pc. Vinke, 2012)
- Geen mogelijkheid tot normaal liggen/zitten/rusten (pc. Leenstra, 2012; pc. Virginia, 2012; pc. Overgaauw, 2012; pc. Wallet-Vinck, 2012)
- Geen mogelijkheid tot normaal bewegen (pc. Leenstra, 2012; pc. Wassenberg, 2012; pc. Virginia, 2012; pc. Overgaauw, 2012; pc. Wallet-Vinck, 2012)
- Geen schuilmogelijkheid of beschutting (pc. Virginia, 2012; pc. Wallet-Vinck, 2012; pc. Vinke, 2012)
- Eten en drinken (pc. Leenstra, 2012; pc. Wassenberg, 2012; pc. Vinke, 2012)
- Klimaat (pc. Leenstra, 2012; pc. Overgaauw, 2012; pc. Vinke, 2012)
- Gesleep met dieren (pc. Virginia, 2012)
- Transport (pc. Overgaauw, 2012; pc. Kaandorp, 2012; pc. Vinke, 2012)
- Plaatsing op het terrein of in een bepaalde ruimte (pc. Overgaauw, 2012)
- Weersomstandigheden (pc. Wallet-Vinck, 2012)

3.5 Keuze diersoorten op evenementen

Niet alle diersoorten zijn geschikt om tentoon te stellen, zeker niet op een evenement als Animal Event waarbij veel diersoorten op een relatief kleine ruimte worden tentoongesteld. Vaak worden op evenementen dieren tentoongesteld die helemaal niet op evenementen thuishoren (pc. Wassenberg, 2012). Er moeten geen dieren worden tentoongesteld die daar alleen maar stress van ondervinden (pc. Overgaauw, 2012). Dieren die worden meegebracht moeten tentoonstellen gewend zijn en daar tegen kunnen (pc. Hopster, 2012).

Animal Event is een evenement waarbij vooral gezinnen met kinderen komen. Deze bezoekers nemen vaak hun eigen hond mee. Voor de bezoekers is het evenement leuk, maar voor het meegebrachte dier is het onbewust toch stressvol. (pc. Wassenberg, 2012)

Bij de keuze van dieren moet ook worden gedacht aan de aard van het dier. Zo moeten dieren die overdag schuilen of rusten op een evenement de mogelijkheid krijgen om dit te doen. Dit om ervoor te zorgen dat het welzijn niet overdadig geschaad wordt. (pc. Overgaauw, 2012).

De organisatie moet goed nadenken welke diersoorten ze toestaan (pc. Virginia, 2012). "Op Animal Event 2012 werden roofvogels tentoongesteld die de hele dag aan een stokje vastgebonden laag bij de grond zaten. De organisatie zou dit niet moeten toelaten. Wat willen ze hiermee naar buiten uitstralen? Echter, een standhouder die drie schapen meeneemt in een trailer om hiermee aandacht te trekken voor een andere manier van produceren, daar zit een welzijnsboodschap achter. De meegebrachte dieren zijn ambassadeurs van deze boodschap." (pc. Kaandorp, 2012)

3.6 Kwetsbaarste diersoorten op evenementen

Op Animal Event is een verscheidenheid aan dieren aanwezig: honden, katten, vogels, konijnen, knaagdieren, reptielen, vissen en diverse (kinder)boerderijdieren. Deze verschillende diersoorten hebben ieder verschillende behoeften. Het ene dier is meer geschikt om tentoon te stellen dan het andere dier (pc. Wassenberg, 2012). Zo zijn prooidieren over het algemeen kwetsbaarder dan roofdieren (pc. Leenstra, 2012). Hiernaast zijn ook niet gedomesticeerde dieren in basis kwetsbaarder aangezien deze dieren minder aan de mens aangepast zijn en daardoor relatief meer stress ervaren (pc. Wallet-Vink, 2012). Vogels en konijnen zijn niet gedomesticeerde prooidieren die slecht tegen wisselende weersomstandigheden kunnen. Hierdoor zijn deze soorten erg kwetsbaar op een evenement als Animal Event. (pc. Leenstra, 2012; pc. Wassenberg, 2012; pc. Overgaauw, 2012; pc. Wallet-Vinck, 2012; pc. Kaandorp, 2012). Volgens de deskundigen zijn de volgende diersoorten op evenementen als het Animal Event het meest kwetsbaar: Konijnen (pc. Leenstra, 2012; pc. Overgaauw, 2012; pc. Wallet-Vinck, 2012; pc. Kaandorp, 2012), vogels (pc. Wassenberg, 2012; pc. Leenstra, 2012; pc. Virginia, 2012; pc. Overgaauw, 2012; pc. Wallet-Vink, 2012; pc. Kaandorp, 2012), reptielen (pc. Wassenberg, 2012; pc. Leenstra, 2012; pc. Virginia, 2012; pc. Wallet-Vinck, 2012), katten (pc. Overgaauw, 2012; pc. Wallet-Vinck, 2012; pc. Kaandorp, 2012), knaagdieren (pc. Leenstra, 2012; pc. Wallet-Vinck, 2012) en vissen (pc. Virginia, 2012).

Van de konijnen, vogels en reptielen wordt er bekeken, met behulp van de vier criteria van het AWQM systeem, waar de welzijnsknelpunten liggen en welke randvoorwaarden in ieder geval in de richtlijnen moet worden meegenomen.

3.6.1 Konijnen

Konijnen kunnen door diverse oorzaken ongerief ervaren. Allereerst worden konijnen vaak te klein en solitair gehuisvest, terwijl het sociale dieren zijn (Bart Bremmer et al, 2010). Tevens leven ze vaak in angst voor andere diersoorten en mensen. Ook worden konijnen vaak verkeerd opgepakt door mensen. (Leenstra, et al., 2010) Hiernaast zitten konijnen vaak in een prikkelarme omgeving waardoor afwijkende gedragingen ontstaan (Rommers J., 2004).

Voeding

Konijnen eten een aantal keren per dag en moeten de mogelijkheid hebben om te kunnen eten wanneer ze willen. Eten moet op een dusdanige manier worden aangeboden dat het niet in aanraking komt met de rust- of fecesruimte van het konijn. Konijnen zijn dieren die genoeg vezels nodig hebben om het spijsverteringsstelsel gezond te houden. Het basisrantsoen bestaat dan ook uit hooi. Eventueel heeft een konijn ter aanvulling droogvoer nodig in de vorm van biks.

Knagen is hierbij belangrijk, aangezien dit een positieve invloed heeft op het verteringsproces. Hiernaast moet er ad libitum vers en schoon drinkwater aanwezig zijn. (Leenstra, et al., 2010; Lumpkin & Seidensticker, 2011; Cornelissen, Schepers, van Weeghel, Rommers, & van Eijk, 2011)

Huisvesting

Huisvesting moet zo worden aangepast dat ieder individueel konijn zich kan terugtrekken om sociaal contact te vermijden of om te schuilen voor potentieel gevaar. Hiernaast is voor het uitvoeren van spelgedrag genoeg ruimte nodig. Aangezien konijnen tot wel één meter hoog en 70 cm ver kunnen springen, is deze hoogte en lengte een minimale vereiste. (Leenstra, et al., 2010; Lumpkin & Seidensticker, 2011; Cornelissen, Schepers, van Weeghel, Rommers, & van Eijk, 2011) Wanneer konijnen rusten, liggen ze het liefst uitgerekt tegen een wand of een soortgenoot. Daarom hebben ze een minimale lengte van 60-80 cm nodig om uitgerekt te liggen, maar dit is uiteraard soortspecifiek. Zoals eerder beschreven hebben konijnen het liefst aparte plaatsen voor eten en feces, maar ook voor rusten. Rusten doen ze het meeste

gedurende daglicht en zijn het meest actief gedurende zonsop- en -ondergang. (de Jong I.C, Reuvekamp B.F.J., Rommers J.M., 2011)

Huisvesting moet zo ingericht zijn dat het konijn zichzelf niet kan verwonden. Dit geldt ook voor de vloertype. De dichte vloer moet genoeg grip geven. (Leenstra, et al., 2010; Lumpkin & Seidensticker, 2011; Cornelissen, Schepers, van Weeghel, Rommers, & van Eijk, 2011)

Thermische comfort

Te hoge omgevingstemperaturen is een groot welzijnsrisico bij konijnen. Ze proberen dit dan ook zo veel mogelijk te vermijden. Konijnen die hitte stress hebben zijn aan de volgende punten te herkennen;

- Snelle en pompende ademhaling
- Extreem rode oren
- Verminderde activiteit
- Steeds meer konijnen die uitgerekt gaan liggen

(de Jong I.C, Reuvekamp B.F.J., Rommers J.M., 2011)

Gezondheid

Om een goede gezondheid voor de konijnen te garanderen zijn de volgende punten van belang;

- Konijnen mogen niet in contact komen met uitwerpselen en urine.
- Bodembedekking moet droog zijn. Meststoffen mogen niet uit het verblijf lekken.
- Geen contact met insecten, wilde konijnen, knaagdieren en vogels.
- Bodembedekking is niet giftig en stofvrij.

(Leenstra, et al., 2010; Lumpkin & Seidensticker, 2011; Cornelissen, Schepers, van Weeghel, Rommers, & van Eijk, 2011)

Konijnen kunnen gemakkelijk verwond worden tijdens het oppakken en het levert vaak veel stress op. Ze moeten opgetild worden door het vel tussen de schouderbladen vast te pakken en tegelijkertijd de andere hand onder het lichaam te plaatsen om het gewicht van het konijn te dragen. De afstand dat konijnen gedragen moeten worden, moet zo kort mogelijk zijn.

Door gewenning is het hanteren minder belastend voor het dier. (Leenstra, et al., 2010; Lumpkin & Seidensticker, 2011; Cornelissen, Schepers, van Weeghel, Rommers, & van Eijk, 2011)

Gepast gedrag

Konijnen hebben een grote behoefte aan sociaal contact. In groepen gehouden konijnen vertonen minder ongewenst en stereotiep gedrag. Binnen een groep is een strikte hiërarchische verhouding. Deze moet niet verstoord worden door het introduceren van nieuwe konijnen. Spel is naast sociaal contact een belangrijk soort eigen gedrag. Hiervoor moet voldoende ruimte ter beschikking worden gesteld. (de Jong, Reuvekamp, & Rommers, 2011)

Konijnen moeten de mogelijkheid hebben om feces op te eten, gezien het belang van Caecotrofie.

Konijnen zijn prooidieren. Ze zijn alert op de aanwezigheid van roofdieren en schrikken daardoor snel. Om deze reden moeten onverwachte geluiden moeten tot een minimum beperkt worden. (Leenstra, et al., 2010; Lumpkin & Seidensticker, 2011; Cornelissen, Schepers, van Weeghel, Rommers, & van Eijk, 2011)

3.6.2 Vogels

Vogels zijn vaak in kleine hokken gehuisvest waarin onvoldoende frisse lucht binnenkomt. Hiernaast zijn het transporteren, het hanteren, het klimaat, de aanwezigheid van predatoren en de afwezigheid van soortgenoten bronnen van ongerief. Vooral het hanteren blijkt de grootste bron van ongerief en hebben vogels vaak angst voor mensen. Bepaalde vogels kunnen getraind worden om bovenstaande bronnen van ongerief minder belastend te maken.

(Leenstra, et al., 2010) In deze paragraaf worden de kanaries, papegaai, roofvogels en uilen verder uitgelicht aangezien deze vogels vaak tijdens Animal Event te zien zijn.

3.6.2.1 Kanaries

Voeding

Doordat een kanarie een hoge stofwisseling heeft moet het ad libitum voedsel tot zijn beschikking hebben bestaande uit vogelvoer, meestal een zaadmengsel aangevuld met krachtvoer en groenvoer. Zaden bevatten niet voldoende vitaminen en kalk, waardoor een aanvulling nodig is. Om tekorten en selectief eten te voorkomen kan er ook korrel- of pelletvoer gegeven worden. Dit is volledig uitgebalanceerd voer. (Leenstra et al, 2010; LICG, 2012; Hooimeijer J., 2012)

Naast voeding moet er ten alle tijden schoon drinkwater aanwezig zijn. Hiernaast hebben kanaries nog water nodig om in te kunnen baden. Het drinkwater moet op een dusdanige manier worden aangeboden dat de kanarie er niet in kan gaan zitten om te baden. Zowel het voer en water moeten schoon en vrij van ontlasting blijven. (LICG, 2012; Hooimeijer J., 2012)

Huisvesting

Kanaries hebben een huisvesting van minimaal 40 x 30 x 30 cm nodig. Deze vogels kunnen in zowel een binnen als buiten in een volière of kooi gehouden worden samen met soortgenoten. Verblijven die rechthoekig en hooggeplaatst zijn geven kanaries een groter gevoel van veiligheid (Hooimeijer J., 2012; Leenstra et al, 2010). Meerdere mannetjes bij elkaar kunnen gaan vechten. Het is beter om twee vrouwtjes of een mannetje en een vrouwtje bij elkaar te zetten. De verblijven van de kanaries moeten tocht- en vorstvrij zijn. Er zijn verschillende soorten bodembedekkingen die geschikt zijn voor kanaries, namelijk; metselzand, schelpenzand, niet stuivende kattenbakkorrels, materiaal uit maïskorrels of beukensnippers. Belangrijk bij deze bodembedekking is dat het goed vocht absorbeert om bacteriënvorming te voorkomen. Naast de bodembedekking is het belangrijk dat kanaries de beschikking hebben over diverse zitstokken met verschillende diktes. Dit is in het belang van de nagels en houding van de kanarie. (LICG, 2012; Sophia-Vereeniging, 2012)

Gezondheid

Een gezonde kanarie is te herkennen aan de heldere, schone ogen met een platte, glanzende verenkleed, waar geen uitwerpselen in hangen. Hiernaast is de kanarie alert en mag het niet hoorbaar ademen of zijn bek open hebben. Een zieke kanarie heeft opgezette veren en zit met twee poten op de zitstok. Uiteindelijk gaat de kanarie op de grond zitten. Ziektes bij kanaries kunnen veroorzaakt worden door verkeerde en/ of onvoldoende voeding of infecties. Bekende ziektes bij kanaries zijn coccidiose (een parasitaire ziekte), zweetziekte (een bacteriële darminfectie waar vooral jonge vogels gevoelig voor zijn) en pokken (een virusinfectie). (Hooimeijer J., 2012; LICG, 2012; Sophia-Vereeniging, 2012) Aangezien een kanarie een prooidier is laat het niet snel zien dat het ziek is. Om deze reden is dit moeilijk in te schatten. (Leenstra et al, 2010)

Gepast gedrag

Kanaries zijn vooral overdag actief. In de vrije natuur besteden deze vogels de meeste tijd aan fourageren, waarbij ze dicht bij de bomen blijven. Deze geven niet alleen beschutting, maar ook vlucht- en schuilmogelijkheden. Hiernaast zijn kanaries ook sociale dieren. Mannetjes onder elkaar kunnen agressief worden. Alleen mannetjes zingen. Dit is om vrouwtjes te imponeren en het territorium af te bakenen. (Leenstra et al, 2010; Sophia-Vereeniging, 2012)

3.6.2.2 Papegaaien

Voeding

Papegaaien fourageren de hele dag en hebben hierbij een gevarieerd menu. Fourageren doen ze het meest in bomen, maar zijn ook enkele keren op de bodem te vinden om te fourageren. In de wilde natuur eten papegaaien zaden, vruchten, eivoer, verse groente en fruit. Een groot gevaar bij dit dieet in gevangenschap is calciumtekort. Dit in combinatie met een gebrek aan

vitamine D en/ of onvoldoende UV-licht geeft gezondheidsrisico's. Het aanbieden van pelletvoer en divers overig voer geeft de papegaai een uitgebalanceerd dieet, waardoor gebrekziekten voorkomen kunnen worden. Om verveling te voorkomen moeten porties voeding over de dag verdeeld worden. (Hooimeijer J., 2012; LICG, 2012; Sophia-Vereeniging, 2012; Leenstra et al, 2010)

Huisvesting

De huisvesting van de papegaai moet voldoende ruimte en afleiding bieden. Papegaaien kunnen zowel in een binnen- als buitenvolière gehouden worden, maar dan dient het verblijf verwarmd met een constante temperatuur (thermoneutrale zone 20-30°C), tocht- en vorstvrij, niet in de volle zon en moet het diverse schaduwplekken bieden. Papegaaien zijn actieve vogels en moeten daarom voldoende beweging hebben. Het verblijf moet voldoende ruimte bieden om te kunnen vliegen en te klimmen. In het verblijf dienen daarom tenminste twee zitstokken aanwezig te zijn. Ze hebben hiernaast ook beweging buiten het verblijf nodig. Dit om de papegaai in goede conditie te houden. Voor een koppel papegaaien moeten de afmetingen van het verblijf minimaal 2x 2x 2 meter zijn. Aangezien het groepsdieren zijn moeten ze het liefst in een koppel worden gehouden. (Hooimeijer J., 2012; LICG, 2012; Sophia-Vereeniging, 2012; Leenstra et al, 2010) Het verblijf dient op ooghoogte tegen de muur te worden geplaatst. Dit om de papegaai een veilig gevoel te geven. Bij verblijven die hoger geplaatst zijn kunnen papegaaien proberen om te overheersen. (Sophia-Vereeniging, 2012) Bronnen van ongerief bij papegaaien zijn dat binnenverblijven vaak een te droge lucht hebben, gebrek aan licht (zon- of UV-licht) van de juiste golflengte in het belang van de aanmaak van vitamine D en de afwezigheid van badwater. (Leenstra et al, 2010)

Gezondheid

Gezonde papegaaien zijn de herkennen aan een goed uitzienend, glanzend verenkleed en heldere ogen. Papegaaien zijn prooidieren en laten niet snel zien dat ze ziek zijn. Het grootste deel van gezondheidsproblemen ontstaan door voedingsfouten. Calciumtekort in combinatie met vitamine D tekort is een vaak voorkomend probleem. Hiernaast zijn veel voorkomende ziektes PBF (klauw- en veerrot of circo virusinfectie) en de papegaaienziekte (infectieziekte). De papegaaienziekte is besmettelijk voor mens en dier. Papegaaien met de papegaaienziekte zijn benauwd, hebben oogontsteking en hebben diarree. (Hooimeijer J., 2012; LICG, 2012; Leenstra et al, 2010)

Gepast gedrag

Papegaaien zijn sociale dieren die in de vrije natuur in een groep leven en zijn vrijwel allemaal monogaam. Het gedrag van de papegaai is vooral gericht op contact. Dit is onder andere terug te zien in het gedrag waarbij papegaaien elkaars veren poetsen. Communicatie is van groot belang bij papegaaien en gebeurt grotendeels verbaal. Hierdoor wordt de cohesie in de groep bevorderd en onderhouden, wordt de groep gewaarschuwd bij gevaar en heeft een positieve invloed op paarvorming. Door de grote behoefte aan sociale contacten kunnen papegaaien sociale banden aan gaan met niet-soortgenoten, zoals de mens. (Hooimeijer J., 2012; LICG, 2012; Sophia-Vereeniging, 2012; Leenstra et al, 2010) Papegaaien zijn intelligente dieren die veel afleiding nodig hebben. Gedragsafwijkingen bij deze dieren ontstaan dan ook door een gebrek aan stimuli, waardoor verveling ontstaat. Stereotype gedrag dat hieruit kan ontstaan is verenplukken. Naast het gebrek aan omgevingsstimuli zijn ook inadequaate diëten of pijn gerelateerd aan dit stereotype gedrag. Door training en opvoeding wordt de band met de eigenaar versterkt en kan verveling, bovenmatig stress en angst voorkomen worden. (Leenstra et al; 2010)

3.6.2.3 Roofvogels en uilen

Voeding

Roofvogels en uilen eten in de vrije natuur vaak hele dieren. Hierdoor krijgen ze niet alleen vlees binnen, maar ook diverse andere voedingsstoffen die bijvoorbeeld in de maag van het dier aanwezig zijn. Hiernaast zijn de botten, huid, haar en veren van de prooi nodig in het

belang van de stofwisseling en de voedingsstoffen die deze dierproducten bieden. (Leenstra et al, 2012; Raad voor dierenwelzijn, 2008) In gevangenschap worden vaak eendagskuikens gevoerd. Roofvogels en uilen moeten regelmatig gevoerd worden. Bij de meeste soorten volstaat eenmaal per dag (Raad voor dierenwelzijn, 2008). Water wordt vaak vanuit het voedsel getrokken. Toch drinken roofvogels of uilen een enkele keer. Om deze reden moet er altijd vers en schoon drinkwater aanwezig zijn. Apart van het drinkwater hebben ze ook badwater nodig om de verenkleed te kunnen verzorgen. (Leenstra et al, 2010; Raad voor dierenwelzijn, 2008)

Huisvesting

Roofvogels en uilen worden doorgaans in volières gehouden. In tabel 6 zijn de minimumafmetingen van volières voor roofvogels en uilen weergegeven.

Tabel 6: Minimale afmetingen (L x B x H) van volières voor roofvogels en uilen (Raad voor dierenwelzijn, 2008)

Vogelsoort	Solitair	Per paar	Tot max vijf exemplaren
Kleine roofvogels en uilen (tot de grote van torenvalken en steenuilen)	3 x 2 x 2 m	3 x 2 x 2 m	4 x 3 x 2 m
Middelgrote roofvogels (tot de grote van buizerds en oehoes)	3 x 2,5 x 2,5 m	4 x 3 x 2,5 m	6 x 3 x 3 m
Grote roofvogels (tot de grote van arenden en gieren)	6 x 4 x 3 m	8 x 5 x 3 m	10 x 6 x 4 m

Roofvogels en uilen die voor de jacht of shows gebruikt worden hebben een beperkte ruimte. Ze zitten vaak aangelijnd aan een zitstok of hebben een zitstok in een beperkte ruimte. Deze vogels krijgen tijdens trainingen enige beweging van maximaal een uur. (Leenstra et al, 2010; Raad voor dierenwelzijn, 2008) Bronnen van ongerief bij de huisvesting is dat roofvogels en uilen te weinig beweging krijgen en vaak in een beperkte en prikkelarme omgeving zitten, waardoor verveling kan ontstaan. (Leenstra et al, 2010)

Gezondheid

De informatie betreft de gezondheid van roofvogels en uilen is gering en wordt daarom niet verder in dit stuk toegelicht.

Gepast gedrag

De meeste roofvogels en uilen zijn vogels die veel vliegen. In de wilde natuur gebruiken deze vogels de vlucht om te jagen. In gevangenschap hebben deze dieren dan ook voldoende beweging nodig. Dit is nodig om conditie en sterke botten te behouden. Belangrijk hierbij is dat roofvogels vooral dagdieren zijn en uilen schemer- en nachtdieren. (Leenstra et al, 2010) Roofvogels en uilen worden vaak van jongs af aan door mensen grootgebracht. Hierdoor kunnen er problemen ontstaan. (Leenstra et al, 2010; Raad voor dierenwelzijn, 2008) Problemen die ontstaan zijn onder andere het bedelen om voedsel, het bezitterig zijn, agressie tegenover soortgenoten door gebrek aan uitvoeren van natuurlijke activiteiten, agressie tegenover mens door het grootbrengen van de vogel, waarbij de 'ouder' wordt verjaagd of door het verdedigen van het territorium, verenpikken, kauwen of zelfverminking. (Raad voor dierenwelzijn, 2008) Roofvogels leven doorgaans solitair en vormen alleen gedurende het broedseizoen paren. Veel van deze soorten hebben een territorium en proberen indringers te verjagen. Veelal worden uilen en gieren in groepshuisvestingen geplaatst. Hierbij is het van belang dat groepen nauwkeurig worden samengesteld. (Leenstra et al, 2010; Raad voor dierenwelzijn, 2008)

3.6.3 Reptielen

Bij het houden en tentoonstellen van reptielen is de grootste bron van ongerief de fouten die gemaakt worden bij de huisvesting. Het gaat dan om het ontbreken van schuilmogelijkheden, droge en natte plekken en het temperatuurgradiënt. Hiernaast is het verkeerd hanteren van deze dieren een grote bron van ongerief en ervaren veel dieren angst voor mensen. Naast angst voor mensen is de aanwezigheid van roofdieren belastend voor reptielen. (Leenstra, et al., 2010)

Voeding

Voor de vochtvoorziening is een hoge luchtvochtigheid of een waterbak van belang. Drinkbakken moeten wel zo geplaatst worden dat ze in en uit het bakje kunnen en dat ze niet kunnen verdrinken. Het hangt van de diersoort af of het plantaardig of dierlijk voedsel eet. Het is in ieder geval van belang dat het voedsel vers is en voldoende voedingsstoffen en vitamines bevat. (Schuitem, 2008; Leenstra, et al., 2010)

Huisvesting

Reptielen worden gehuisvest in terraria waarin men probeert de natuurlijk leefomgeving zo goed mogelijk na te bootsen. Ook het klimaat moet zoveel mogelijk worden nagebootst.

Hiernaast moet er aan de volgende criteria in ieder geval voldaan worden;

- Ieder terraria moet goed afsluitbaar zijn. Eventueel met vitrineslot.
 - In het belang van hygiëne dienen niet opgegeten voer, voerresten en uitwerpselen verwijderd te worden.
 - Temperatuur kan geregeld worden met warmtemat, warmtekabels of lampen. Deze warmtebronnen dienen afgeschermd te worden, zodat het dier zich er niet aan kan verwonden. Voor regeling van de temperatuur is in ieder geval een thermostaat van belang. Door aanpassingen van de warmtebronnen kan de temperatuur geregeld worden. De thermoneutrale zone van reptielen is soortspecifiek.
 - De mate van lichtintensiteit hangt van het diersoort af.
 - Terrariumdieren hebben vaak een hoge luchtvochtigheid nodig voor vochtvoorziening en vervelling.
 - Alle terraria dienen voldoende geventileerd te worden. Het mag niet tochten.
 - Het substraat dient makkelijk vervangbaar te zijn. Soort bodemlaag is diersoort afhankelijk.
 - De dieren moeten de mogelijkheid hebben tot schuilen.
 - Grootte van huisvesting hangt van het soort af. (vb. Hagedissen minimaal lichaamslengte, slangen minimaal 1/3 van de lichaamslengte in diagonaal gemeten, schildpadden minimaal tweemaal de schildlengte)
- (Herpotofauna, 2012; Schuitem, 2008; Leenstra, et al., 2010)

Gezondheid

Hygiëne is erg belangrijk in terrariums, aangezien deze vaak een hoge temperatuur en luchtvochtigheid bevatten. Hierdoor ontstaat er snel schimmel en bacteriën die de reptielen kunnen aantasten. (Schuitem, 2008; Leenstra, et al., 2010)

3.7 Voorlichting

Voorlichting is juist op evenementen als Animal Event belangrijk. Veel mensen willen het goede voor hun dier doen maar zijn zich vaak niet bewust van wat het beste voor het dier is. Animal Event kan hierin zowel de standhouder als het publiek bewust maken van het welzijn van het dier.

Voorlichting begint al bij de binnenkomst op het evenement. Door een ingangscntrole aanwezig te laten zijn en een vaccinatie rapport of gezondheidsverklaring te vragen kan de organisatie de bezoeker en standhouder laten zien dat er een risico verbonden is aan het bijeen brengen van veel en verschillende dieren. Op deze manier laten zij zien dat ze er alles aan doen om de eventuele risico's in te perken. Dit is het eerste stuk van bewustwording. (pc.

Leenstra, 2012) Animal Event heeft een beleid en dat is dierenwelzijn. Dat ze hierover hebben nagedacht mogen ze best naar buiten spelen. (pc. Leenstra, 2012)

Rond het punt voeding speelt de standhouder een voorlichtende rol: welk voer krijgt welke soort en waarom? (pc. Overgaauw, 2012) Hiernaast is voorlichting rondom houderij en huisvesting belangrijk (pc. Wassenberg, 2012). Het evenement heeft om die reden een voorbeeldfunctie en moet gebruikt worden om te laten zien wat goed is voor het welzijn, wat minder goed is voor het welzijn, hoe dieren moeten worden gehouden en wat de behoeftes van het dier zijn. Bewustwording van het houden van dieren is belangrijker dan het tonen van veel verschillende diersoorten zonder een achterliggende gedachte. (pc. Wallet-Vinck, 2012)

Aangezien het Animal Event een educatieve rol heeft is het belangrijk dat dieren die stereotiep gedrag vertonen worden verwijderd van het evenement. Stereotiep gedrag ontstaat niet tijdens een kortdurend evenement (pc. Wassenberg, 2012). Toch moeten de dieren die stereotiep gedrag vertonen niet worden tentoongesteld doordat hierdoor een onjuiste beeldvorming van gedrag bij het publiek kan ontstaan. Ergens in het verleden van het dier is toch een schading van het welzijn geweest waardoor dit gedrag wordt vertoond. (pc. Vinke, 2012) Dieren die afwijkend gedrag vertonen, kunnen worden opgenomen in een document waarin wordt aangegeven om welk dier het gaat (chipnummer), en wat voor ongewenst gedrag dit vertoond. Dit document kan gebruikt worden voor verschillende evenementen met dieren. Zo kan er voorkomen worden dat een dier dat verwijderd is nogmaals uitgenodigd wordt om deel te nemen aan evenementen. (pc. Leenstra, 2012)

Om de bezoekers bewust te maken van de maatregelen die de organisatie treft om het welzijn van dieren tijdens het evenement zo min mogelijk te schaden, kan de organisatie een folder opstellen waarin de maatregelen zijn aangegeven en ook waarom. Zo wordt de bezoeker meer betrokken bij het welzijn van dieren. (Wallet-Vinck, 2012)

3.8 Dierenwelzijnsprijs

Op Animal event 2012 is voor het eerst de dierenwelzijnsprijs uitgereikt. Aan verschillende deskundigen is gevraagd hoe een welzijnsvriendelijke stand eruit zou moeten zien. Hier is uitgekomen dat een welzijnsvriendelijke stand geen dieren tentoonstelt (pc. Leenstra, 2012; Virginia, 2012; Wallet-Vinck, 2012). Een diervriendelijke stand geeft voorlichting en maakt mensen bewust van dieren en hun behoeftes (pc. Leenstra, 2012; Wassenberg, 2012; Virginia, 2012; Kaandorp, 2012). Het gaat erom wat een standhouder wil meegeven aan het publiek: bijvoorbeeld mensen verwondering bijbrengen voor dieren of een statement maken (pc. Kaandorp, 2012). Aspecten achter de stand, zoals het fokkerijbeleid en het houderijsysteem, moeten meegenomen worden bij de beoordeling van de stand (pc. Leenstra, 2012; Virginia, 2012; Overgaauw, 2012; Wallet-Vinck, 2012; Hopster, 2012; Kaandorp, 2012; Vinke, 2012). Er moet hierbij wel gekeken worden naar het individuele dier (gezondheid, gedrag, verzorging, uiterlijk, etc.). Binnen de rassen is er ook een spreiding tussen goede en slechte fokkers. Daar moet ook naar worden gekeken. (pc. Hopster, 2012) Verbeteringen die in een ras worden aangebracht moeten ook beloond worden (pc. Hopster, 2012; Overgaauw, 2012; Wallet-Vinck, 2012).

4. Wet- en regelgeving

Bij het tentoonstellen van dieren op evenementen komen er een aantal wetten en regels aan de orde. Hieronder worden de wetten en regels weergegeven welke gelden rondom het tentoonstellen van dieren op evenementen, beurzen, keuringen en andere dieraangelegenheden. Hiernaast worden toevoegingen gedaan over punten die in de nieuwe Wet Dieren naar voren komen en punten die door de deskundigen zijn genoemd. Dit hoofdstuk geeft de minimale eisen aan waar in ieder geval aan voldaan moet worden tijdens Animal Event. Maar allereerst wordt er ingegaan op de innovativiteit rondom wet- en regelgeving in Nederland.

4.1 Innovativiteit wet- en regelgeving in Nederland

Tot op heden is de wet- en regelgeving rondom het welzijn van dieren vastgelegd in het Gezondheids- en Welzijnswet voor Dieren (GWWD). Het GWWD gaat één dezer dagen op in de Wet Dieren. Naast de algemene wetgeving in het GWWD is er specifieke regelgeving voor honden en katten welke vermeld staat in het Honden en Kattenbesluit. Dit besluit bevat regelgeving voor het huisvesten van honden en katten wanneer zij bedrijfsmatig gehouden worden. Hier gaat het vooral om de grootte van hokken etc. Tot op heden is de overheid bezig met de vervanging van dit besluit met een Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB) en het Waak- en Heemhondenbesluit. In het AMvB is het de bedoeling dat er wordt uitgegaan van doelvoorschriften, waarbij de beleving van het dier centraal staat. (Leenstra, et al., 2010)

Naast deze veranderingen wordt er ook gewerkt aan een zogenaamde positieflijst waarbij in een overzicht weergegeven is welke diersoorten geschikt zijn om als gezelschapsdier te houden. Met behulp van objectieve en niet-discriminerende criteria wordt er bepaald of een diersoort op deze positieflijst komt. Ook deze positieflijst is opgesteld ter aanvulling op de Wet Dieren. (Vaarkamp, 2006) (Pot & Termeer, 2010)

Internationaal gezien zijn er regels voor identificatie en registratie, bestrijding van dierziektes en de handel en bezit van beschermde diersoorten en wildvang. (Pot & Termeer, 2010)

Voorheen was er nauwelijks tot niets vastgelegd rondom het welzijn van dieren tijdens beurzen, markten, tentoonstellingen en evenementen. In het Besluit Gezelschapsdieren zijn een aantal punten opgenomen die grotendeels of wellicht met aanpassingen worden opgenomen in de Wet Dieren. Hier gaat het om de aanmelding van het evenement, vakbekwaamheid, huisvesting en verzorging, gezondheid en het fokken en socialiseren van dieren. (Bleker, 2011)

Voor de organisatie van Animal Event kunnen al genoemde vernieuwingen direct of indirect invloed hebben en geeft zij geven de onderbouwde punten voor de richtlijnen.

4.2 Aanmelding en registratie evenement

Wanneer een evenement, tentoonstelling, beurs of markt wordt georganiseerd, moet de organisatie uiterlijk twee weken voor het tijdstip waarop het evenement gaat plaatsvinden, een melding maken van het houden van het evenement. Hierbij moeten de volgende gegevens kenbaar worden gemaakt:

- De naam, adres, woonplaats en geboortedatum van degene die verantwoordelijk is voor het evenement, tentoonstelling, beurs of markt of, wanneer de verantwoordelijkheid onder een rechtspersoon valt moet de naam, adres van de vestiging van de rechtspersoon kenbaar worden gemaakt
- Hiernaast moet de plaats, de data, openingstijden, de diergroep of diergroepen die aanwezig zullen zijn en een kopie van het bewijs van vakbekwaamheid van de persoon die aanwezig is tijdens het evenement opgegeven worden

Het is vooral van belang dat het duidelijk is waar en wanneer het evenement gaat plaatsvinden ten behoeve van controle en handhaving. (Bleker, 2011) (Evertsen, 2008)

4.3 Verantwoordelijkheid op dierevenementen

4.3.1 Standhouder

De standhouder is te allen tijde verantwoordelijk voor de gezondheid en welzijn van zijn of haar dier(en) en houdt toezicht. De standhouder heeft dan ook een aantal taken om ervoor te zorgen dat het welzijn van zijn of haar dier(en) niet geschaad wordt. Allereerst bepaalt de standhouder of de bezoekers contact met de dieren mogen hebben. (pc. Leenstra; Virginia; Overgaauw; Wallet-Vinck; Hopster; Kaandorp; Vinke; 2012) Op het moment dat het dier te gespannen of te gestrest raakt, heeft de standhouder de verantwoordelijkheid om dit dier te verwijderen (pc. Wallet-Vinck, 2012; Kaandorp, 2012).

Ten tweede, zoals beschreven is in paragraaf 3.4.4.2, is de standhouder verantwoordelijk voor adequate huisvesting en kan de organisatie hier op toe zien (pc. Leenstra, 2012).

Hiernaast is de standhouder verantwoordelijk voor de juiste soortspecifieke voeding en drenking van zijn of haar dier(en) (pc. Wassenberg, 2012) Ook bepaalt de standhouder of de dieren wel of niet gevoerd mogen worden (pc. Wallet-Vinck, 2012). Ten derde heeft de standhouder ook een aantal verplichtingen als het gaat om de gezondheid van zijn of haar dier(en). De standhouder moet ervoor zorgen dat het gezonde dieren mee brengt, waarbij een vaccinatie rapport of gezondheidsverklaringen kan worden getoond. (pc. Hopster, 2012) Ten slotte is de standhouder verantwoordelijk voor de training en gewenning van zijn of haar dier(en). Zoals eerder genoemd moet de standhouder er op toezien dat het dier niet te gespannen of te gestrest raakt. Het is minder belastend voor het dier wanneer het goed gesocialiseerd is op de verschillende situaties zoals die op evenementen kunnen voordoen. (pc. Leenstra; Overgaauw; Wallet-Vinck; Hopster; Kaandorp; 2012)

4.3.2 Organisatie

De organisatie is verantwoordelijk voor de keuze van de standhouders en daarmee de keuze voor geschikte diersoorten. Het ene diersoort is gevoeliger dan het andere diersoort. De organisatie moet vooraf bekijken welke dieren gebruikt en getoond kunnen worden op evenementen. (pc. Leenstra, 2012) Hiernaast is het de verantwoordelijkheid van de organisatie om een veterinaire gezondheidscontrole te houden (pc.

Leenstra; Wassenberg; Virginia; Overgaauw; Hopster; 2012). In paragraaf 4.4 wordt er verder ingegaan op zieke en/ of gewonde dieren. Een derde punt van verantwoordelijkheid voor de organisatie is het faciliteren. De organisatie moet er in ieder geval voor zorgen dat er voldoende elektriciteit- en watertappunten zijn. (pc. Leenstra; Wassenberg; Wallet-Vinck; Hopster; 2012). Bij bepaalde diersoorten, zoals paarden, kan de organisatie als extra service en eventueel tegen vergoeding, faciliteren in stallen, stro en hooi. Dit zijn vaak materialen en producten die een standhouder moeilijk kunt meenemen. (pc. Wallet-Vinck, 2012) Hiernaast is het de verantwoordelijkheid van de organisatie om een juiste indeling van het terrein te maken. De organisatie moet van tevoren vaststellen welke dieren geschikt zijn om te plaatsen en om in contact te komen met het publiek, en welke dieren je niet samen mag laten zien in een bepaalde ruimte (pc. Overgaauw, 2012). Prooi- en roofdieren moeten van elkaar gescheiden blijven, niet alleen qua zicht, maar ook qua reuk en geluid (pc. Wassenberg, 2012; Wallet-Vinck, 2012). Als laatste is de verantwoordelijkheid van de organisatie dat er maatregelen worden getroffen voor bepaalde weersomstandigheden (pc. Overgaauw, 2012; Hopster, 2012). Er moet minimaal beschutting worden geboden voor regen en zon, bijvoorbeeld in de vorm van schaduw of tenten, waarvan de ingang verplaatst kan worden. (pc. Overgaauw, 2012; Wassenberg, 2012; Wallet-Vinck, 2012).

4.4 Aanwezigheid vakbekwaam persoon

Om tijdens het evenement een goede verzorging voor de dieren te waarborgen dient de organisatie zorg te dragen voor de aanwezigheid van een vakbekwaam persoon. Een vakbekwaam persoon is in het bezit van een erkend bewijs. Dit bewijs moet opgenomen zijn bij het Centraal register beroepsopleidingen (Crebo). Om een bewijs van vakbekwaamheid te krijgen moet de persoon de opleiding met goed gevolg afgesloten hebben. Aangezien het besluit Honden en katten (HKB 1999) is verbreed met meerdere gezelschapsdieren dan alleen honden katten, moeten personen die een bewijs van vakbekwaamheid hebben op basis

van de HKB 1999 een aanvullend bewijs halen. Het al in het bezit zijnde bewijs van vakbekwaamheid is dan aangevuld met de gezelschapsdieren die zijn toegevoegd in het HKB 1999. (Bleker, 2011; Rijksoverheid, 2012)

4.5 Huisvesting en verzorging

Voor het huisvesten van dieren op evenementen gelden dezelfde normen zoals genoemd in de besluiten voor de betreffende diergroep. De standhouders zijn eerstverantwoordelijk voor het geven van passende huisvesting en verzorging voor de dieren. De organisator ziet erop toe dat de standhouders hieraan voldoen. Aangezien standhouders een beperkte vloeroppervlak in de stand hebben, dienen zij de huisvesting ten alle tijde verantwoord tentoon te stellen omtrent dierenwelzijn.

Hierbij zijn vooral de afmetingen van verblijven en de beschikbare vloeroppervlakte van belang. Hieronder is opgesomd waaraan de huisvesting en verzorging van de dieren moet voldoen:

- Een gezelschapsdier wordt gehouden in een daarvoor geschikte ruimte
 - Het dier heeft voldoende bewegingsruimte
 - De ruimte en materialen zijn aangepast aan de fysiologische en ethologische behoeften van het dier
 - Het dier krijgt bescherming tegen slechte weersomstandigheden, roofdieren en gezondheidsrisico's
 - De ruimte is voldoende hygiënisch, bevat geen materialen of bodembedekking die niet eenvoudig te vervangen, gereinigd of gedesinfecteerd kunnen worden en die niet schadelijk of ongeschikt zijn voor het dier
- Het dier heeft toegang tot een voldoende hoeveelheid gezond en geschikte voeding en voldoende vers water, afhankelijk van de behoefte van het dier
- Het dier kan zich niet verwonden of pijn doen door de wijze van ontworpen, gebouwde en onderhouden ruimte.
- Het dier ondervindt geen onnodige angst en stress door de wijze van huisvesten
- Het welzijn en/of gezondheid van het dier wordt niet nadelig beïnvloedt door het aantal en de samenstelling van dieren en diersoorten per verblijf

(Bleker, 2011; Evertsen, 2008)

4.6 Zieke en/of gewonde dieren

In de huidige wet- en regelgeving omtrent de controle van de gezondheid van dieren staat dat koeien, schapen en pluimvee door het Nederlandse Voedsel en Waren Autoriteit (NVWA) wordt gecontroleerd en dat dit bij honden, katten, konijnen en paarden niet wordt gecontroleerd. Alleen bij een mogelijke uitbraak van een besmettelijke dierziekte zijn er wettelijke bepalingen waar het VWA toezicht op houdt. Hiernaast houdt het NVWA controle op het verzamelen van duiven en wedvluchten. (Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit, 2012)

In het aankomende Wet Dieren dient de organisatie bij aankomst zorg te dragen voor een veterinaire gezondheidscontrole voordat er toegang kan worden gegeven. De organisatie laat geen dieren toe met klinische verschijnselen van of die worden verdacht van besmettelijke dierziekte. Het is de verantwoordelijkheid van de standhouders zieke of van ziekte verdachte dieren niet mee te nemen. De organisatie dient dergelijke dieren te weigeren. (Evertsen, 2008; Bleker, 2011)

Wanneer tijdens het evenement een dier ziek of gewond lijkt, moet er onmiddellijk worden gezorgd dat het dier op passende wijze wordt behandeld. Als blijkt dat er geen verbetering optreedt in de toestand van het dier moet er zo snel mogelijk een dierenarts worden geraadpleegd en zo nodig worden afgezonderd in een passend onderkomen. (Bleker, 2011; Evertsen, 2008; Rijksoverheid, 2012)

Tijdens het evenement komen er veel mensen en dieren op één plek samen. Dit neemt gezondheidsrisico's met zich mee (pc. Wassenberg & Hopster, 2012). Een organisatie wilt kunnen garanderen dat de meegebrachte dieren zo min mogelijk risico lopen. Dus willen ze

de garantie bieden dat er geen zieke dieren worden meegebracht (pc. Overgaauw, 2012). Zoals in paragraaf 3.4.4.1 is beschreven kunnen gezondheidsrisico's worden ingeperkt door middel van een veterinaire gezondheidscontrole (pc. Leenstra, 2012; pc. Wassenberg, 2012; pc. Virginia, 2012; pc. Overgaauw, 2012; pc. Hopster, 2012). Naast de veterinaire gezondheidscontrole moeten er ook op het terrein toezichthouders rondlopen die tijdens het evenement controleren of de meegebrachte dieren nog in een aanvaardbare welzijnstoestand verkeren (pc. Leenstra, 2012; Wallet-Vinck, 2012). Wanneer een dier tijdens het evenement toch ziek wordt, heeft de organisatie er alles aan gedaan om de gezondheidsrisico's te beperken en kunnen zij niet aansprakelijk worden gesteld. (pc. Virginia, 2012; pc. Wallet-Vinck, 2012; pc. Kaandorp, 2012)

4.6.1 Besmettelijke dierziektes

Bij aangifteplichtige dierziektes dient er een ambtenaar door de dierenarts en standhouder ingelicht te worden. In bijlage II is een overzicht weergegeven van de aangifteplichtige dierziekten. Het inlichten van een dergelijk dierziekte wordt gedaan bij het meldpunt voor dierziekte (045) 546 31 88. Het ministerie van LNV kan eventueel diverse extra maatregelen nemen. Hoe sneller er gewerkt wordt aan bestrijding van de besmettelijke dierziekte, hoe minder groot de gevolgen zijn. (Rijksoverheid, 2012)

4.6.1.1 Maatregelen bij verdenking

Bij verdenking van een besmettelijk dierziekte wordt er allereerst een aantal zaken genoteerd, zoals naam, adres en woonplaats van de standhouder, mogelijke dierziekte en eventueel het Uniek Bedrijfs Nummer (UBN), waarna deze gegevens worden doorgestuurd naar het Veterinair Incidenten- en crisiscentrum (VIC) van het VWA. Het VWA beoordeelt de melding, waarbij er bij dierziektes met grote consequenties op korte termijn een specialistenteam wordt gestuurd. Minder besmettelijke dierziektes worden met behulp van de eigen dierenarts en een toegestuurde VWA-dierenarts geclassificeerd. Deze classificatie ziet er als volgt uit;

1. De ziekte is uit te sluiten. Er worden geen monsters genomen en er wordt geen verdere actie ondernomen.
2. De ziekte is onwaarschijnlijk. Er worden monsters genomen van de dieren en er geldt een aan- en/of afvoerverbod voor het evenement totdat de uitslag bekend is.
3. De ziekte is uit te sluiten. Deze heeft dezelfde consequenties als categorie 2.
4. De ziekte is waarschijnlijk/ wordt verwacht. Er worden monsters genomen, er geldt een aan- en/of afvoerverbod voor het bedrijf en er worden voorbereidingen getroffen voor verdere maatregelen in de omgeving van de besmette locatie. In deze fase worden er voorstellen gemaakt voor het instellen van toezicht- en beperkingsgebieden. (Rijksoverheid, Preventie en bestrijding dierziekten, 2012)

Het VWA heeft diverse draaiboeken opgesteld voor de bestrijding van dierziekten. Een voorbeeld hiervan is weergegeven in bijlage II.

4.6.2 Preventie dierziektes

Om dierziektes te voorkomen is het belangrijk om dieren preventief te vaccineren. Voor een aantal dieren is de status van de gezondheid van dier belangrijk. Hier worden gezondheidsverklaringen voor afgegeven. Runderen, schapen en geiten dienen minimaal vijf dagen voor aanvang van het evenement klinisch te zijn onderzocht door een dierenarts. In tabel 7 is een overzicht weergegeven van verplichte vaccinaties voor de dieren die op Animal Event aanwezig zijn. (Bleker, 2011; Evertsen, 2008; Rijksoverheid, 2012)

Tabel 7: Verplichte vaccinaties (Bleker, 2011; Evertsen, 2008; Rijksoverheid, 2012)

Diersoort	Verplichte vaccinatie/ status
Schapen	Q-koorts
Geiten	Q-koorts
Paarden	Influenza
Runderen	IBR-veilig & Leptospirose vrij

Honden	Kennelhoest & Cocktail-enting
Katten	Niesziekte & Kattenziekte
Konijnen	Myxomatose & VHS
Vogels	Aviaire Influenza
Knaagdieren	Gezondheidsverklaring
Vissen	-
Reptielen	Gezondheidsverklaring

4.7 Afvoer dode dieren

Het kan voorkomen dat een dier overlijdt tijdens het evenement. Voor het afvoeren van dode dieren (kadavers) gelden diverse eisen. Deze eisen gelden zowel voor dode boerderijdieren, als gezelschapsdieren, hobbydieren, gehouden wild of dierentuindieren. Deze eisen gelden overigens niet voor in de natuur levend wild. (Warenautoriteit, 2012)

4.7.1 Verwijdering landbouwhuisdieren en hobbydieren

Voor verwijdering van landbouwhuisdieren en hobbydieren (paarden, schapen, hangbuikzwijntjes, bokjes en kippen) moet de standhouder en/of dierenarts direct na het ontstaan melding maken bij een erkend destructiebedrijf. De standhouder en/ of dierenarts biedt het kadaver aan op de hiervoor aangewezen plaats voor het destructiebedrijf, waarbij het kadaver goed afgedekt moet zijn, waarbij het onbereikbaar is voor ongedierte, honden, katten, vogels en knaagdieren. Het destructiebedrijf verplicht is het kadaver een werkdag na melding op te halen.

Kadavers tot 40 kilogram kunnen ook in speciale tonnen aangeboden worden. Deze tonnen zijn hygiënisch en kunnen gemakkelijk opgepakt, schoongemaakt en afgesloten worden. Kleine kadavers, mits gekoeld tot maximaal 10 °C, kunnen twee weken na melding opgehaald worden en pluimveekadavers, mits gekoeld tot maximaal 5 °C vier weken na melding.

Paarden vallen onder de landbouwhuisdieren en moeten ook op die wijze worden aangeboden en opgehaald. Uitzondering hierop is dat kadavers van paarden ook verbrand mogen worden bij een erkend huisdierencrematorium. (Warenautoriteit, 2012)

4.7.2 Verwijdering gezelschapsdieren

Voor verwijdering van gezelschapsdieren worden volgens de wetgeving één mogelijkheid aangeboden, namelijk afgeven bij de gemeente. (Warenautoriteit, 2012)

4.8 Verboden ingrepen (tentoonstelling verbod)

Het is verboden dieren tentoon te stellen, bij keuringen en wedstrijden aan te bieden waarbij een deel of meerdere delen van het lichaam zijn verwijderd of beschadigd. Ingrepen die niet van toepassing zijn, zijn ingrepen om dieren onvruchtbaar te maken, ingrepen waarvoor diergeneeskundige noodzaak bestaat, bij algemene maatregel van bestuur aangewezen ingrepen en alle andere wettelijke toegestane ingrepen. (Bleker, 2011; Evertsen, 2008)

4.9 Leeftijd tentoongestelde dieren

Voor het tentoonstellen van dieren is in de wetgeving geen minimale leeftijdsgrens vastgelegd.

4.10 Het verloten en/of verkopen van dieren

Het is niet toegestaan dieren als prijs, beloning of gift uit te loven of uit te reiken. (Bleker, 2011; Evertsen, 2008)

4.11 Transport

Voor het transporteren bestaan er diverse transportrichtlijnen en wetgeving waaraan een standhouder moet voldoen (pc. Hopster, 2012). Transport is de verantwoordelijkheid van de standhouder (pc. Wassenberg, 2012; pc. Overgaauw, 2012). De organisatie kan alleen bij aankomst op het terrein bij de veterinaire gezondheidscontrole bekijken hoe de dieren eraan toe zijn en of ze geschikt zijn om op het evenement tentoon te stellen (pc. Overgaauw, 2012;

pc. Kaandorp, 2012; pc. Vinke, 2012). Transport staat bekend als het meest stressvol door de slachtdieren en de gebruiksdieren. Het is echter de vraag of de risico's van het transport groter zijn dan die van het evenement zelf. (pc. Leenstra, 2012)

5. Conclusie

Met behulp van de literatuurstudie en de afgenomen interviews kan antwoord worden gegeven op de specifieke onderzoeksvragen en de algemene onderzoeksvraag.

5.1 Betekenis dierenwelzijn op evenementen

In deze paragraaf wordt antwoord gegeven op de volgende onderzoeksvraag;

Wat betekent welzijn voor de dieren op evenementen?

Het welzijn van dieren kan op evenementen niet optimaal zijn gezien het feit dat een dier uit zijn vertrouwde omgeving is. De mate van welzijnsstoring kan bepaald worden door te kijken naar de duur, ernst en frequentie van de verstoring. De welzijnsstoring hoeft geen blijvende gevolgen te hebben aangezien het evenement van tijdelijke aard is.

Om welzijnsschading te voorkomen moet de organisatie uitsluitend die standhouders met dieren uitnodigen waarvan de dieren geschikt zijn om tentoongesteld te worden. Hierbij moet er gedacht worden aan de mate van training, socialisatie en gewenning van de meegebrachte dieren.

De optimalisering van dierenwelzijn op evenementen kan bereikt worden door de educatieve rol die de organisatie zichzelf toekent en uitvoert. Veel mensen willen het goede voor hun dier doen, maar zijn zich vaak niet bewust van wat het beste voor het dier is. Animal Event kan hierin zowel de standhouder als het publiek bewust maken van het welzijn van het dier. De uitvoering van deze verantwoordelijkheid komt naar voren bij de beoordeling van toediening van voeding, bij de condities van de huisvesting en bij het zoeken naar gepast gedrag.

5.2 Wetgeving

In deze paragraaf wordt er antwoord gegeven op de volgende onderzoeksvraag;

Wat zijn de wetten en regels omtrent het tentoonstellen van dieren?

De organisatie moet in ieder geval voldoen aan de huidige wetgeving. Op dit moment is de wetgeving voor evenementen beperkt, maar in de aankomende nieuwe Wet Dieren wordt meer aandacht besteed aan wetgeving voor tentoonstellingen, evenementen, markten en beurzen. Belangrijke punten waaraan het evenement moet voldoen zijn; aanmelding en registratie van het evenement, de aanwezigheid van een vakbekwaam persoon, veterinaire gezondheidscontrole en juiste afvoer van dode dieren. Hiernaast mogen er geen dieren worden tentoongesteld die benadeeld worden in hun welzijn en gezondheid door huisvesting en verzorging, verboden ingrepen, fokkerijbeleid en leeftijd. De organisatie en standhouders mogen geen dieren verloten, verhandelen of verkopen.

5.3 Risicofactoren

In deze paragraaf wordt er antwoord gegeven op de volgende onderzoeksvraag;

Wat is de opinie van deskundigen ten aanzien van de risicofactoren van tentoongestelde dieren op evenementen?

Er zijn een aantal risicofactoren die volgens de deskundigen een rol spelen bij het organiseren van evenementen met dieren.

5.3.1 Huisvesting

Huisvesting die wordt meegebracht naar evenementen voldoet vaak niet aan de behoeften van het dier. Er zijn tijdens dit onderzoek verschillende knelpunten naar voren gekomen. Zo is de huisvesting van de dieren op evenementen vaak te krap. Meestal wordt er onvoldoende rekening gehouden met de klimaatseisen van het dier. Een derde knelpunt is de drukte

rondom de huisvesting die bijvoorbeeld ontstaat door publiek dat het dier wil aaien. Als er dan ook geen schuilmogelijkheid aanwezig is dan komt het welzijn van het dier in het geding.

Qua afmetingen is het een minimale vereiste dat een dier languit kan liggen en staan, en er moet ruimte zijn om specifieke gedragingen te vertonen. Hiernaast moet huisvesting zo geplaatst zijn dat het publiek de dieren niet ongewenst kan aanraken en dat de dieren een bepaalde mate van veiligheid ervaren. Schuilmogelijkheid is belangrijk voor een dier. Om een grotere mate van veiligheid te creëren zullen roofdieren en prooidieren gescheiden moeten worden tentoongesteld.

5.3.2 Gezondheid

De gezondheid van het dier is een veel genoemde risicofactor. Veel mensen en dieren bij elkaar op één terrein levert een gezondheidsrisico op, helemaal omdat alle dieren toegang krijgen tot het terrein. Dit is een risico dat moet worden ingeperkt, bijvoorbeeld door alle dieren te laten controleren door een veterinaire voordat ze toegang krijgen tot het evenement. Op het terrein zelf lopen ook controleurs rond, die het welzijn van de dieren tijdens het evenement controleren.

Het is belangrijk dat ook de verzorger van de dieren vakbekwaam is.

5.3.3. Gedrag

Als er iets mis is met voeding, huisvesting of gezondheid zal het tentoongestelde dier geen gepast gedrag vertonen. Op evenementen kan niet de mogelijkheid worden geboden om alle soorteigen gedragingen te vertonen. Toch is het wel belangrijk dat een dier de mogelijkheid krijgt om bepaalde gedragingen te vertonen, zoals rennen, vluchten, schuilen en sociaal gedrag (bij sociale dieren). Deze mogelijkheid wordt vaak niet geboden.

De meest afwijkende gedraging zijn angst en stress. Deze gedragingen worden echter niet altijd herkend door de standhouder. Hierom worden officials aangesteld die getraind zijn in het herkennen van gedrag, en een welzijnschade kunnen signaleren. Wanneer deze officials een dier signaleren dat een welzijnsrisico loopt, wordt de organisatie van het evenement ingelicht. Deze kan verdere stappen ondernemen.

5.3.4 Keuze van diersoorten op het evenement

De organisatie van een evenement moet goed nadenken welke diersoorten tentoongesteld gaan worden. Vaak worden op evenementen dieren tentoongesteld die helemaal niet op evenementen thuishoren. Om te voorkomen dat dieren overmatige angst en stress ervaren tijdens het evenement is het belangrijk dat de dieren van jongs af aan getraind worden op vreemde situaties.

In volgorde van kwetsbaarheid zijn de volgende diersoorten genoemd: vogels (zangvogels), konijnen, reptielen, amfibieën, vissen, knaagdieren en katten. De niet gedomesticeerde dieren zijn relatief kwetsbaarder dan de gedomesticeerde dieren. De meest kwetsbare dieren om tentoon te stellen op een dergelijk evenement als Animal event zijn konijnen, vogels en amfibieën. Voor deze soorten zullen extra maatregelen moeten worden genomen.

5.3.5 Transport

Een volgende risicofactor is transport. Al zijn hier wettelijke regels voor, toch kan de organisatie hierop controleren tijdens de veterinaire gezondheidscontrole. De organisatie kan bij aankomst op het terrein bekijken hoe de dieren eraan toe zijn en of ze geschikt zijn om op het evenement tentoon te stellen.

5.4 Richtlijnen

In deze paragraaf wordt er antwoord gegeven op de volgende onderzoeksvraag;

Welke slag moet de organisatie van Animal Event maken om de bij 1 t/m 3 genoemde zaken om te zetten in goede richtlijnen?

Ten aanzien van de slag die de organisatie moet maken om de betekenis van dierenwelzijn op evenementen, wetgeving en risicofactoren om te zetten in goede richtlijnen is het belangrijk dat de organisatie weet waar de scheiding ligt tussen haar verantwoordelijkheid en de verantwoordelijkheid van de standhouder. Tijdens de interviews zijn verschillende welzijnssystemen voorgelegd aan de deskundigen. Hieruit kwam naar voren dat het AWQM systeem bruikbaar kan worden gemaakt voor evenementen. De vier criteria van het AWQM systeem zijn van belang voor de richtlijnen. Alle criteria zijn hierbij even belangrijk en kan er geen onderscheid worden gemaakt. Onder voeding, huisvesting, gezondheid en gepast gedrag komen in de richtlijnen een aantal algemene punten te staan die van belang zijn voor de waarborging van het welzijn van de dieren in stands en de verantwoordelijkheid van standhouder en organisatie.

5.5 Waarborging dierenwelzijn op evenementen

In deze paragraaf wordt er een antwoord gegeven op de algemene onderzoeksvraag;

Hoe kan Animal Event het dierenwelzijn van de tentoongestelde dieren van de standhouders zodanig waarborgen met de richtlijnen die hiervoor moeten worden opgesteld?

Animal Event kan het welzijn van de tentoongestelde dieren van de standhouders zodanig waarborgen met de richtlijnen dat het welzijn van de dieren gegarandeerd kan worden. De organisatie moet middels de richtlijnen randvoorwaarden stellen aan de standhouder, waarin duidelijk wordt vermeld waar de organisatie zich aan moet houden en waar de standhouder aan moet voldoen. De organisatie kijkt vervolgens of deze richtlijnen worden nageleefd. De uiteindelijke uitwerking van de richtlijnen voor Animal Event zijn te vinden in bijlage III.

6. Discussie

In de discussie komen een aantal punten naar voren die van invloed zijn op de resultaten van het onderzoek. In dit hoofdstuk wordt een onderscheidt gemaakt tussen resultatendiscussie en methode discussie.

6.1 Resultatendiscussie

De huidige wetgeving omtrent de waarborging van dierenwelzijn is te ruim. Als de organisatie zich alleen houdt aan de huidige wetgeving dan is het welzijn van de dieren in stands nog niet gewaarborgd. Om hieraan tegemoet te komen, zijn algemene richtlijnen opgesteld waarin getracht wordt om het welzijn van alle dieren te waarborgen. Om dit te optimaliseren is er meer soort specifiek onderzoek nodig om het welzijn van deze dieren op evenementen te kunnen waarborgen.

Een ander punt voor de resultatendiscussie is de subjectiviteit van het begrip dierenwelzijn waarover verschillende meningen bestaan. Er zijn verschillende definities van dierenwelzijn. Door te vragen waar de betreffende deskundige als eerst aan denkt als het gaat om dierenwelzijn op evenementen heb je een extra controle, aangezien er zo gekeken kan worden of deskundigen onderling op een lijn zitten omtrent het begrip dierenwelzijn. Door het aspect dierenwelzijn vanuit verschillende invalshoeken te bekijken is een heel compleet beeld ontstaan. De verschillende onderzoekers hebben elkaar aangevuld, waardoor de resultaten van dit onderzoek heel volledig zijn geworden.

6.2 Methode discussie

Er is tijdens dit onderzoek gebruik gemaakt van interviews. Interviewen vereist enig ervaring van de onderzoeker. Deskundigen hebben de neiging om over bepaalde onderwerpen heel erg uit te weiden, waarbij er zaken worden aangehaald die niet van belang zijn. Op bepaalde onderwerpen hadden de onderzoekers eerder moeten onderbreken of juist door moeten vragen. Ook hangt het soms van de persoonlijkheid van de deskundige af of de onderzoeker de gewenste informatie krijgt. De onderzoekers zijn zich bewust van bovenstaande punten, maar het heeft een geringe invloed gehad op de resultaten.

Door de beperkte beschikbaarheid van Dr. C.M. Vinke heeft zij aangegeven het interview schriftelijk te willen beantwoorden. Hierdoor hebben de onderzoekers niet de mogelijkheid gehad om door te vragen. Echter heeft dit geen invloed gehad op de kwaliteit van de antwoorden van de deskundige en daarmee de resultaten.

Tijdens de interviews is gebruik gemaakt van een mobiele telefoon met spraakrecorder. Bij verwerking van de interviews is gebleken dat door ruis bepaalde delen niet makkelijk te verstaan zijn. Daarnaast zijn, door de beperkte opnametijd, kleine delen van het interview niet opgenomen.

7. Aanbevelingen

Voortvloeiend uit dit onderzoek kunnen aantal van aanbevelingen gegeven worden, die bij kunnen dragen aan de het succes van dierenwelzijn op evenementen. Als deze aanbevelingen gecombineerd met de richtlijnen in praktijk worden gebracht zal het welzijn van de dieren die tentoongesteld worden beter gewaarborgd zijn. De belangrijkste aanbevelingen voor Animal Event worden in dit hoofdstuk puntsgewijs aangegeven.

7.1 Selectie van geschikte dieren

De organisatie kan de eerste slag slaan door bij de keuze van standhouders na te gaan welke dieren geschikt zijn om tentoon te stellen. Dieren die worden tentoongesteld moeten de verschillende situaties, zoals die op het evenement voordoen, gewend zijn en er tegen bestand zijn.

7.2 Voorlichting

De organisatie kent zich een educatieve rol toe en kan door het naar buiten brengen van dierenwelzijn een voorbeeldfunctie gaan vervullen. Met behulp van de dierenwelzijnsprijs kan de organisatie de standhouder laten nadenken over zijn doen en laten met het dier. Door hierover na te denken kan de standhouder verantwoorden waarom de gemaakte keuzes het welzijn van het dier bevorderen, en dit naar buiten toe laten zien. Zo spoort de organisatie de standhouder indirect aan om een voorlichtende functie aan te nemen, en hiermee tegemoet te komen aan de visie van de organisatie.

Onder deskundigen op het gebied van dieren zijn deze criteria algemeen bekend. Onder het grote publiek heerst echter nog een grote onwetendheid wanneer het gaat over wat er goed en niet goed is voor het (huis)dier. Animal Event heeft zichzelf een educatieve rol toegeëigend, en moet hierom van dierenwelzijn een meer educatief onderdeel maken. De twaalf vrijheden van het Animal Welfare Quality System kunnen hierbij helpen.

7.3 Ingangscontrole

Een aanbeveling voor het Animal Event is om extra aandacht te besteden aan het voorkomen van het overdragen van ziekten, zoals bijvoorbeeld rabiës. Uit de interviews blijkt dat dit een onderschatte risicofactor is. Om de gezondheid van de tentoongestelde dieren te waarborgen is het belangrijk dat ook de honden die bezoekers mee brengen bij de ingang gecontroleerd worden op verplichte vaccinaties.

7.4 Toezichthouders

Het is aan te bevelen om continu toezichthouders op het terrein rond te hebben lopen. Deze moeten kennis van de verschillende diersoorten hebben en kunnen aantonen dat het welzijn in het geding is. Eventueel kan de organisatie ze de bevoegdheid geven om de standhouder hierop aan te spreken en kunnen besluiten om de dieren een rustige plek te geven of te verwijderen van het terrein. Bij de constatering van besmettelijk dierziektes moet er onmiddellijk worden ingegrepen.

7.5 Huisvestingssystemen

Het is aan te bevelen om huisvestingssystemen zo standaard mogelijk te maken, zodat dieren thuis hieraan gewend kunnen worden en gewend raken aan een aangepaste vorm van huisvesten op een evenement. Hierdoor is het evenement minder belastend voor het dier. Het standaardiseren van huisvestingssystemen is een landelijke issue. De organisatie van Animal Event kan het voortouw nemen om landelijke voorwaarden aan te stellen. Ook zou er een discussie in gang worden gebracht waarbij wordt gediscussieerd over de juiste huisvestingsomstandigheden op evenementen, waardoor de tentoongestelde dieren gemakkelijker gewend kunnen raken.

7.6 Leeftijd tentoongestelde dieren

Aangezien er geen minimale leeftijdsgrens is omtrent het tentoonstellen van dieren, is het voor Animal Event aan te raden dat de diersoorten de in tabel 2 (bijlage V) genoemde leeftijdsgrens bereikt hebben. (van Dixhoorn, et al., 2011) In tabel 2(bijlage V) is een overzicht gegeven van de minimale leeftijdsgrens waarop een dier gescheiden mag worden van het ouderdier.

Nawoord

Als afsluiting van dit onderzoek nog een persoonlijke noot van de schrijvers van dit rapport. Wij hebben van deze afstudeeropdracht ontzettend veel geleerd en zijn gegroeid in onze onderzoeksvaardigheden, rapporteren en presentatie. Het was ons welbekend dat er rondom het welzijn van dieren niet bijster veel bekend is. Dat er qua regelgeving voor evenementen niks is heeft ons wel verbaasd. Na afsluiting van deze opdracht hebben wij echter een goed beeld gekregen van de verschillende opinies van dierenwelzijn, en rondom welke criteria er eisen zouden moeten worden opgenomen in een reglement of wetgeving. Door de verschillende meningen met elkaar te vergelijken hebben de onderzoekers een globaal beeld gekregen van de inhoud van dierenwelzijn en het belang van de waarborging hiervan.

Wij hopen dat de lezer zich, na het lezen van dit rapport, ook een beeld heeft gevormd van het belang van het welzijn van het dier wanneer het wordt tentoongesteld op een evenement.

Bibliografie

ANP. (2012, Januari 23). *Overheid subsidieert megastallen buitenland*. Opgeroepen op Februari 2012, van Trouw: www.trouw.nl

Baarda, D., de Goede, M., & Teunissen, J. (2005). *Basisboek kwalitatief onderzoek, handleiding in het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek* (2e geheel herziene druk ed.). Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff.

Bartels, A. (2012, Februari). *Introductie en verheldering afstudeeropdracht*. Hooge-Mierde.

Bleker, H. (2011). *Besluit gezelschapsdieren*. Den Haag: Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Boersen, M., & Donk, K. (2005). *Bekappingsmethodes bij paarden; een kwalitatief onderzoek naar de traditionele methode, natuurlijk bekappen en de Dr.Strasser methode*. Leeuwarden: van Hall- Larenstein.

Bokma-Bakker, M., Hierden, Y., Houwers, H., Rodenburg, T., & Kijlstra, A. (2006). *Welzijnsbevorderende houderijsystemen: Een studie naar kansen, bedreigingen en oplossingsrichtingen*. Lelystad: Animal Sience Group/Praktijkonderzoek.

Carrièreregids. (sd). *Reiskostenvergoeding*. Opgeroepen op maart 18, 2012, van Carrièreregids

de Jong, I. C., Reuvekamp, B. F., & Rommers, J. M. (2011). *A welfare assessment protocol for commercially housed rabbits; First step in the development of the protocol*. Lelystad: Wageningen UR Lifestock Research.

de Tavernier, J., Lips, D., & Aerts, S. (2010). *Dier en Welzijn*. Leuven: LannooCampus.

dieren, K. S.-V. (sd). *Huisdier en welzijn*. Opgeroepen op Juni 22, 2012, van Sophia-Vereeniging: www.sophiavereeniging.nl

dieren, P. v. (sd). *Organisatie*. Opgeroepen op Januari 2012, van Partij voor de dieren: www.partijvoordedieren.nl

dierenwelzijn, R. v. (2008). *Het houden van roofvogels in gevangenschap bij particulieren*. België: Raad voor dierenwelzijn.

Dierenwelzijnsweb. (sd). *Definitie dierenwelzijn*. Opgeroepen op Maart 29, 2012, van Dierenwelzijnsweb: www.dierenwelzijnsweb.nl

Dierenwelzijnsweb. (sd). *Verwijzing naar vijf vrijheden vaak niet correct*. Opgeroepen op Maart 28, 2012, van Dierenwelzijnsweb: www.groenkennisnet.nl

DUO-CFI. (sd). *Instellingen voor beroepsonderwijs, diploma-erkenning*. Opgeroepen op Februari 2012, van overheidsloket: www.overheid.nl

Event, A. (2011). *Animal event gaat voor groei*. Opgeroepen op 2012, van www.animalevent.nl

Evertsen, E. d. (2008). *Teksten Wetgeving dierenwelzijn*. Den Haag: Sdu uitgevers.

Fischer, T., & Julsing, M. (2009). *Onderzoeksvaardigheden*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers bv.

Hoedemand, J., & Douwes, D. (2011, april 18). *Niet boeren bashen maar consument verleiden*. Opgeroepen op februari 2012, van www.volkskrant.nl

Hoeken, H., & Renkema, J. (1997). *'Negatief in het nieuws', Een experimenteel onderzoek naar de invloed van negatieve publiciteit op het bedrijfsimago*,. Opgeroepen op februari 2012, van www.arno.uvt.nl: www.arno.uvt.nl

Hopster, H. (2012, mei 25). Lector van Hall Larenstein. (M. Karlas, & M. Dijkema, Interviewers)

Hopster, H. (2008). *Welzijn van paarden: actuele ontwikkelingen*. van Hall Larenstein.

Hopster, H., Groot Bruinderink, G., & Bracke, M. (2011). *Opties voor provinciaal beleid ter verbetering van het welzijn van dieren in Zuid-Holland*. Lelystad: Wageningen UR Livestock Research.

Horses. (2008, februari 25). *Drie paarden overleven race niet*. Opgeroepen op juni 9, 2012, van www.horses.nl

Ingenbleek, P., Immink, V., & Mooren, M. (2008). *Institutionele inbedding van het dierenwelzijnsmonitor; verkenningen van wie, wat en hoe?* Den Haag: LEI Wageningen UR.

J., H. (sd). *Dieren*. Opgeroepen op Juni 22, 2012, van Dierenarts-info: www.dierenarts-info.nl

Kaandorp, J. (2012, mei 31). Dierenarts Safaripark de Beekse Bergen. (M. Karlas, & M. Dijkema, Interviewers)

Klein Haneveld, J. (2009, Februari). *Dierenwelzijn: de dierenarts is niet alleen de technicus*. Opgeroepen op Februari 2012, van www.uu.nl

Kool, S. (2007). *'Dierenartspraktijk van de toekomst?', Een kwalitatief onderzoek naar de veranderingen binnen een dierenartspraktijk, na invoering van de functie 'praktijkmanager'*. Leeuwarden: van Hall-Larenstein.

Leenstra, F. (2012, Mei 9). Projectmanager. (M. Karlas, & M. Dijkema, Interviewers)

Leenstra, F., Vinke, C., van Dongen, M., Pasmooij, N., van der Leij, R., Ferwerda, R., et al. (2010). *Ongerief bij gezelschapsdieren; Inventarisatie en prioritering en mogelijke oplossingsrichtingen*. Lelystad: Wageningen UR Livestock Research.

Leenstra, F., Visser, E., Ruis, M., de Greef, K., Bos, A., van Dixhoorn, I., et al. (2007). *Ongerief bij rundvee, varkens, pluimvee, nertsen en paarden; Inventarisatie en prioritering en mogelijke oplossingsrichtingen*. Lelystad: Animal Sciences Group van Wageningen UR.

LICG. (sd). *Ontdek alles over dieren*. Opgeroepen op Juni 22, 2012, van Website van LICG: www.licg.nl

- Moraal, M. (2005). *Welzijn en het goede leven van dieren: Analyse, vergelijking en toepasbaarheid van welzijnsindices in de varkenshouderij*. Wetenschapswinkel Biologie; Dier, Wetenschap en Maatschappij; Ethiek Instituut. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit. (sd). Opgeroepen op maart 2012, van Regelgeving voor verzamelen en tentoonstellen van dieren: www.vwa.nl
- Overgaauw, P. (2012, mei 14). Lector HAS. (M. Karlas, & M. Dijkema, Interviewers)
- Pot, M., & Termeer, P. (2010). *Op eieren lopen? De grillige dynamiek van de maatschappelijke aandacht voor innovatieve veehouderijsystemen in kaart gebracht*. Leerstoelgroep bestuurskunde, Wageningen UR.
- Rijksoverheid. (sd). *Politie in actie tegen dierenmishandeling*. Opgeroepen op Januari 2012, van Dierenpolitie: www.rijksoverheid.nl
- Rijksoverheid. (2012). *Preventie en bestrijding dierziekten*. Opgeroepen op Mei 21, 2012, van www.rijksoverheid.nl
- Ruis, M., & Pinxterhuis, J. (2007). *Verantwoorde en communiceerbare argumenten bij biologische producten: dierenwelzijn*. Lelystad: Animal Sience Group/veehouderij.
- Vaarkamp, H. e. (2006). *Positieflijsten*. Den Haag: Raad van Dieraangelegenheden.
- van der Burg, B., Dobbelaar, M., Duives, G., van Erp, L., Fledderus- de Boer, N., Frijters, A., et al. (2006). *'Dierenwelzijnswijzer', Onderwijsmateriaal voor Groene Hogescholen over het Welzijn van Dieren*. Groningen: Cahier.
- van Dixhoorn, I., van Dierendonck, M., van Eerdenburg, F., van Leengoed, L., Leenstra, F., Schoemaker, N., et al. (2011). *Scheiden van dieren*. Lelystad: Wageningen UR Livestock Research.
- Vinke, C. (2012). Assistent professor. (M. Karlas, & M. Dijkema, Interviewers)
- Voedsel en Waren Autoriteit. (2008). *Draaiboek rabies bij dieren*. Zutphen: VWA.
- Virginia, E. (2012, mei 10). Senior beleidsmedewerker. (M. Karlas, & M. Dijkema, Interviewers)
- Wageningen UR Livestock Research. (2011). *A welfare assessment protocol for commercially housed rabbits; First step in the development of the protocol*. Wageningen: Wageningen UR Livestock Research.
- Wageningen UR Livestock Research. (2012). *Welzijnsindicatoren voor dierentuindieren: Mogelijkheden tot ontwikkeling van indicatoren*. Wageningen: Wageningen UR Livestock Research.
- Wallet-Vinck, J. (2012, mei 22). Medewerker kennis- en informatieontwikkeling. (M. Karlas, & M. Dijkema, Interviewers)
- Warenautoriteit, N. V. (2012). *Afvoer kadavers*. Opgeroepen op Mei 21, 2012, van Website van de Nederlandse Voedsel en Warenautoriteit: www.vwa.nl
- Wassenberg, F. (2012, mei 10). Beleidsmedewerker. (M. Karlas, & M. Dijkema, Interviewers)

Wilson, G., Fuller, W., & Bernard, E. (2011). *Animal Welfare in Animal Agriculture: Husbandry, Stewardship, and Sustainability in Animal Production*. CRC Press.

Bijlage I Interviewvragen voorgelegd aan deskundigen

Kennismakingsvragen

1. Waarop ligt uw expertise als het gaat om dierenwelzijn?
2. Waar hebt u ervaring opgedaan omtrent dierenwelzijn?
3. Wat is het eerste waaraan u denkt als het gaat om dierenwelzijn op evenementen?

Welzijn van dieren op evenementen

4. Hoe vindt u dat het gesteld is met het welzijn van dieren op evenementen in stands?

Door de jaren heen zijn verschillende systemen ontwikkeld waarmee het dierenwelzijn meetbaar wordt gemaakt. Deze systemen hebben wij meegenomen op het volgende stencil.

5. Bent u bekend met deze vier systemen?
 - a. Waar liggen de sterktes en zwaktes van deze systemen?
 - b. Welk systeem is het meest bruikbaar voor dieren op evenementen?

We gaan verder met het AWQM systeem.

6. Is vanuit het AWQM systeem dierenwelzijn een hanteerbaar begrip voor evenementen?
7. Welfare quality is vooral een systeem die in houderijsystemen wordt toegepast. Heeft dit systeem toegevoegde waarde voor de scoring en waarborging van het welzijn van dieren op evenementen?
 - a. Zo ja, hoe dan?
8. Welke van deze vier criteria vindt u het belangrijkste? Of kan er geen onderscheid worden gemaakt?
9. Bij welke criteria ziet u de meeste knelpunten?
10. Aan welke omstandigheden moet de standhouder op een evenement zeker voldoen?
11. Denkt u dat de criteria van het AWQM systeem voldoende zijn om het welzijn van dieren op evenementen te waarborgen? Of ziet u nog andere punten die zeker moeten worden meegenomen? (vb. transport)

Voeding

12. Wat is het eerste dat bij u opkomt als u denkt aan voeding op evenementen?

Uiteraard is de organisatie verantwoordelijk voor de aanwezigheid van vers drinkwater van de dieren op een evenement.

13. Aan welke eisen moet de organisatie voldoen rondom het voeden en drinken van dieren van standhouders?

Huisvesting

14. Wat is het eerste wat in u opkomt als het gaat om huisvesten van dieren op evenementen?
15. Wat zijn volgens u de belangrijkste knelpunten rondom huisvesting?
16. Dieren moeten de mogelijkheid hebben tot schuilen. Is er dan niet het gevaar dat dieren de hele dag schuilen, en de bezoeker van het evenement geen dier te zien krijgt?
17. Aan welke eisen moet de huisvesting van de tentoongestelde dieren in het algemeen minimaal voldoen?
18. Welke maatregelen moet de organisatie treffen rondom klimaatbeheersing?
19. Wat voor maatregelen moet de organisatie treffen om ervoor te zorgen dat prooidieren zo min mogelijk stress ervaren door de aanwezigheid van roofdieren?

Gezondheid

20. Hoe kun je de gezondheid van dieren op evenementen waarborgen?

Een dierhouder is als eerste verantwoordelijk voor de gezondheid van de meegebrachte dieren. Standhouders zijn verplicht om hun dieren gevaccineerd te hebben. In de wetgeving staat vermeld dat de organisatie zorg draagt voor een veterinaire gezondheidscontrole voordat er toegang wordt gegeven.

- 21. In hoeverre mag de organisatie de gezondheid van de meegebrachte dieren controleren?
- 22. Moet er in de richtlijnen worden opgenomen dat een standhouder verantwoordelijk is voor het contact en de handelingen die een bezoeker met het dier heeft? (bijv. verwondingen aan het dier, verwondingen aan de bezoeker)

Gedrag

- 23. Waar liggen de knelpunten als het gaat om het gedrag van dieren op evenementen?
- 24. Waar liggen de knelpunten?
 - a) Zijn deze knelpunten zo groot dat hier richtlijnen voor moeten worden opgesteld?
 - b) Wat te doen wanneer dieren bij standhouders stereotype gedrag vertonen?
- 25. Knelpunten welzijn op evenementen
- 26. Wat zijn volgens u de grootste knelpunten rondom het tentoonstellen van dieren in stands?
- 27. Hoelang mogen dieren "werken" tijdens een evenement(i.v.m. stress)?

Tijdens Animal Event 2012 zullen de volgende diergroepen aanwezig zijn: honden, katten, paarden, knaagdieren, konijnen, vogels, reptielen, vissen en (kinder)boerderijdieren.

- 28. Welke diergroepen zijn volgens u het meest kwetsbaar tijdens een evenement?
 - a) Waarom?
- 29. Wat zijn volgens u de grootste (welzijns)knelpunten tijdens een evenement?
(Zoals transport, uit de "normale omgeving", duur, omgevingsprikkels(geur, geluid, etc.), etc.).

Volgens diverse literatuurbronnen levert het transport van dieren bijvoorbeeld naar een evenement toe de meeste stress op.

- 30. Is het belangrijk om te kijken naar de mate van stress die een dier heeft ten gevolge van het transport naar Animal Event toe? (Wellicht om hier aparte maatregelen voor te treffen tijdens het evenement?)
- 31. In hoeverre vindt u dat, als het gaat om welzijnsrichtlijnen, dat transport moet worden meegenomen?
 - a) Is dit ook realistisch, uitvoerbaar?
 - b) Alleen standhouder uitnodigen die vlakbij het evenement wonen?

Verantwoording organisatie

- 32. Wat vindt u, waar ligt de verantwoordelijkheid van de organisatie als het gaat om de dieren van de standhouders?
- 33. In hoeverre kan de organisatie verantwoordelijk worden gehouden als een dier toch ziek wordt?
- 34. In hoeverre is de organisatie verantwoordelijk voor de verwondingen die een dier oploopt door contact met een vreemd dier.

Wet- regelgeving

- 35. Wat vindt u, op dit moment, van de huidige wetgeving rondom dierenwelzijn?
 - a) Is deze voldoende?

Diervriendelijkste standhouder

36. Tijdens de zesde editie van Animal Event werd er een verkiezing gehouden voor de meest diervriendelijke stand. Hoe ziet een welzijnsvriendelijke stand er volgens u uit?

In diverse literatuurbronnen, waaronder het Rapport Ongerief van de WUR, de Dierenwelzijnswet en in het Besluit gezelschapsdieren wordt genoemd dat dieren geen ongerief mogen ondervinden door het fokkerijbeleid.

37. Vindt u dat het fokkerijbeleid of het houderijsysteem achter de diersoort in de stand de verkiezing zou moeten beïnvloeden?
(Zou een dergelijke stand door het verminderde welzijn en gezondheid van een dergelijke diersoort uitgesloten kunnen worden voor de verkiezing? Vb. de Bulldog, Cockers Spaniël.
38. Moet er alleen gekeken worden naar de dieren die op locatie aanwezig zijn, of juist ook naar het idee achter een stand?

Afsluiting

39. Als u na dit interview een samenvatting zou moeten geven, wat zijn volgens u de belangrijkste knelpunten met betrekking tot dierenwelzijn op evenementen?
40. Hebt u nog iets toe te voegen? Onderwerpen die niet zijn behandeld maar wel van belang zijn?

Bijlage II Draaiboek bestrijding dierziektes

DRAAIBOEK

RABIES BIJ DIEREN

Editie 2008, versie 1.0

**Voedsel en Waren Autoriteit
Regio Oost
Kenniscentrum Zoönosen en
Voedselinfecties**

Postbus 202

7200 AE Zutphen
Telefoon: 0575-588100
Fax: 0575-588200
e-mail: OT@vwa.nl

Inhoudsopgave	1
1. Inleiding	2
2. Rabiës – hondsdoelheid	2
2.1 Etiologie	2
2.2 Voorkomen	2
2.3 Infectieroutes	2
2.4 Klinische verschijnselen bij dieren	2
2.5 Diagnostiek	3
3. Wettelijk kader	3
4. Melding van een rabiësverdenking	4
4.1 Algemeen	4
4.2 Afhandelen van een melding	4
4.2.1 Vleermuizen	4
4.2.2 Andere dieren dan vleermuizen	5
5. Afhandelen van contact gevallen in de regio	5
5.1 Algemene preventieve maatregelen	5
5.2 Procedure vangst, onderzoek en verzending	5
5.2.1 Vleermuizen	5
5.2.2 Landbouwhuisdieren	6
5.2.3 Gezelschapsdieren	6
5.2.4 Wilde dieren	6
5.2.5 Afsluiting van het onderzoek	6
5.3 Verdacht verklaring	7
5.3.1 Vleermuizen	7
5.3.2 Landbouwhuisdieren	7
5.3.3 Gezelschapsdieren	7
5.3.4 Wilde dieren	7
6. Uitslagen van het rabiësonderzoek	7
7. Activiteiten naar aanleiding van de uitslagen	7
7.1 Positieve uitslag	7
7.2 Negatieve uitslag	8
8. Verdere Afhandeling van meldingen	8
8.1 Door de dierziekte-/zoönosedeskundige	8
8.2 Door de afdeling S&O Oost	8
9. Behandeling van huisdieren na direct contact met een rabiëspositieve dier	8
10. Quarantaine	9
11. Behandeling van een mens na direct contact met een rabiësverdacht of -positief dier	10

Bijlagen:

Flowchart melding t/m onderzoek	11
Adressen en telefoonnummers	12
Rabiës - begeleidingsformulier A	13
Rabiës - begeleidingsformulier B	14
Overzicht Gemeentelijke Gezondheidsdiensten (GGD)	15

1. Inleiding

Rabiës is een aangifteplichtige dierziekte. Besmetting met het rabiësvirus kan voorkomen bij alle zoogdieren en is een zoönose. Wanneer bij de mens klinische verschijnselen na een besmetting met het virus optreden, is er geen therapie meer mogelijk en heeft de besmetting een fatale afloop.

Daarom is een goede organisatie nodig die bij gemelde verdenkingen van rabiës bij dieren onmiddellijk de nodige maatregelen neemt om het leven van burgers te beschermen.

In de Europese Unie werd in de jaren tachtig een oraal rabiës vaccinatieprogramma bij vossen als belangrijkste drager van het klassieke rabiësvirus (genotype 1) opgezet. Dat is zeer succesvol geweest en heeft ertoe geleid dat heden grote delen van Europa vrij van rabiës zijn en de insleep en het besmettingsgevaar voor Nederland minimaal is.

Hoewel Nederland dus vrij is van het klassieke rabiësvirus komen twee andere genotypen, genotype 5 (EBLV 1) en genotype 6 (EBLV 2), endemisch voor bij enkele vleermuizensoorten. Besmetting van de mens met deze genotypen vindt waarschijnlijk minder makkelijk plaats, desondanks zijn er in Europa verschillende gevallen gerapporteerd. Besmetting met EBLV 1 en EBLV 2 heeft dezelfde fatale afloop als besmetting met het klassieke rabiësvirus.

Ten slotte bestaat het gevaar dat door het toerisme in het buitenland opgelopen besmettingen naar Nederland gebracht worden. Ook dieren die uit het buitenland naar Nederland meegenomen worden kunnen met het rabiësvirus besmet zijn.

Het voor u liggende draaiboek beschrijft de organisatie en de maatregelen die genomen moeten worden als een dier als rabiësverdacht gemeld wordt.

2. Rabiës – hondsdoelheid

2.1 Etiologie

Rabiës (hondsdoelheid) is een infectieziekte die wordt veroorzaakt door het rabiësvirus. Dit is een enkelstrengs RNA-virus dat behoort tot het genus *Lyssavirus* van de familie van de *Rhabdoviridae*. Binnen het genus *Lyssavirus* worden inmiddels zeven subtypen onderscheiden. Voor Nederland zijn de volgende drie genotypen van belang:

- het klassieke rabiësvirus dat onder meer bij vossen kan voorkomen en
- het European Bat Lyssa virus (EBLV 1 en EBLV 2) bij sommige vleermuizensoorten.

2.2 Voorkomen

Rabiës is primair een ziekte bij zoogdieren. Als virusreservoir fungeren tamme en wilde vleeseters (vos, hond, wasbeer etc.) en verschillende vleermuizensoorten.

Door deze diersoorten kan het virus op de mens en alle andere zoogdieren overgebracht worden. In Nederland zijn de vleermuizen het enige EBLV-reservoir, met name de laatvlieger (*Eptesicus serotinus*) en de meervleermuis (*Myotis dasycneme*).

2.3 Infectieroutes

Na een beet van een geïnfecteerd dier of door direct contact (b.v. likken) komt via kleine wondjes of huidlaesies het rabiësvirus via het speeksel van het dier in het onderhuidse weefsel of in de spieren terecht. Ook kan er een besmetting via intacte/beschadigde slijmvliezen plaatsvinden. Het virus is neurotroop en verspreidt zich in het lichaam via het zenuwweefsel. Na vermeerdering van het virus in de hersenen volgt een verdere verspreiding door het lichaam via de zenuwbanen. De organen worden geïnfecteerd en het speeksel wordt infectieus.

Dieren kunnen dagen tot weken besmettelijk zijn voordat ze zelf tekenen van de ziekte vertonen. In het latere stadium van de ziekte is het risico van overdracht het grootst door het optreden van een verhoogd

bijtgedrag. Het virus kan zeker veertien dagen overleven in dode dieren; bij lage temperaturen zelfs nog langer.

In landen waar rabiës endemisch is onder wild en zwerfdieren houdt de infectie zich door onderling bijten in stand.

Zonder behandeling is een besmetting voor mens en dier dodelijk.

2. 4 Klinische verschijnselen bij dieren

Rabiës kan op basis van de klinische symptomen in twee typen worden ingedeeld:

rabiës furiosa

en rabiës

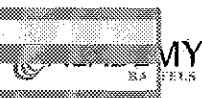
paralytica.

Rabiës furiosa

Rabiës paralytica

*Symptomen bij
dieren*

- rusteloosheid
- agressief, vijandig, bijterig
- verhoogde speekselproductie
- seksuele opwindning
- gebrul
- verlamming
- sterfte

 - doorzakken en zwaaien van de achterste delen van het dier - schuw - kwijlen - weigering voedsel - staart wordt naar één zijde getrokken - teefesmus of verlamming van de anus - verlamming, dier valt op de grond - sterfte na 48 uur	
--	---

De incubatietijd bedraagt twee weken tot een jaar en is sterk afhankelijk van de locatie van de beet. Hoe dichter de bijtmond zich bij het centrale zenuwstelsel bevindt hoe korter de incubatietijd is. Ook de aard van de beet en de diersoort hebben invloed op de lengte van de incubatietijd.

In het algemeen kan het klinische verloop bij dieren worden ingedeeld in een prodomaal, een excitatie en een paralytisch stadium. Het prodomale stadium is gekenmerkt door aspecifieke gedragsveranderingen. De dieren eten en drinken niet en zonderen zich af. In het excitatiestadium zijn de dieren snel geagiteerd, agressief (dol), overactief en gaan zwerven. Het excitatiestadium kan ontbreken of na een korte of lange periode geleidelijk overgaan in het paralytisch stadium. Het paralytisch stadium begint met een verlamming van de kaak - en keelspiers waardoor de dieren ernstig gaan kwijlen. Geleidelijk breidt de verlamming zich uit naar alle delen van het lichaam. Tenslotte raken de dieren in coma waarna de dieren binnen een paar uur sterven.

2.5 Diagnostiek

Tijdens het leven is het moeilijk om een verdenking van rabiës met behulp van een laboratoriumtest te bevestigen. Het virus is namelijk lange tijd onbereikbaar voor het immuunsysteem en de antilichaamproductie vindt over het algemeen pas plaats nadat het centrale zenuwstelsel is bereikt. Omstreeks die tijd beginnen ook de bovengenoemde klinische verschijnselen.

De diagnose van rabiës wordt uitgevoerd volgens de richtlijnen van de Wereldgezondheidsorganisatie. In het kader van dit draaiboek is alleen de postmortem diagnose van rabiës bij dieren van betekenis:

Door aantonen van de aanwezigheid van rabiës-antigeen door middel van directe immunofluorescentie (IFT)

op afdrukken van de hersenen van het verdachte dier.

Door het aantonen van infectieus rabiësvirus in hersensuspensie door middel van een muis inoculatie test (MIT) of door middel van inoculatie van gevoelige cellen in kweek.

In Nederland wordt elk rabiësverdacht dier voor onderzoek naar het CVI-Lelystad (Centraal Veterinair Instituut van Wageningen UR) gestuurd.

Uitgebreide informatie over rabiës is te vinden op de webzijde van het Centrum Infectieziektebestrijding van het RIVM (www.rivm.nl/cib).

Voor het publiek is belangrijke informatie samengevat in de publiekfolder, te vinden op www.vwa.nl.

3. Wettelijk kader

Rabiës is een aangifteplichtige ziekte bij mens en bij dier. Van toepassing is de volgende wet- en regelgeving:

Gezondheids- en welzijnswet voor dieren

(GWWD) Flora- en faunawet

Richtlijnen (EG) 90/425, 91/68 en 2003/99

Beschikking 2000/96/EG

Regeling preventie, bestrijding en monitoring van besmettelijke dierziekten en zoönosen en TSE's
VO(EG) nr. 854/2004

Artikel 9 van het Flora- en faunawet bepaalt:

"Het is verboden dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te doden, te verwonden, te vangen, te bemachtigen of met het oog daarop op te sporen".

In geval van aangifteplichtige dierziekten is in artikel 32 van de GWWD vastgelegd dat bij het stellen van regelen het voorschrijven van maatregelen krachtens dit hoofdstuk (afdeling 3) kan worden afgeweken van het bepaalde bij of krachtens de Flora- en faunawet.

Hieruit kan worden opgemaakt dat de aangewezen dierziekte-/zoönosedeskundige van de VWA alle nodig geachte maatregelen tot bestrijding van een besmettelijke dierziekte mag nemen, ook als het om een beschermde diersoort gaat. Dat is vooral voor vleermuizen als beschermde diersoorten van betekenis.

In de Regeling preventie, bestrijding en monitoring van besmettelijke dierziekten en zoönosen en TSE's is in Hoofdstuk 2, §1, art 6, onder a, rabiës als besmettelijke dierziekte bij vleermuizen aangewezen.

4. Melding van een rabiësverdenking

4.1 Algemeen

Verdenkingen dienen te worden gemeld bij de meldkamer van de afdeling Incidentmanagement, Meldkamer en Dierziektebestrijding (IMD) van de VWA.

Dierenartsen melden verdenkingen van besmettelijke dierziekten bij het Centrale meldpunt dierziekte van het ministerie van LNV (meldkamer AID). De meldkamer van de afdeling IMD en het Centrale meldpunt zijn 24 uur per dag gedurende 7 dagen van de week bereikbaar.

De gegevens van meldingen die **tijdens kantooruren** binnenkomen worden naar de Unit VWA Incident- en Crisiscentrum (VIC) van de afdeling IMD doorgegeven.

Afhankelijk van de melding stelt het VIC een instructie op die de maatregelen beschrijft die in de betreffende regio uitgevoerd moeten worden.

Daarna neemt het VIC telefonisch contact op met de sectie planning van de afdeling Vaktechnische Administratie

(VTA) van de betreffende regio en geeft de melding en de instructie per e-mail door.

Op het regiokantoor zorgt de medewerker planning in samenwerking met de teamleiders TLP en de regiocoördinator (RC) ervoor dat een dierziektedeskundige/ zoönosedeskundige aangewezen wordt die de melding verder afhandelt. Het regiokantoor stelt het VIC op de hoogte wie de melding gaat afhandelen.

Meldingen die **buiten kantooruren** binnenkomen worden aan de piketdienst van het VIC doorgegeven. De dienst doende medewerker neemt zo snel mogelijk via het piketnummer direct contact op met de piketdienst doende dierziekte-/zoönosedeskundige van de betreffende regio.

Met de medewerker in de regio worden besproken:

- het tijdstip van het afwerken van de melding
- en de te nemende maatregelen

Als de mogelijkheid bestaat worden de gegevens gemaild of gefaxt.

Als meldingen rechtstreeks bij een regiokantoor binnenkomen vanuit de Gemeentelijke Gezondheidsdienst (GGD), de politie, burgers of dierenartsen worden de melders door het regiokantoor doorverwezen naar de meldkamer.

Het doorverwijzen sluit niet uit dat de regio de gegevens over de melding en de melder administratief verwerkt. Als de situatie dat vereist (b.v. bijtcontact met vleermuis) dient de afhandeling van de melding onmiddellijk plaats te vinden. Het VIC wordt hierbij over de gang van zaken op de hoogte gehouden.

4.2 Afhandelen van een melding

4.2.1. Vleermuizen

De wijze van afhandeling van de meldingen die binnenkomen is afhankelijk van het type melding:

type 1. Overlastsituaties

type 2. Dode vleermuizen waarmee **geen direct contact** heeft plaatsgehad. type 3. Dode vleermuizen waarmee **direct contact** heeft plaatsgehad.
type 4. Levende vleermuizen waarmee **direct contact** heeft plaatsgehad.

Meldingen van het type 1 en 2 worden zoveel mogelijk door middel van telefonische advisering afgehandeld. Voor de afhandeling van **overlastsituaties** wordt door het VIC verwezen naar de eigen gemeente of de regionale afdelingen van de Vleermuiswerkgroep Nederland (VLEN, www.vleermuis.net), tijdens kantooruren bereikbaar via tel. 026-3705318.

De VLEN is een onderdeel van de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming. Personen die melding maken van dode vleermuizen waarmee **geen direct contact** heeft plaatsgehad zal worden geadviseerd contact op te nemen met de regionale vleermuizenwerkgroep. Meldingen van het type 3 en 4 worden aangemerkt als "**direct contact gevallen**".

Het VIC informeert telefonisch de betreffende regio en stuurt per mail de meldingsgegevens en de instructie voor de verdere afhandeling.

4.2.2. Andere dieren dan vleermuizen

Meldingen worden volgens het "Draaiboek verdenkingfase" afgewerkt

5. Afhandelen van direct contactgevallen in de regio

5.1 Algemene preventieve maatregelen

De volgende algemene preventieve maatregelen dienen in acht te worden genomen:

1. Elk onnodige contact met een levend van rabiës verdacht dier dient te worden vermeden.
2. Niet zonder handschoenen aanraken van dode en levende dieren. Zoals eerder vermeldt kan het rabiësvirus zeker twee weken overleven op dode dieren. Bij lage temperatuur zelfs nog langer.
3. Wond of plek waar speeksel op is gekomen zo spoedig mogelijk grondig reinigen met zeep en daarna desinfecteren met alcohol (70%), betadinejodium 10% of een 1% povidon-jodium-oplossing

5.2 Procedure vangst, onderzoek en verzending

Door de dierziekte-/zoönosedeskundige moet altijd een grondig onderzoek plaats vinden naar eventuele contacten tussen het verdachte dier en andere dieren of mensen.

Verdachte dieren die direct contact hebben gehad met mensen of andere dieren moeten onmiddellijk naar het CVI-Lelystad worden vervoerd. Levende dieren worden geëuthanaseerd voordat ze naar CVI-Lelystad worden vervoerd.

Vooraf wordt telefonisch contact opgenomen met het CVI-Lelystad om de dieren voor rabiësonderzoek aan te melden en wordt het vermoedelijke tijdstip van aankomst van het dier in Lelystad doorgegeven.

Het CVI-Lelystad is 24 uur per dag en 7 dagen per week bereikbaar. Voor het vervoer wordt een koerierdienst ingeschakeld.

Deze snelle afhandeling is nodig om personen of dieren, die contact hebben gehad met rabiës positief bevonden dieren, tijdig een postexpositiebehandeling te kunnen laten ondergaan.

5.2.1. Vleermuizen

Vleermuizen (levend of dood) behoren op rabiës te worden onderzocht als zich de volgende situaties hebben voorgedaan:

bijtcontacten vleermuis ☒ mens : bij de mens zijn beten toegediend door een vleermuis;

lichaamscontact mens ☒ vleermuis : een mens heeft met een levende of dode vleermuis contact gehad; (hand, wond, kras, speeksel op slijmvliezen)

contact (huis)dier ☒ vleermuis : een (huis)dier heeft met een levende of dode vleermuis "gespeeld" of in de bek gehad.

Bij de vangst en het ophalen van vleermuizen zijn volgende maatregelen in acht te nemen:

De vangst van levende vleermuizen en het ophalen van dode vleermuizen is voorbehouden aan de aangewezen dierziekte-/zoönosedeskundige van de VWA. Door genoemde medewerkers kan aan andere personen de opdracht worden verleend om handelingen namens hen te verrichten.

Om contact met (excretiemateriaal van) de vleermuizen te vermijden is bescherming van de handen noodzakelijk. Bij de omgang met dode vleermuizen kan worden volstaan met om de handen gestulpte plastic zakjes of latex handschoenen.

Bij de omgang met levende vleermuizen behoren dikke handschoenen te worden gebruikt, die voldoende bescherming bieden tegen beten, of een tang waarmee men de vleermuis op afstand kan houden.

Indien er toch sprake is geweest van handcontacten met vleermuizen, behoren de handen zo spoedig mogelijk zeer grondig te worden gewassen met zeep en vervolgens te worden gedesinfecteerd met alcohol

70% of jodiumtinctuur.

De meldingen van type 3 of type 4 worden op basis van volgende procedures

afgewerkt: Dode vleermuizen waarmee direct contact heeft plaatsgehad (type 3)

1. Ophalen van de vleermuis
2. Transport van de vleermuis naar het CVI-Lelystad met koerier

Levende vleermuizen waarmee direct contact heeft plaatsgevonden

1. Vangst van de vleermuis.
2. Transport van de vleermuis naar een praktiserende dierenarts (dat is niet nodig als de aangewezen dierziekte-/zoönosedeskundige de vleermuis zelf euthanaseert).
3. Euthanasie van de vleermuis door een praktiserende dierenarts.
4. Transport van de vleermuis naar het CVI-Lelystad met koerier.

De vleermuizen moeten volgens de verpakkingsinstructie P650 verpakt worden. (zie Werkinstructie verpakken monsters voor verzending)

De dierziekte-/zoönosedeskundige vult het "**Begeleidingsformulier A**" (zie bijlage) en het **monsterbegeleidingsformulier** in en maakt zonodig een aanvullend rapport (alles in tweevoud). De originele exemplaren van de formulieren en een eventueel aanvullend rapport worden met het verdachte dier naar het CVI-Lelystad gestuurd. De tweede set van de formulieren en het rapport worden naar het VIC gestuurd.

5.2.2. Landbouwhuisdieren

Wanneer het verdachte dier een landbouwhuisdier betreft wordt een specialistenteam gevormd dat bij voorkeur bestaat uit een medewerker van de GD (Gezonde Dieren), de betrokken practicus en de dierziekte

- /zoönosedeskundige van de VWA. Het specialistenteam stelt ter plekke een onderzoek in.

Het specialistenteam vult het "**Rapport bedrijfsbezoek**", het "**Begeleidingsformulier B**" (zie bijlage) en het **monsterbegeleidingsformulier** in. De begeleidingsformulieren worden in tweevoud ingevuld. Het verdachte dier wordt veilig dubbel verpakt en onder verzegeling naar het CVI-Lelystad gestuurd, vergezeld van de originele exemplaren van de begeleidingsformulieren aan de buitenkant van de verpakking. De tweede set van de begeleidingsformulieren en het "**Rapport bedrijfsbezoek**" worden naar het VIC gestuurd.

Wanneer dieren te groot zijn om ze in te pakken kan een plastic zak over de kop worden getrokken om het speeksel op te vangen.

Voor het vervoer naar Lelystad wordt de transportdienst van de GD ingeschakeld.

5.2.3. Gezelschapsdieren

Bij een verdacht gezelschapsdier bestaat het specialistenteam uit de betrokken practicus en de dierziekte/zoönosedeskundige van de VWA.

Agressieve verdachte dieren kunnen in overleg en of op verzoek van de regiodirecteur of de plaatsvervangend regiodirecteur van de Dienst Uitvoering van de VWA worden geëuthanaseerd.

De dierziekte-/zoönosedeskundige vult het **"Begeleidingsformulier B"** (zie bijlage) en het **monsterbegeleidingsformulier** in tweevoud in.

De verzending van het kadaver gebeurt met de koerier in een veilige dubbelde verpakking waarbij de originele exemplaren van de formulieren aan de buitenkant blijven. De tweede set van de formulieren worden naar het VIC gestuurd.

5.2.4. Wilde dieren anders dan vleermuizen

Als het verdachte dier een levend wild dier is, zoals een vos, gaat de voorkeur uit naar een team bestaande uit de dierziekte-/zoönosedeskundige van de VWA en afhankelijk van de situatie uit een goede schutter van de regionale politie, een dierenambulance met vangapparatuur of een practicus met een verdovingsgeweer.

Conform artikel 32 van de GWWD is het mogelijk om op verzoek van de regiodirecteur of de plaatsvervangend regiodirecteur van de Dienst Uitvoering van de VWA verdachte dieren, genoemd in deze wet, te doden.

Het is hierdoor mogelijk om agressieve of lastig te vangen dieren neer te schieten.

De dierziekte-/zoönosedeskundige vult het **"Begeleidingsformulier B"** en het **monsterbegeleidingsformulier** in tweevoud in.

Bij een dood wild dier kan de dierziekte-/zoönosedeskundige de melding alleen afhandelen.

Verpakking en verzending van het dier en de formulieren gebeuren zoals hierboven beschreven.

5.2.5 Afsluiting van het onderzoek

Aan het eind van elk onderzoek rapporteert de dierziekte-/zoönosedeskundige resp. het specialistenteam de bevindingen telefonisch aan het VIC.

Als het nodig is wordt eveneens contact met het Kenniscentrum Zoönose/Voedselinfecties van de afdeling Signalering en Ontwikkeling (S&O) regio Oost van de VWA opgenomen.

Kosten die ontstaan bij het afwerken van een melding door medewerking van andere diensten of personen, b.v. GD, practicus kunnen bij de VWA worden gedeclareerd.

5.3 Verdacht verklaring

5.3.1. Vleermuizen

In geval van menselijke contacten neemt de dierziekte-/zoönosedeskundige contact op met de GGD en de huisarts.

5.3.2. Landbouwhuisdieren

Wanneer het specialistenteam rabiës niet kan uitsluiten wordt het bedrijf officieel mondeling verdacht verklaard.

Het VIC neemt alle nodige maatregelen op basis van het draaiboek Verdenking. Bij een ernstige verdenking in combinatie met menselijke contacten neemt de dierziekte-/zoönosedeskundige contact op met de GGD en de huisarts.

Het dier wordt getaxeerd door een officieel beëdigd taxateur volgens de gebruikelijke procedure.

Vervolgens wordt het dier door de VWA overgenomen.

5.3.3. Gezelschapsdieren

Bij een ernstige verdenking van menselijke contacten neemt de dierziekte-/zoönosedeskundige contact op met de GGD en de huisarts.

In zeer uitzonderlijke gevallen kan besloten worden om dieren met verdachte lichte klinische verschijnselen in een speciaal hiervoor bestemde quarantaine-ruimte op te nemen voor een maximale periode van 10 dagen.

Gedurende deze periode kan men het verdere verloop van de ziekte afwachten en door middel van onderzoek de diagnose bevestigen.

Wilde dieren

Wilde carnivoren met ernstige gedragsafwijkingen zijn verdacht en worden met vangapparatuur gevangen en vervolgens geëuthanaseerd of geschoten.

6. Uitslagen van rabiësonderzoek

Voor positieve en negatieve uitslagen geldt:

CVI-Lelystad: meldt de uitslag onmiddellijk telefonisch en elektronisch aan het VIC.

VIC: geeft de uitslag onmiddellijk telefonisch en elektronisch door aan de dierziekte-/zoönosedeskundige die belast is met de afhandeling van de melding en elektronisch aan de afdeling S&O Oost. Op elke mail dienen in verband met de vervolgvragen van de regio, in alle gevallen te zijn vermeld:

1. de gegevens van de persoon (personen) die contact gehad heeft met het dier
2. de gegevens van de persoon wiens dier(en) contact gehad hebben met het dier
3. de gegevens van de vinder
4. de gegevens van de inzender

7. Activiteiten naar aanleiding van de uitslagen

7.1 Positieve uitslag

In verband met eventuele vervolgvragen geeft de dierziekte-/zoönosedeskundige die belast is met de afhandeling van de melding **positieve uitslag** onmiddellijk **telefonisch** door:

Na mens-diercontact aan:

1. **GGD** van de regio waar de contactpersoon woont/zich bevindt onder vermelding van de gegevens van de contactpersoon
2. **contactpersoon/personen** met het advies onverwijld contact op te nemen met de betreffende GGD;
telefoonnummer GGD wordt doorgegeven
3. **huisarts van de contactpersoon** onder vermelding van de gegevens van de contactpersoon

Na dier – dier contact aan:

1. de **eigenaar van het contactdier** met het advies zo spoedig mogelijk contact op te nemen met de dierenartspraktijk voor een post- expositie vaccinatie
2. de betreffende **practicus** onder vermelding van de gegevens van de eigenaar van het contactdier.

Waar relevant aan:

1. de **inzender**
2. de **vinder**

De uitslag wordt schriftelijk bevestigd.

Ook andere betrokken instanties en personen behoren zo snel mogelijk over de positieve uitslag te worden geïnformeerd.

7.2 Negatieve uitslag

Negatieve uitslagen worden zo snel mogelijk alleen telefonisch aan de inzender, de vinder of de eigenaar doorgegeven. Ze zullen niet schriftelijk bevestigd worden.

8. Verdere afhandelen van de meldingen

8.1 Door de dierziekte-/zoönosedeskundige

De aangewezen dierziekte/zoönosedeskundige is verantwoordelijk voor het volledig invullen van alle formulieren. Bij geval van verdenking van rabië worden volgende formulieren verzameld en opgestuurd naar CVI-Lelystad (originele exemplaren) en het VIC (kopieën):

Begeleidingsformulier A of B aan beide instanties

Monsterbegeleidingsformulier basisgegevens (formuliernr. 402719) aan beide instanties

Presentielijst (formuliernr. 4253) aan VIC

Bij een verdenking van rabië bij een landbouwhuisdier wordt aanvullend het "Rapport bedrijfsbezoek"(formuliernr. 4006) ingevuld en opgestuurd aan VIC.

8.2 Door de afdeling S&O regio Oost

Door de afdeling S&O regio Oost worden op basis van de uitslagen van het CVI-Lelystad kwartaal- en jaaroverzichten opgesteld die worden verzonden naar:

VWA Centraal

Ministerie LNV, afd. VD

CVI-Lelystad

WHO Collaborating Centre for Rabies Surveillance and Research in Europe, Institute of Epidemiology, Wusterhausen.

RCBRC Leiden (Databank)

De gegevens uit de genoemde overzichten worden verwerkt in de jaarverslagen van de dienst en de Nederlandse Zoönoserapportage EFSA.

9. Behandeling van huisdieren na direct contact met een rabiëspositief dier

Als een dier is in contact geweest met een rabiëspositieve dier worden volgende maatregelen genomen, zie tabel 1.

Tabel 1. Specifieke maatregelen te nemen bij dieren die in contact zijn geweest met een **rabiëspositief dier (anders dan een vleermuis)**.

Diergroep	Rabiës infectie graad	Behandeling
Gezelschapsdieren (honden, katten, fretten etc.)	Contact met rabiës positief bevonden dier	Geen bewijs van vaccinatie, niet gevaccineerd: euthanasie* Binnen periode van hervaccinatieschema: 1 booster Buiten periode van hervaccinatieschema 2 boosters, 1 ^o Booster binnen 24 uur na contact.
Landbouwhuisdieren en andere gehouden zoogdieren	Contact met rabiës-positief bevonden dier	euthanasie en destructie
Zoogdieren in wild situatie (vossen, herten etc)	Gerede kans op bijtcontact met rabiës-positief bevonden dier	Optie 1: Intensivering monitoring specifiek gebied. Optie 2: Vaccineren van het gebied m.b.v. baits Optie 3: Euthanasie en Destructie Verdachte dieren worden op verzoek van een aangewezen dierenarts geschoten en op het CVI- Lelystad onderzocht

*Als de entstatus niet duidelijk is kan ook door een dierenartsenpraktijk een serumbloedmonster afgenomen worden en de titer van antilichamen tegen rabiësvaccin bepaald worden. In de tussentijd moet het dier in quarantaine gehouden worden.

Bij contact met een **rabiëspositieve vleermuis** wordt gehandeld zoals in de tabel is te zien. Het enige verschil is dat bij een niet gevaccineerd dier in plaats van euthanasie een tweevoudige vaccinatie toegepast wordt.

De behandeling dient zo spoedig mogelijk na contact te worden ingezet. In het geval er sprake is van een tweevoudige vaccinatie dient de tweede vaccinatie 5 dagen na de eerste te worden doorgevoerd.

De behandeling dient ook te worden ingezet in de direct-contact situaties waarbij onderzoek van het verdachte dier (bijv. vleermuis is weggevlogen, vos is weggelopen) niet mogelijk is.

10. Quarantaine

Als er sprake is van een periode van meer dan 5 dagen tussen het bijtcontact en het bekend worden van de onderzoeksuitslag, en er met name in die periode geen voorlopige maatregelen zijn genomen (vaccinatie), kan een quarantaineperiode van 10 dagen worden overwogen.

Ook bij gezelschapsdieren met verdachte lichte klinische verschijnselen kan deze maatregel overwogen worden. De beoordeling van die maatregel vindt plaats gezamenlijk door het VIC en de afdeling S&O Oost.

Een quarantaineruimte wordt in overleg met een praktiserende dierenarts door de regionale VWA aangewezen. Naast een observatieruimte bij een dierenarts kan ook een hok bij een dierenasiel als quarantaineruimte dienst doen.

Die ruimte moet dan minimaal voldoen aan de volgende voorwaarden:

Er mag geen contact mogelijk zijn tussen het verdachte dier en de overige dieren.

Er mag geen contact plaatsvinden met het verdachte dier tijdens het verstrekken van drinkwater en voer.

De ruimte moet goed reinigbaar en desinfecteerbaar zijn.

Het verzorgend personeel dient goed te zijn geïnformeerd over de opvang van dergelijke dieren.

Als het huisdier gedurende de quarantaineperiode als rabiësverdacht moet worden beschouwd, dient het dier te worden geëuthanaseerd en voor onderzoek naar het CVI-Lelystad te worden gezonden. De besluitvorming over het doorvoeren van de euthanasie is in die gevallen een primaire verantwoordelijkheid van de regiodirecteur VWA.

11. Behandeling van de mens na direct contact met een rabiësverdacht of -positief dier

Een contactpersoon dient voor behandelingsadvies zo snel mogelijk te worden doorverwezen naar de huisarts en de GGD.

De behandeling vindt plaats conform het rabiësprotocol van de Landelijke Coördinatiestructuur Infectieziektebestrijding.

Adressen en Telefoonnummers

Voedsel en Waren Autoriteit
Centre Court
Prinses Beatrixlaan 2
2595AL Den Haag
Telefoon : 070-4484848
Fax: 070-4484747
E-mail: info@vwa.nl
Meldkamer: 0800-0488

VWA Regio Noord
Paterswoldseweg 1
9726 BA Groningen
Telefoon: 050-5886000
Fax: 050-5886100
E-mail: nd@vwa.nl

VWA Regio Oost
De Stoven 22
7206 AX Zutphen
Telefoon: 0575-588100
Fax: 0575-588200
E-mail: ot@vwa.nl

VWA Regio Noordwest
Hoogte Kadijk 401
1018 BK Amsterdam
Telefoon: 020-5244600
Fax: 020-5244700
E-mail: nw@vwa.nl

VWA Regio Zuidwest
Westelijke Parallelweg 4
3331 EW Zwijndrecht
Telefoon: 078-6112100
Fax: 078-6112200
E-mail: zw@vwa.nl

VWA Regio Zuid
Veldmaarschalk Montgomerylaan 500
5623 LE Eindhoven
Telefoon: 040-2911500
Fax: 040-2911600
E-mail: zd@vwa.nl

CVI-Lelystad
Houtribweg 39
8221 RA Lelystad
Telefoon: 0320-238238(werkdagen)
06-65072134 (24 uren per dag/7dagen in de week)

Transport van landbouwhuisdieren
GD voor Dieren Deventer
Telefoon: 0570-660222
Alarmtelefoon: 06-22206629

Koerierdienst voor monsters,
gezelschapsdieren
Industrieweg 38A
2382 NW Zoeterwoude
Telefoon: 071-5810750 buiten kantoortijd
doorgeschakeld naar 06-45688184

RCBRC
Postbus 835
2300 AV Leiden

Vereniging voor Zoogdierkunde en
Zoogdierbescherming
(Vleermuizenwerkgroep Nederland)
Oude Kraan 8
6811 LJ Arnhem
Telefoon : 026-3705318
Fax: 026-3704038
E-mail: informatie@vleermuis.net

Centraal meldpunt dierziekten
bij het Ministerie van LNV
Meldpunt voor dierenartsen
Telefoon: 045-5466230

-12-

A BEGELEIDINGSFORMULIER BIJ VAN RABIES VERDACHTE VLEERMUIS

Per vleermuis slechts één formulier gebruiken tenzij meer vleermuizen op
dezelfde dag en op dezelfde plaats zijn gevonden / formulier a.u.b. met
blokletters invullen.

Barcode sticker of casusnummer:

**Registratie
nummer DSU-CVI
en
ontvangstdatum
monster:**

Inzender: VWA , Regio:

Naam:

Tel.nr.

Anders: Naam:

Tel.nr.

Mobiel: 06

Vinder:

Adres + huisnr:

Postcode + Plaats:

Provincie:

Tel. nr.

Mobiel: 06

Vindplaats vleermuis:

Straat:

Plaats:

Gemeente:

Provincie:

Vinddatum vleermuis:

Verzenddatum vleermuis:

Toestand waarin de vleermuis is aangetroffen:

dood / levend*

Indien levend: verzwakt, kon niet meer vliegen / maakte krijsende geluiden / hing langdurig aan een muur /
lag op de grond / bevond zich in een gebouw / is (vermoedelijk*) door kat of hond gewond geraakt*

Doodsoorzaak: onbekend / kort na vondst overleden / in gevangenschap overleden / geëuthanaseerd /
door huisdier gedood / anders*:

Is er direct contact geweest tussen mens en vleermuis?** ja / nee /
vermoedelijk / onbekend* Zo ja, bijtgeval / handcontact / details niet bekend /
anders*:

Wie heeft direct contact gehad met de vleermuis?

Naam

Naam van

zijn/haar huisarts: Adres + huisnr:

Tel. nr.

huisarts:

Postcode + Plaats

Tel. nr:

Mobiel: 06

Is er direct contact* geweest tussen een huisdier en vleermuis?** ja / vermoedelijk /

nee / onbekend* Zo ja, of vermoedelijk, met: kat / hond / anders*:

Is het huisdier gevaccineerd tegen rabies?

ja/nee

Zo ja, datum laatste vaccinatie:

Opmerkingen:

- *) Doorhalen wat niet van toepassing is
 **) Het begrip "direct contact" is van toepassing als de vleermuis met onbeschermde handen werd betast of opgeraapt. Voorts is het begrip van toepassing als beten (vleermuis versus mens) zijn toegebracht.
 ***) Het begrip "direct contact" is van toepassing als huisdieren de vleermuis in de bek hebben gehad of met de vleermuis hebben gespeeld.

Uitsluitend in de vullen door NNM Naturalis: Soortcode:	? / ? / -	ad / juv / 1kj
Atlasblok:	Contactcode:	pos / neg

B BEGELEIDINGSFORMULIER BIJ VAN RABIES
VERDACHTE DIER ANDERS DAN EEN VLEERMUIS
 (formulier a.u.b. met
 blokletters invullen)

Barcode-sticker:

Registratie
nummer DSU-CVI
en
ontvangstdatum
monster:

Inzender: VWA , Regio:

Naam:
Tel. nr.:

Adres + huisnr:
Postcode + Plaats:
Provincie:
Tel. nr.: **Mobiel: 06**
UBN (indien van toepassing):

is of als het dier uit het wild afkomstig is:
Straat:
Postcode + Plaats:
Gemeente:
Provincie:

Vinddatum (bij dier uit het wild of dier zonder eigenaar):

Verzenddatum:

Verdacht (huis)dier: kat / hond / fret / nerts / rund / schaap / vos / marter / das / anders*:
 Zo ja, welke?:

? / ? * Zijn er sympto

Wanneer zijn de symptomen begonnen?

Indien het verdachte dier een huisdier betreft, is het huisdier in het buitenland geweest?

ja / nee; * Zo ja, welk land:

Doodsoorzaak: onbekend / kort na de vondst overleden / in gevangenschap overleden / geëuthanaseerd / anders*: Indien geëuthanaseerd naam, plaats en telefoonnummer dierenartsenpraktijk:

Is er direct contact geweest tussen mens en het verdachte dier?** ja / nee /
vermoedelijk / onbekend* Zo ja, bijtgeval / handcontact / speeksel op slijmvliezen gekregen/

details niet bekend / anders*:

Wie heeft direct contact gehad met het dier?**

Naam	Naam van
zijn/haar huisarts: Adres + huisnr:	Tel. nr.
huisarts:	
Postcode + Plaats	
Tel. nr:	Mobiel: 06

Is er direct contact geweest tussen het verdachte dier en een ander dier?** ja / vermoedelijk /
nee / onbekend* Zo ja, met welk dier heeft direct contact plaatsgevonden?:

**Indien het ander dier een huisdier betreft, was dat dier gevaccineerd tegen
rabiës? :** ja / neen;* Zo ja, datum laatste vaccinatie:

*) Doorhalen wat niet van toepassing is

**) Het begrip "direct contact" is van toepassing als het dier met onbeschermden handen werd betast of opgeraapt.
Voorts is het begrip van toepassing als beten (verdacht dier versus mens en/of verdacht dier versus dier) zijn
toegebracht.

Organisatie	Telefoon
GGD Den Haag, Dienst OCW	070-3533000
GG&GD Utrecht	030-2863333
GGD Amsterdam	020-5555911
GGD Drenthe	0592-306300
GGD Eemland	033-4678100
GGD Fryslân	058-2334334
GGD Gelre-IJssel	088-4433000
GGD Gooi & Vechtstreek	035-6926222
GGD Hart voor Brabant	0900-4636443
GGD Hollands Midden	071-5163333
GGD Hollands Noorden	0224-720620
GGD Midden-Nederland	030-6086086
GGD Regio Noord- en Midden Limburg	077-8504848
GGD Regio IJssel-Vecht	038-4281428
GGD Regio Nijmegen	024-3297297
GGD Regio Twente	053-4876888
GGD Rivierenland	0344-698700
GGD Rotterdam-Rijnmond	010-4339933
GGD West-Brabant	076-5282000
GGD Zaanstreek-Waterland	0900-2545454
GGD Zeeland	0113-249400
GGD Zuid-Holland West	079-3430888
GGD Zuid-Holland Zuid	078-6321832
GGD Zuid Limburg	046-8506666
GGD Zuidhollandse Eilanden	0181-652400
GGD Brabant -Zuidoost	0492-584888
Hulpverlening Gelderland Midden	026-3773344
GGD Flevoland	0320-276211
Hulpverleningsdienst Groningen	050-3674000
Hulpverleningsdienst Kennemerland	023-5115900

Uitgebreide informatie over de GGDen met adressen en telefoonnummers is te vinden op de webzijde

Hogeschool
**VAN HALL
LARENSTEIN**
ONDERDEEL VAN WAGENINGEN UR

www.ggd.startpagina.nl

Bijlage III Richtlijnen voor de organisatie van Animal Event

Animal Event is een evenement waarin dieren van standhouders drie dagen achtereenvolgend aan grote aantallen publiek en omgevingsprikkels worden blootgesteld. Om het welzijn van deze dieren in een zekere mate te kunnen waarborgen zijn er richtlijnen opgesteld, waaraan de standhouder moet voldoen.

Algemene richtlijnen

De organisatie van Animal Event is verantwoordelijk voor de keuze van de standhouders, en daarmee voor de keuze van diersoorten. De standhouder dient dieren mee te brengen die gesocialiseerd en gewend zijn aan de verschillende situaties die op het evenement voorkomen. Hierbij dient de standhouder de meegebrachte dieren op een verantwoordelijke manier te transporteren van en naar het evenement. De organisatie controleert de conditie van de dieren tijdens de veterinaire gezondheidscontrole.

De standhouder dient ten allen tijden toezicht te houden op de meegebrachte dieren.

De standhouder neemt tijdens het evenement de juiste keuzes over het wel of niet aanraken van het dier. Hierbij maakt deze continu een inschatting van de gesteldheid en het welzijn van het dier, en geeft, indien nodig, het dier de nodige rust. De standhouder kan het publiek informeren door middel van bordjes: wel/niet aaien/voeren.

De organisatie van het Animal Event is verantwoordelijk voor de indeling van het terrein. Hierbij worden weloverwogen keuzes gemaakt over de plaatsing van de verschillende diersoorten en looproutes.

Voeding

De standhouder is ten allen tijde verantwoordelijk voor de voeding en het water van het dier. Hierbij wordt aan de volgende punten voldaan:

- Een dier heeft ten allen tijde beschikking over vers drinkwater
- Drinkwater wordt op een diersoort specifieke, makkelijke en veilige manier aangeboden
- De aangeboden voeding is passend voor de diersoort
- De manier waarop voeding wordt aangeboden is passend voor de diersoort.
- De standhouder bepaald of bezoekers de dieren mogen voeren, en op welke manier dit gebeurt.

De organisatie faciliteert in de aanwezigheid van voldoende watertappunten.

Huisvesting

De organisatie draagt zorg voor de huisvesting van landbouwhuisdieren, (kinder)boerderijdieren en paarden. Hierbij wordt er gezorgd voor de aanwezigheid van standaard hooi en stro. Indien dieren speciale verzorging nodig hebben dient de standhouder hier zelf zorg voor te dragen.

De huisvesting van andere diersoorten dient door de standhouder te worden geregeld. De aangeboden huisvesting dient conform de behoeftes van de diersoort te zijn. Hiernaast moet voldaan worden aan de volgende eisen:

- Het dier heeft schuilmogelijkheden tot zijn beschikking. Deze schuilmogelijkheid biedt beschutting tegen de drukte, licht en geluid.
- Het dier heeft voldoende ruimte, het moet languit kunnen liggen en staan.
- De huisvesting biedt afleiding om de focus van het dier op het publiek af te wenden.
- Prooi- en roofdieren worden gescheiden gehuisvest

- Afstand tussen prooidieren en honden van bezoekers
- Scheiden van geur, zicht en geluid
- Het klimaat is aangepast op de behoeftes van de diersoort
 - Tochtvrij
 - In thermoneutraal gebied van diersoort
 - Beschutting tegen weersomstandigheden

De organisatie zorgt ervoor dat er voldoende watertappunten en elektriciteitspunten aanwezig zijn. De standhouder dient overige faciliteiten zelf mee te brengen. De organisatie neemt maatregelen om risico's die ontstaan door de weersomstandigheden in te perken.

Gezondheid

Om de gezondheid van dieren tijdens het Animal Event te waarborgen zal er, bij aankomst op het terrein, een veterinaire gezondheidscontrole worden gehouden. Ieder dier dat in een dusdanige toestand verkeerd dat zijn gezondheid niet kan worden gewaarborgd, zal toegang tot het event worden geweigerd.

De standhouder zorgt ervoor dat er van ieder dier op Animal Event een vaccinatie rapport of recente gezondheidsverklaring aanwezig is. Hierbij moeten de dieren gevaccineerd zijn volgens tabel 1(bijlage V).

De meegebrachte dieren hebben de minimale leeftijd bereikt die is weergegeven in tabel 2 (bijlage V). Indien er geen leeftijd is weergegeven moet er uitgegaan worden van de minimale leeftijd waarop het jong in het wild zijn moeder verlaat.

Tijdens het Animal Event zijn er toezichthouders aanwezig die controleren op de gezondheids- en welzijnsstatus van de meegebrachte dieren. Indien dit onvoldoende blijkt zal er in overleg met de standhouder een oplossing worden gevonden. Mocht de status van het dier niet verbeteren dan wordt het dier verwijderd van het Animal Event.

Om de gezondheid van de dieren tijdens het evenement te waarborgen worden de dieren van standhouders tijdens het evenement dagelijks kort gecontroleerd. Deze controle wordt dagelijks geregistreerd volgens het formulier dat is bijgevoegd in bijlage IV.

- Dieren met verboden ingrepen mogen niet worden tentoongesteld.
- Dieren mogen niet van eigenaar wisselen tijdens Animal Event.
- Er mogen geen dieren worden tentoongesteld die benadeeld worden in hun welzijn en gezondheid door de wijze waarop gefokt is.

Gedrag

- Dieren krijgen de mogelijkheid om een deel van hun soorteigen gedrag te vertonen.
- Dieren die ongewenst gedrag vertonen worden van het terrein verwijderd.

Dode dieren

- Voor de afvoer van dode landbouwhuisdieren en hobbydieren moet de standhouder en/ of dierenarts direct na ontstaan melding maken bij een erkend destructiebedrijf. Het kadaver dient op de daarvoor aangewezen plek voor het destructiebedrijf aangeboden te worden, waarbij het dier goed afgedekt moet zijn.
- Dode gezelschapsdieren moeten door de standhouder worden afgegeven bij de gemeente.
- Dode dieren dienen direct te worden verwijderd uit het oog van het publiek.

Algemene regels organisatie

- Uiterlijk twee weken voor het evenement plaatsvindt wordt melding gemaakt van het houden van het evenement.

- Tijdens het evenement is er een vakbekwaam persoon aanwezig . Deze heeft een diploma dat staat geregistreerd bij het Centraal Register Beroepsopleidingen.
- In de huidige wetgeving dienen koeien, schapen, pluimvee, duiven en wedvluchten door het Nederlandse Voedsel en Warenautoriteit gecontroleerd te worden op gezondheid. In het aankomende Wet Dieren dient de organisatie zorg te dragen voor een veterinaire gezondheidscontrole voor alle dieren van standhouders, voordat er toegang wordt gegeven.
 - o Dieren die tijdens het evenement ziek worden dienen op passende wijze door een dierenarts worden verzorgd.
 - o Aangifteplichtige dierziekten moeten direct door een dierenarts en standhouder kenbaar worden gemaakt bij een ambtenaar.

Specifieke richtlijnen konijnen

- Konijnen ad libitum beschikking over hooi
 - o Eventueel aanvulling met biks
- Konijnen ad libitum beschikking vers en schoon drinkwater
- Voer moet gescheiden van de rust en feces gedeelte worden gegeven
- Sociaal gehuisvest
- Bestaande groepshierarchieën moeten niet verstoord worden tijdens Animal Event
- Voldoende ruimte voor het uiten van gedrag
- Verblijf minimum afmetingen van 100 x 80 cm voor één konijn
- Ze moeten individueel kunnen schuilen
- Konijnen mogen niet in contact komen met uitwerpselen en urine
- Bodembedekking moet droog zijn. Vloeistoffen mogen niet uit het verblijf lekken
- Bodembedekking is niet giftig en stofvrij
- Dichte bodem met voldoende grip
- Te hoge temperatuur kan hitte stress opleveren
 - o Snelle en pompende ademhaling
 - o Extreem rode oren
 - o Verminderde activiteit
- Geen contact met insecten, wilde konijnen, knaagdieren en vogels
- Konijnen worden op juiste manier gehanteerd
- Onverwachte geluiden moeten tot een minimum beperkt worden
- Afstand tussen konijnen en roofdieren houden

Specifieke richtlijnen (zang)vogels

Kanaries

- Ad libitum beschikking over soortspecifieke voeding
- Ad libitum beschikking over vers en schoon drinkwater
- Badwater
- Verblijf minimum afmeting van 40 x 30 x 30 cm voor één kanarie
- Sociaal gehuisvest
 - o Twee vrouwtjes
 - o Één mannetje en één vrouwtje
- Hoog geplaatst verblijf geeft gevoel van veiligheid voor kanarie
- Ze moeten individueel kunnen schuilen
- Tocht- en vorstvrij
- Bodembedekking; metselzand, schelpenzand, niet stuivende kattenbakkorrels, materiaal uit maiskorrels, beukensnippers
 - o Goed vocht absorberend vermogen
- Meerdere zitstokken van verschillende diktes
- Heldere, schone ogen en een platte, glanzende verenkleed zonder uitwerpselen
 - o Bij ziekte; opgezette verenkleed en twee poten op de zitstok

- Coccidiose (Parasitaire ziekte), zweetziekte (bacteriele darminfectie), pokken (virusinfectie)
- Ziekte moeilijk te herkennen gezien status als prooidier

Papegaaien

- Uitgebalanceerde voeding verdeeld over verschillende porties op een dag
- Ad libitum vers en schoon drinkwater
- Badwater
- Thermoneutrale zone tussen de 20-30°C
 - Niet in de volle zon
 - schaduwplekken
- Tocht- en vorstvrij
- Luchtvochtigheid tussen de 70-80%
- Voldoende beweging, ook in de frisse lucht
- Verblijf minimale afmeting 2 x 2 x 2 m voor een koppel
- Verblijf op ooghoogte geplaatst
- Goed uitziende, glanzende verenkleed en heldere ogen
 - Ziekte;
 - Calciumtekort door voedingsfouten
 - PBFD (klauw- of veerrot)
 - Papegaaienziekte (infectieziekte)
 - Is voor zowel mens als dier besmettelijk!!!!

Roofvogels en uilen

- Roofvogels en uilen eenmaal per dag hele dode dieren voeren
 - Eventueel met supplement
- Ad libitum vers en schoon drinkwater
- Badwater
- Verblijf minimale afmetingen

Tabel 1: Minimale afmetingen verblijf

Vogelsoort	Solitair	Per paar	Tot max vijf exemplaren
Kleine roofvogels en uilen (tot de grote van torenvalken en steenuilen)	3 x 2 x 2 m	3 x 2 x 2 m	4 x 3 x 2 m
Middelgrote roofvogels (tot de grote van buizerds en oehoes)	3 x 2,5 x 2,5 m	4 x 3 x 2,5 m	6 x 3 x 3 m
Grote roofvogels (tot de grote van arenden en gieren)	6 x 4 x 3 m	8 x 5 x 3 m	10 x 6 x 4 m

- Zitstok
- Voldoende beweging
 - Maximaal uur training
- Algemeen roofvogels solitaire dieren
- Uilen en gieren worden weleens in groepshuisvestingen geplaatst
 - Nauwkeurige samenstelling
- Hanteren alleen door vakbekwaam persoon

Specifieke richtlijnen reptielen

- Ze moeten de beschikking hebben over schuilmogelijkheden

- Ze moeten beschikking hebben over droge en natte plekken met de juiste temperatuurgradiënt
- Er zijn drinkbakken aanwezig en op een dusdanige manier neergezet dat ze niet kunnen verdrinken
- Voeding is vers en bevat voldoende voedingsstoffen en vitaminen
- Terraria moet goed afsluitbaar zijn
- In het belang van hygiëne dienen niet opgegeten voer, voerresten en uitwerpselen verwijderd te worden
- Temperatuur kan geregeld worden met warmtemat, warmtekabels of lampen. Deze warmtebronnen dienen afgeschermd te worden, zodat het dier zich er niet aan kan verwonden. Voor regeling van de temperatuur is in ieder geval een thermostaat van belang. Door aanpassingen van de warmtebronnen kan de temperatuur geregeld worden.
- De mate van lichtintensiteit hangt van het diersoort af.
- Terrariumdieren hebben vaak een hoge luchtvochtigheid nodig voor vochtvoorziening en vervelling.
- Alle terraria dienen voldoende geventileerd te worden. Het mag niet tochten.
- Het substraat dient makkelijk vervangbaar te zijn. Soort bodemlaag is diersoort afhankelijk.
- De dieren moeten de mogelijkheid hebben tot schuilen.
- Grootte van huisvesting hangt van het soort af. (vb. Hagedissen minimaal lichaamslengte, slangen minimaal 1/3 van de lichaamslengte in diagonaal gemeten, schildpadden minimaal tweemaal de schildlengte) (Herpotofauna, 2012)

De organisatie ziet er ten allen tijden op toe dat deze richtlijnen worden nageleefd. Gebeurt dit niet dan volgt er uitsluiting van de standhouder van het evenement.

Bijlage IV Formulier dagelijkse gezondheidscontrole

Stand nummer _____

Naam standhouder _____

	Paraaf Veterinaire keuring / ingangscontrole Dag 1	Paraaf keuring Dag 2	Paraaf keuring Dag 3	Opmerkingen
Dier 1 Soort: Geslacht:				
Dier 2 Soort: Geslacht:				
Dier 3 Soort: Geslacht:				

De standhouder verklaart hierbij op de hoogte te zijn van de richtlijnen van het Animal Event.

Handtekening

Datum

Bijlage V Tabellen verplichte vaccinaties en minimale leeftijd

Tabel 1: Verplichte vaccinaties

Diersoort	Verplichte vaccinatie/ status
Schapen	Q-koorts
Geiten	Q-koorts
Paarden	Influenza
Runderen	IBR-veilig & Leptospirose vrij
Honden	Kennelhoest & Cocktail-enting
Katten	Niesziekte & Kattenziekte
Konijnen	Myxomatose & VHS
Vogels	Aviaire Influenza
Knaagdieren	Gezondheidsverklaring
Vissen	-
Reptielen	Gezondheidsverklaring

Tabel 2: Minimale leeftijd meegebrachte dieren

Diersoort	Minimale leeftijd
Schapen	> 3 maanden
Geiten	> 3 maanden
Paarden	> 6 maanden
Runderen	-
Varkens	> 28 dagen
Honden	> 7 weken
Katten	> 13 weken
Konijnen	> 4 weken
Vogels	> 16 weken
Knaagdieren	
• Cavia's	>30 dagen
• Chinchilla	>8 weken
• Hamster	> 25 dagen
• Gerbil	> 26 dagen
• Muis	> 28 dagen
• Rat	> 21 dagen
• Dwergegel	> 6 weken
• Grondeekhoorn	> 6 weken
• Fret	> 8 weken
Vissen	-
Reptielen	-